

ՄԻՈՒՆ

ՅՈՒԼԻՍ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Թիւ 7-12

2006

2013

ՄԻՈՒՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

Զ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

2006	ՅՈՒԼԻՍ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ	ԹԻՒ 7-12
2006	JULY - DECEMBER	No. 7-12

S I O N

VOL. 80

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

22187-42

104-2006

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՕՐՀՆԵԱԼ Է ԱՆ ՈՐ ԿՈՒ ԳԱՅ ՏԻՐՈՋ ԱՆՈՒՆՈՎ

Գրագետներ եւ նշանաւոր ֆարոգիչներ, յաճախ փորձած են բաղդատական եզր մը գտնել երկու աշխարհածանօթ անձերու՝ Նազովրեցի Յիսուսի եւ Մեծն Աղեփսանդրի միջեւ, երկուքն ալ մեռած վաղահաս, իրենց երիտասարդութեան լիութեանը մէջ, 33 տարեկանին:

Մեծն Աղեփսանդր, իր մանկութենէն իսկ ունեցաւ առանձնաշնորհեալ կեանք մը, այդ ժամանակի մեծագոյն իմաստասէրներէն՝ Արիստոտել, եղաւ անոր ուսուցիչը: Ան եղաւ բոլոր ժամանակներու մեծագոյն զինուորական հանճարը, որ յաջողեցաւ գրաւել այդ օրերու ծանօթ ամբողջ ֆաղափակիրք աշխարհը: Ան տէր էր անսահման զօրութեան, հարստութեան եւ փառքի: Նոյնիսկ կ'ըսուի թէ պահեր եղած են երբ ան լացած է, որովհետեւ իրեն համար գրաւելու երկիրներ չէին մնացած:

Մի ֆանի օրէն, ֆաղափս բոլոր Ուղղափառ եկեղեցիները պիտի դիմաւորեն Ծաղկազարդի տօնը, որ մեր Փրկչին երուսաղէմ յաղթական մուտքի յիշատակութիւնն է, եւ մենք միացած մեր Ուղղափառ բոլոր եկեղեցիներուն, պիտի գոչենք «Ովսաննա՛ ի բարձունս, օրհնութիւն Որդւոյ Դաւթի, օրհնեա՛լ որ գայ յանուն Տեառն»:

Ի հեճուկս Աղեփսանդրի, որ սովորական մահկանացու մըն էր, եւ ինքզինքն աստուած հռչակեց, Քրիստոս ինք եղաւ մարդացեալ Աստուածը: Մինն՝ ամբողջ աշխարհի արիւնը թափեց լոկ իր փառքին համար, մինչ Քրիստոս թափեց իր արիւնը՝ փառաւորելու Մարդը: Առաջինը՝ Մեծն Աղեփսանդր, միշտ շրջապատուած էր ասեղ բանակներով: Իսկ երկրորդը՝ Աստուածորդին, իրեն ընկերակից ունէր միայն խումբ մը

համեստ ձկնորսներ, սակայն մարդիկ մղուած անոր անդիմադրելի ֆաշողականութենէն, կը հետեւէին իրեն ուր որ ալ ան երթար, արդիւնք՝ անոր հոգիի բարութեան եւ խօսքերու ֆաղցրութեան, բան մը որ մարդիկ մեծ հաճոյքով կ'ունկնդրէին: Եւ ճիշդ այդ էր, որ Հրեայ դեկալարները լեցուցած էր վախով եւ ատելութեամբ հանդէպ Նազովրեցի Վարդապետին, եւ որ պիտի յանգէր անոր ձերբակալման առանձնութեան մէկ պահուն, գիշերուան մութին մէջ, որովհետեւ չարերը կը գործեն միայն խաւարի մէջ:

Եթէ Քրիստոս ժողովրդական, պարզ հերոս մը ըլլար, անոր կեանքը մեզի համար գրեթէ նշանակութիւն պիտի չունենար, որովհետեւ հերոսներ կու գան ու կ'երթան. անոնք կու գան խանդավառելու սերունդները, ապա մոռացութեան մատնուելու եւ կամ տարին անգամ մը յիշատակուելու: Նման ասուպին, որ իր շէնք անցինք մէջ, երկվայրկեանի մը համար կը լուսաւորէ գիշերային երկնակամարը եւ ապա կ'երթայ միաձուլուելու խաւարին: Մեծն Աղեփսանդր հերոս մըն էր, սակայն այսօր ոչ ոք գիտէ թէ նոյնիսկ ո՞ւր կը գտնուի անոր դամբարանը, մինչդեռ ամէն տարի միլիոնաւոր մարդիկ կ'այցելեն Քրիստոսի գերեզմանը: Անկասկած, Աստուածորդին եզական դէմք մըն էր, մէկը՝ որ մեզի համար իր կեանքը տուաւ խաչին վրայ, եւ իր իսկ տալու պատրաստակամութիւնն է, որ ամէն Ծաղկազարդի տօնին բոլոր Քրիստոնեաները կը միացնէ 2000 տարիներ առաջ երուսաղէմ խոնուած բազմութեան, որ վերացած կը կոչէր. «Օրհնութիւն Դաւթի Որդւոյն, օրհնեա՛լ է ան, որ կու գայ Տիրոջ անունով»:

Աւետարանները շարունակելով Ծաղկազարդի պատմութիւնը մեզի կ'աւանդեն թէ երբ Քրիստոս կը գտնուէր Գողգոթայի ճամբուն վրայ, մարդոց եւ կիներու մեծ բազմութիւն մը կը հետեւէր անոր, ողբալով այդ երիտասարդ Ռաբբիին անսպասելիորէն ցաւալի վախճանը: Ու թերեւս մարդոց այդ խումբին մէջ, որ հաւաքուած էր ականատես ըլլալու այդ վարդապետի մահուան, կային այնպիսիներ՝ որոնք կիսած էին անոր հետ նոյն փորձառութիւններն ու յուշերը աւելի լաւ ու երջանիկ օրերու: Անոնցմէ ոմանք բուժուած էին իր ձեռքով. կոյր մը՝ որ հիմա կը վայելէր Աստուծոյ լոյսին գեղեցկութիւնը, երբեմնի կաղը՝ հիմա բազմութեան մէջ ուղիղ կանգնած անտարբեր կը դիտէր եռեւեփ եկող բազմութիւնը, մինչ երրորդ մը, որ վերջնականապէս ազատած էր լուսնոտի գալարումներէն, ան ալ իր կարգին անհոգ կը դիտէր:

Սակայն ասոնց կողքին կար ուրիշ խումբ մը մարդոց, կազմուած Մաքսաւորներէ եւ պոռնիկներէ, այնպիսիներ՝ որոնք մարմնական բժշկութենէն աւելի կարօտ էին հոգեկան բուժումի. մարդիկ՝ որոնց Յիսուս տուած էր նո՛ր կեանք մը, իմաստաւորուած նո՛ր արժանապատուութեամբ: Քրիստոս անոնց խօսած էր ո՛չ միայն ապրող ու շնչող, կենդանի Աստուծոյ մը մասին, աւելին՝ ան խօսած էր անոնց սիրով ու ներողամտութեամբ լեցուն Աստուծոյ մասին: Մարթա ու Մարիամ գործովանքով գեղուն կը յիշէին թէ ի՞նչպէս Յիսուս լացած էր իրենց եղբոր՝ Դաւարոսի համար: Երկու եղբրերը կը պատկանէին մարդոց ա՛յն խմբակին, որոնք Աստուծոյ դուռը մէջ տեսած էին ա՛յն՝ ինչ որ Ծաղկազարդի օրը երուսաղէմ խոնուած բազմութիւնը չէր կրցած տեսնել, թէ ան որքա՛ն մտահոգ էր մարդկութեան

ապագայով:

Երբ մեր Տէրը Խաչ կը բարձրանար իր հետ կը խաչուէին երկու աւագակներ եւս, մինչ մէկը կը ծաղրէր զայն, անդին միւսը կը խնդրէր իրմէ զինք յիշելու Աստուծոյ արքայութեան մէջ: Հաւանաբար այս մէկը լսած էր Քրիստոսի մարդոց հանդէպ ունեցած անսահման գութին եւ սիրոյն մասին: Այսուհանդերձ, այդ բազմութեան մէջ, որոնցմէ շատեր բարեբարուած էին իրմէ, նոյնիսկ մէկ հոգի չկար որ նոյն գթասրտութիւնը ցուցաբերէր իր նկատմամբ: Յիսուս լաւ կը հասկնար մարդիկը, նոյնիսկ երբ անոնք կասկածով կը մօտենային իրեն, կ'ուրանային եւ կ'անարգէին զինք: Տարօրինակօրէն կարճ է մարդկային յիշողութիւնը եւ այսպէս է մարդուն բնութիւնը. խածնել զինք կերակրող ձեռքը, հարուածել զինք բարեբարողն ու ապերախտութեամբ փոխադարձել բարիքը:

Մինչ կը պատրաստուինք դիմաւորելու Ծաղկազարդի տօնը, թող միանանք այդ փոքրաթիւ Հրեայ, անկեղծ բազմութեան, որ Քրիստոսը հռչակեց «Թագաւոր Թագաւորաց»: Ապա թող կիսենք զղջումը անոնց՝ որոնք կը դիտէին իրենց բարեբարին մահը խաչին վրայ: Յետոյ թող ընկերանանք այն կիներուն, որոնք Ջատկուան արշալոյսին հետ այցի գացին անոր գերեզմանին, որովհետեւ, սիրելիներ, ի՞նչ են Ծաղկազարդն ու Աւագ Շաբաթը, եթէ ոչ միայն նախամուտը համայն մարդկութեան մեծագոյն համանուագին՝ Սուրբ Յարութեան, որովհետեւ գերեզմանն անգամ չկրցաւ իր մէջ պահել անպարփակելին: Ջատկական առաւօտուն, Իւդաքեր կիները առաքեալներուն հաղորդեցին թէ Տէրը կենդանի էր, եւ թէ ամէն ինչ չէր վերջացած: Ու ճի՛շդ ասոր մէջ կը կայանայ Ծաղկազարդի խորհուրդը, որ Քրիստոնեան աստիճանաբար կը տանի

Քրիստոսի մահէն մինչեւ անոր վնասական յաղթանակը մահուան վրայ:

Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին Մաղկազարդի երեկոյեան, իր խորաններու բացումով անգամ մը եւս իր հաւատացեալներուն կը փոխանցէ այն հաւաստիքը թէ Հայր Աստուած անկեղծօրէն զղջացող մեղաւորին առջեւ - ինչպէս Մաքսաւորին եւ պոռնիկ Մագդաղենացիին - բացաւ իր ողորմութեան եւ գութի դռները, նոյնպէս ալ մեզի նման մեղաւորներու առաջ պիտի բանայ դռները արքայութեան, եթէ մենք հոգեւին ինքզինքնիս պատրաստած ենք ընդունելու հրեշտակին «Զէ՛ աստ, այլ յարեալ» մեծ աւետիսը:

Այ՛ն, սիրելի եղբայրներ եւ բոյրեր. Քրիստոս հերոս մըն էր ու նահատակ մը

միանգամայն, սակայն ասոնցմէ աւելի՝ ան Թագաւորներու թագաւորն էր: Հեթանոսաց Առաքեալը՝ Պողոս, հետեւեալ գեղեցիկ ու պերճախօս ձեւով կը ներկայացնէ գեհեկի բաժին դարձած իր հոգիի փրկիչը՝ Քրիստոս, երբ կ'ըսէ. «Ասոր համար իսկ Աստուած զինք գերազանցօրէն փառաւորեց ու անոր տուաւ անուն մը՝ Մեսիա-Փրկիչ, որ ուրիշ բոլոր անուններէ գեր ի վեր է, եւ երկնքի ու երկրի վրայ, նոյնիսկ երկրի ներքեւը գտնուող ամէն ծունկ պիտի խոնարհի անոր եւ ամէն լեզու պիտի խոստովանի թէ Յիսուս Քրիստոս տէրն է Հայր Աստուծոյ փառքին, եւ բոլոր միշտ օրհնեալ ըլլայ ան՝ որ կու գայ Տիրոջ անունով. ամէն»:

ՆՈՒՐՀԱՆ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՏՕՆ ԵՐԵՒՄԱՆ ՍՈՒՐԲ ԽԱԶԻ

(Յովհաննէս է 14-23 Ա Յովհաննէս Ա 1-10)

Այսօր Սուրբ Զատիկի տօնակատարութենէն հինգ շաբաթներ ետք տօնն է Յիսուսի խաչին փառայեղ տեսիլքին երուսաղէմի երկնակամարին վրայ Գողգոթայէն մինչեւ Զիքենեաց լեռան գագաթը: Այս պատահեցաւ 351 թուականին նոյն տարւոյ Հոգեգալստեան տօնի հանդիսութեան առաւօտեան ժամը երեքին՝ երուսաղէմի Կիւրեղ Պատրիարքի օրով: Ահա թէ ինչպէս կը նկարագրուի խաչի այդ փառաւոր երեւումը մեր շարականին մէջ.

«Այսօր լուսաւոր ամպերու վրայ երեւցաւ տէրունական խաչի նշանը բոցանիշ փայլումով. տեսնողները գացին քաղաք պատմելու իւր հրաշքը, ով մեր հայրերուն Աստուածը»:

«Սուրբ խաչի ճառագայթը արեւելքէն փայլեցաւ արեւի արձակած

ճառագայթներուն նմանութեամբ, կը տեսնուէր իւր հրաշքը երրորդ ժամին»:

«Փրկչական սուրբ խաչը մեզի իբր ապաւէն յայտնուեցաւ որպէս զի անով յաղթենք անօրէն թշնամիին, իւր նշանը ընդունինք իբր հաստատ կնիք մեր հոգիներուն համար»:

Քրիստոսի անձէն ետք խոր պաշտամունքի առարկայ է եղած խաչը որու վրայ Յիսուս իր սուրբ արիւնը թափեց միանգամ ընդ միշտ մարդկութեան մեղքերը լուալու համար: Հոն՝ երուսաղէմի Գողգոթայ լեռան վրայ կանգնեցաւ մահուան գործիքը որ Հոռմի կայսրութեան պատրաստած միջոցն էր պետութեան դէմ չարագործներու մահապատիժին: Հոն երկրի քաղաքացիին խաչելութեան դատապարտուած անձերու վիճակին ի տես ինք եւս կ'անցընէր

հոգեկան տագնապի վայրկեաններ երբ կը տեսնէր խաչեալի մարմնոյն մաքառումները եւ կը հարցնէր ինքնիրեն ա՞յս է արդար եւ վայել մահապատիժը արձակուած յանցաւորի մը դէմ:

Շատեր խաչելութեամբ մեռան, բայց անոնցմէ մին միայն՝ Յիսուս, ելաւ դուրս իր մարմինը ամփոփող գերեզմանէն եւ երեւցաւ իր հետեւորդներուն, հաց բաժնեց անոնց հետ, հոգեպնդեց զանոնք եւ թելադրեց մնալ Երուսաղէմ ստանալու համար Սուրբ Հոգիի լուսաւորութիւնը, որով զօրացած պէտք էր երթային արարաշխարհ, պատգամելու թէ Յիսուս յարութիւն առաւ մեռելներէն:

Ահա խաչն էր որ կ'երեւէր Գողգոթայի գագաթէն մինչեւ Զիթենեաց լեռան գագաթը, երկնքի տարածքին, մօտ 320 տարիներ ետք Յիսուսի խաչելութեան թուականէն, առաւօտեան ժամը երեքին, գրաւելով ուշադրութիւնը Երուսաղէմաբնակ ժողովուրդին: Այս տարիները վրդովիչ ժամանակներ էին առաջին քրիստոնեաներուն համար, երբ անհանգիստ էր նորակազմ եկեղեցին յարուցուած աստուածաբանական հարցերու պատճառաւ, որոնց լուծումը գտնելը այնքան ալ հեշտ չէր: Մէկ կողմէ երբ եկեղեցւոյ աստուածաբան հայրապետները կ'աշխատէին հաստատել ուղղափառ դաւանութիւնը, միւս կողմէ հերետիկոս քահանաներ կը խանգարէին եկեղեցական կեանքը նամբայ բանալով քանդիչ վէճերու եւ պայքարներու:

Յիսուսի խաչին փառաւոր երեւումը Երուսաղէմի երկնակամարին վրայ կու գար յուսադրել ուղղափառ հաւատքին մէջ ուղիղ կեցուածք ունեցող եպիսկոպոսներն ու քահանայից դասը որ մնան հաստատ եւ տեղի չտան հերետիկոսական ուսուցումներուն: Օրուան Երուսաղէմի պատրիարքը՝

Կիւրեղ, այս մտածումով զօրաւոր եւ համոզիչ նամակ մը կը գրէր Բիւզանդիոնի կայսր՝ Կոստանդիանոսի, որ չտարուի Արիոս Հերետիկոս քահանայի սխալ ուսուցումներէն, այլ պաշտպանէ ուղղափառ դաւանութիւնը: Կը յորդորէր կայսրը որ սուրբ խաչի երեւման հրաշալի դէպքը իբր փաստ ընդունի որ Յիսուս Փրկիչը՝ խաչի մահուամբ մեռած, չէր պարտուած եւ չէր ընկրկած Սատանայի զօրութեան տակ, այլ յաղթած էր անոր եւ պարտութեան մատնած գերեզմանէն յարութիւն առնելով:

Ահա 1652 տարիներ են անցած Սուրբ Խաչի հրաշափառ տեսիլքէն ասդին, եւ մենք կը կենանք անոր առջեւ յարգանքով եւ սիրով, վասն զի ան մեզ համար եղած է զէն յաղթութեան բայց ոչ առիթ յուսահատութեան եւ մահուան: Կը նայինք խաչին բայց չենք տեսներ խաչեալը անոր վրայ, այլ միայն մարմինէ պարպուած խաչափայտը: Կը նայինք խաչի ուղղաձիգ փայտին՝ երկինքէն երկիր իջնող, եւ կ'անդրադառնանք թէ Հայր Աստուած կամեցաւ իր Միածին Որդին զրկել աշխարհ մարդկութեան փրկութեան նամբան բանալու, փաստ անչափելի սիրոյն Հայր Աստուծոյ իր ստեղծած մարդ արարածին հանդէպ: Հայր Աստուած գերագոյն զոհողութիւնը ըրած եղաւ զրկելով իր Որդին որ իջնէ իր երկնային փառքէն իջնէ եւ դառնայ մարդ եւ իր մահով փրկէ զմարդ:

Կը նայինք խաչի հորիզոնական փայտին եւ կ'անդրադառնանք թէ ինչպէս Միածինը ծնաւ կատարեալ մարդ մարդկային կեանքէն ներս, գործեց, զգաց, խօսեցաւ, եղաւ մէկ մեր հետ պահելով հանդերձ իր Աստուածութիւնը կատարեալ: Ճանչցաւ մարդը իր խորքին մէջ եւ ապրեցաւ անոր կեանքը: Հաց բաժնեց, հրաշագործեց, բուժեց անոր հիւանդ մարմինը, եւ ի վերջոյ լայն

բացաւ իր ձեռքերը եւ հրաւիրեց որ ան գայ իրեն, «Եկէ՛ք ինծի բոլոր յոգնածներ եւ բեռնաւորներ, եւ ես պիտի հանգստացնեմ ձեզ» (Մատթէոս 11:28):

Ով հաւատացեալ, կը հաւատա՞ս խաչի զօրութեան: Կը հաւատա՞ս Աստուածորդիի խօսքին: Համոզուա՞ծ ես որ հոգեւոր փրկութեանդ համար Յիսուսի օգնութեանը պէտք ունիս: Լայն բաց

միտքդ ու հոգիդ եւ անկեղծ ու սրտագին աղօթքով խօսէ Աստուծոյդ եւ խնդրէ որ նոյն լուսաւոր տեսիլքը քեզի ալ շնորհուի նման երուսաղէմաբնակ ժողովուրդին: Լեցուէ՛ք երախտագիտութեան զգացումներով եւ պաշտէ՛ք Աստուածորդին զՅիսուս Քրիստոս: Ամէն:

ՇԱՀԷ Ա. ՔՀՆՅ. ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ

ԻՆՉՈ՞Ւ Կ'ԱՊՐԻՄ...

ԻՆՉ Է ԿԵԱՆՔԻՍ ՆՊԱՏԱԿԸ

Աստուածաշունչը մեր հարցերուն ու պրպտումներուն ամբողջակա՛ն պատասխանն ու լուծումը չէ, այլ մեր կեանքի հարցումները խթանողն է: Յիսուս Քրիստոս եւ իր Աւետարանն է միակ եւ նշմարիտ լուծումը արդի մարդուն կննդոտ հարցերուն: Ինքնախօսութիւնը բաւական չէ արդիւնաւորելու օրակարգային որեւէ հարց: Ամենէն հարցասէր միտքը գոհացնող բացատրութիւնները՝ Խաչեցեալին կեանքով եւ Անոր լոյսով կը բանան իրենց դռները: Օրինակ.- Ներելու իրողութիւնը:

Մարդկային կեանքի ամենէն դիւրին եւ ամենէն դժուարին հարցերէն մին է: Բոլոր անոնք, որոնք կը սխալին գերագոյն հարցերու մէջ, ոչ թէ արժանի են Քրիստոնեայի մը ատելութեան, այլ կարեկցութեան:

Մարդկային միտքը ակնադրիւր մըն է հարցումներու: Սակայն կայ մեծ հարցում մը, որ գրեթէ զբաղեցուցած է բոլոր կրօնները: Այդ հարցումը պէտք չէ որ լքէ մեզ, որովհետեւ իր կարեւորութեամբ կը գերազանցէ բոլոր աշխարհի հարցերը: այդ հարցումը՝ մեր հոգիին, մեր սրտին հարցումն է...

Ինչո՞ւ կ'ապրիմ..., ի՞նչ է կեանքիս նպատակը...:

Նման հարցումի մը առջեւ, կ'ըսէ Բասգալ իմաստունը. «Անտարքեր մնալու համար, պէտք է որ մարդուն մէջ ամէն զգացում՝ մարած ըլլայ»:

Մարդ, ինչո՞ւ ուրիշ արարածներէն տարբեր է եւ անոնց չի նմանիր: Ինչո՞ւ անոր սրտին ու հոգիին մէջ դժուարահասկնալի հարցեր կը ծնին ու կը տանջեն զինք: Որովհետեւ մարդ միայն հողէ չէ շինուած, ան միայն միսէ, ջիղէ եւ ոսկորէ չէ՛ կազմուած, այլ անոր ռնգունքներուն կենդանութեան շունչ փչեց Արարիչ Աստուած. ու «Մարդ կենդանի հոգի եղաւ» Ծննդոց Բ. 7:

«Հոգի» բառը կը նշանակէ ու կը յայտնաբանէ այդ անտեսանելի գործօն զօրոյթը, որ կը շարժէ մարդկային ընկերային մշակութային, գաղափարական եւ քաղաքական ընթացքը, ըմբռնումը եւ կամեցողութիւնը: Մարդկութիւնը ունի իր հոգին, եւ այդ հոգին Աստուծոյ հետ իր ունեցած սուրբ հաղորդութիւնն ու աղօթքն է: Մարդ արարած մարմին եւ հոգի, սակայն իրապէս մէկ են: Մարդկային մարմինն ու հոգին Աստուծոյ կամքին արտայայտութիւնն է: «Հոգի» բառը կ'ակնարկէ մարդկային կեանքին եւ անոր ընդհանուր անձնաւորութեան: «Հոգի» նաեւ կ'ակնարկէ մարդու ներքին սկզբունքը եւ համոզումը:

Մարդ, Աստուծոյ կը բանայ ծախքերը իր հոգիին: Արթնցած մարդ՝ լուսաւորուած միտք կամ պայծառացած հոգի է: Հոգեկանը իրականութեան գործօն արտացոլացումն է, որ կ'իրագործուի բարձրագոյն էակներու՝ մարդկութեան մէջ: Հոգին կ'երգէ երբ կը տառապի, որովհետեւ տառապիլը սիրել է: Մարդ բաղադրութիւնն է նիւթի եւ հոգիի, մահուան եւ յաւերժութեան: Սուրբ Հոգիին կարեւորութիւնը Անոր աստուածաբանական յատկանիշները չեն, այլ Անոր դէ՛րը մեր կեանքին մէջ: Սուրբ Հոգին Յիսուսը Փոխարինողն է Անոր երկրաւոր բացակայութեան ընթացքին -- Յովհ. ԺԴ. 16,26: Սուրբ Հոգին եկեղեցւոյ անդամներուն միջեւ անփակտելի այն շաղախն է, որ սրտերն ու հոգիները եղբայրութեան եւ ծառայութեան հոգիով իրարու կը գօղէ: «Մարդուս հողանիւթ բնութեան մէջ աստուածային պատկերը խառնուած է», կ'ըսէ Հայ Շարակնոցը:

Ի՞նչ է այդ խորհուրդը, գաղտնիքը եւ գաղափարը, որ մարդկային սրտին կրնայ տալ երջանկութիւն եւ խաղաղութիւն: Մարմնական Հաճոյքն ու գուարնութիւնը միայն կախարդանք են, խաբկանք եւ անբաւարար՝ մարդկային սրտին եւ հոգւոյն: Ի՞նչ էր Յիսուսի հոգեկան ակնկալութիւնը որ Իրեն շնորհեց երջանկութիւն եւ հոգեկան խաղաղութիւն: Անոր մեծագոյն երջանկութիւնը կը կայանար Իր պարտականութեան գործադրումին մէջ: Յիսուս աշխարհ եկաւ Իր առաքելութիւնը կատարելու, ու սիրով եւ յաղթականօրէն լրացուց ու վերջնականօրէն իրագործեց: Չկայ աւելի մեծ երջանկութիւն, քան պայքարիլ ու տառապիլ ճշմարտութեան համար:

Ճորն Ուաշինկոյըն Գարվրի Տապանաւարին վրայ գրուած է.

«Կրնար ըլլալ մեծահարուստ ու համբաւաւոր, սակայն չփնտոնեց փառք:

Ան գտաւ երջանկութիւն եւ գոհացում ծառայելով եւ օգնելով համայն մարդկութեան»:

Երջանկութիւնը՝ աշխատութեան, ծառայութեան եւ անձնագոհութեան մէջ կը գտնուի: Երջանկութիւնը մարդ արարածին իր Արարչին հետ ունեցած ուղիղ, մտերիմ եւ յարատեւ յարաբերութեան մէջ կը կայանայ: Երբ դադրինք մեր անձր կեանքին կեդրոնական տեղը դնելէ, առաջին քայլը առած կ'ըլլանք դէպի երջանկութիւն:

«Աստուած խոտովութեան Աստուածը չէ, այլ խաղաղութեան» .. Ա. Կորնթ. ԺԴ. 33: Աղօթքը խնդութեան, խաղաղութեան եւ գոհութեան բխումն է դէպի լաւագոյնը: Աղօթքը տրտմութեան տարակուսանքներու եւ վիշտերու հրաժարադեղ սփոփսանքն է: Աղօթքը հեգ ու թեան, անբարկութեան, անյիշաչարութեան եւ սիրոյ բխումն է: Աշխարհ չընդունեցաւ Խաղաղութեան Իշխանը, մերժեց զԱստուած ու իր երեսը դարձուց պատերազմի չաստուծոյն: Միլիոնաւոր անմեղներ կը գոհուին անողոք Մարսին, ու չեն կրնար յագեցնել անոր արիւնարբոյ պապակը: Այս հողագունդին վրայ երկրաւոր իրերն ու էակները իրարու հետ սերտ աղերս եւ առընչութիւն ունին, միութիւն մը կը կազմեն եւ դաշնակցութիւն մը որ իմաստ կու տայ կեանքին եւ գեղեցկութեան: Մինչեւ որ Աւետարանի եղբայրասիրութեան ոգին չհաստատուի մարդոց մէջ, երջանկութիւն եւ խաղաղութիւն չեն կրնար գտնել: Եթէ աշխարհի մեծերը պատերազմներու համար յատկացուցած պիւտեղէն խաղաղութեան յատկացնէին եւ կամ այսօր տրամադրեն, աշխարհի պատկերը առնուազն կը փրկուի:

Գիտութեան կղերականները կ'ըսեն թէ՛ գիտութիւնը ուրախութեան դեղահատը

գտած է: Սակայն՝ ցարդ երջանիկներու թիւը չէ անած: Բայց թշուառներու եւ անօթիներու տոկոսը աւելիով բազմացած: Ուրախը կը մոռնայ թշուառը, ուժովը կը խորհի եզմեյ տկարը: Մեզմէ շատերը փոխանակ անօթին ու աղքատը կերակրելու, կուշտ մարդը կը յղիացնեն, փոխանակ սգաւորը մխիթարելու, ուրախ մարդը կ'երջանկացնեն, փոխանակ որբին արցունքը սրբելու, բարեկամներու խրախնամք կը սարքեն: Վշտին մէջ՝ ա'լ աւելի մեծ է մարդ քան հանոյժի կամ ուրախութեան: Տառապանքի ու կսկիծներու կեանքէն է որ կը ծնի ամենէն վսեմ, ամենէն բարձր կեանքը: Հաւատացեալը աղօթքի մէջ արեւ կը հաւաքէր, ապա սփռելու գայն իր ժողովուրդին մէջ իբր լոյս եւ իբր ուրախութեան ծաղիկ: Կեանքի ուրախութիւնը մեծապէս առընչութիւն ունի զոհողութեան հետ: Ոչ մէկ կրօնքի եւ ոչ մէկ գրականութեան մէջ հոգեկան ուրախութիւնը այսօր ակնհայտ է ու խօսուող, որքան Քրիստոնէութեան մէջ: Կեանքի անանց ուրախութիւնը եւ ոչ թէ ոսկի մետաղին շողարձակումը մարդ արարածը պիտի երջանկացնէ, այլ իր անձնագոհողութիւնն ու անձնուրացութիւնը:

Քրիստոնէութեան առաջին դարերուն, Ս. Կիպրիանոս, այսպէս կ'ըսէր հեթանոս գիտուններուն.

«Մեծ բաներ չենք բարբառիր, այլ՝ մեծ բաներ կ'ապրինք»:

«Աւետարանը միայն խօսում է չքարոզուեցաւ ձեռքի, այլ նաեւ գորութիւնով» -- Ա. Թեա. Ա. 5: Յիսուսի վերջին պատուիրանը աշակերտներուն, «սպասել» էր Երուսաղէմ քաղաքին մէջ՝ «Մինչեւ որ գորութեամբ զգեստաւորուիք բարձունքներէն»: Սուրբ Հոգւոյ խոստումը ոչ լեզուներով եւ ոչ ալ կրակով էր, այլ՝ գորութեամբ: Ազգերու կեանքին մէջ կան թուականներ, որոնք ոչ միայն

նականագրական դեր մը կ'ունենան, այլ եւ կը վնոեն ժողովուրդներու գոյութեան իրաւունքը կամ մահը: Հայ միտքը մեր սրբազան թարգմանիչներու «եւ Սուրբ Հոգւոյ ձեռամբ», ասկէ 15 դարեր առաջ քաղաքակրթութեան սեղանին վրայ բերաւ իր իմացական եւ բարոյական թանկարժէքը, զոր ոչ ոքի եւ ոչ ալ դրամի գորութեամբ կարելի չէ ձեռք բերել:

Ուստի՝ մեր ուղին փնտռենք այն բացառիկ գորութեան մէջ, որ աստուածային առաջնորդութիւն կ'ըսուի: Զօրութեան եւ յաղթանակի (Յարութեան) այս անդամադրելի ուժը չի կրնար յերիւրածոյ, պատրանքային, ինքնախաբէական դէպքի մը արդիւնք ըլլալ աշխարհի բոլոր ազգերուն մէջ: Յիսուսի Աւետարանը՝ եկեղեցին, հայութեան միութեան եւ գորութեան ամրապնդիչ հոգե-կրօնական կոռուան է: Հաւատքը, առարկայական գորութեան մը ներշնչումն է:

Լոյսը մեր կեանքին, իմաստն է մեր գոյութեան, աղբիւրը մեր գորութեան, եւ գաղտնիքը մեր յաւերժութեան: Ամենէն ուժգնագեղեցիկ գորութեան աղբիւրը -- Պենտեկոստէի Յիսուս Քրիստոսի շնորհած Սուրբ Հոգին է: Աշխատանքը երբ նպատակ դառնայ, հեթանոսական կոապաշտութիւն կ'ըլլայ: Աշխատանքը՝ ինքն իրեն նպատակ դառնալու չէ: Հաւատք, յոյս եւ սէր բառերն են, որոնք մարդուն կեանքին ինքնութիւն եւ նպատակ կու տան, այլապէս մարդուն կեանքը կը պարպուի իր իմաստէն: Եթէ մամոնան նպատակ դարձաւ, պաշտամունքի առարկայ, ինչպէս ներկայիս կը տեսնուի, այդ ուրացութիւնն է Աստուծոյ: Միայն նիւթական հզօրանքը առանձին, զուտ փորձութիւն է եւ աննպատակ վատնում է կեանքին: «Մրցանքի վազ մըն է հաւատացեալին կեանքը ու ասպարէզին ծայրը պէտք չէ

տեսնէ ան, զինքն իրեն քաշող որեւէ ուրիշ պատկեր՝ բացի Քրիստոսի լուսափայլ Դէմէնէն։ Անո՛ր մտածումը, Անո՛ր սէրը միայն պէտք է ուղղութիւն տան իր կեանքի տնտեսութեան» -- (Թորգոմ Արք. Գուշակեան)։

«Աստուած կամեցաւ մեզ վերստին ծնիլ՝ որպէս զի Իր ճշմարիտ նպատակը յայտնուի, որովհետեւ կ'ուզէ որ մենք Իր նոր ստեղծագործութեան առաջին պտուղները ըլլանք» -- Յակոբոս Ա. 18։

Եկեղեցիին կոչումն ու նպատակն է ներքին, հոգեւոր վերածնութիւնը, «նոր արարած» դառնալու իրողութիւնը։ Նպատակը կ'իրագործուի հինգ ազդակներով. 1. Բաժնութիւն, 2. Կամք, 3. Խոհեմութիւն, 4. միջոց եւ բնոյթ։ Կեանքիդ նպատակը, սրտիդ խորերուն մէջ թաղուած հաւատքի հունտերուն համբերատար եւ հետեւողական փնտռումն է։ Այդ հունտերը մշակելով, կրնաս գեղեցիկ ծառայութիւններ մատուցանել, ուրիշներու օգնել, եւ զանոնք սիրել ու մխիթարել։ Կեանքի մէջ նպատակ չունեցող մարդը անանուն մարդն է։ Արեւմտեան, արեւելեան վրայ մեզ շրջապատող զանազան հոսանքները կէտ նպատակ դարձուցած են քայքայել Քրիստոնէութիւնը։ Մարդու՝ կեանքի ընթացքին պրկուած աշխատանքն ու պրպտումները ուրիշ նպատակ չունին եթէ ոչ իր մարմնական՝ զգայարանական հանդիմանքը եւ վայելքները։ Ծիգիական պահանջներու գոհացումը պէտք է նկատուի կեանքը պահպանելու միջոցը եւ ոչ անոր նպատակը։ Համաշխարհային դաւադրութիւն մը կայ որուն նպատակն է բնաշնչել առաջնակարգ կրօնները։ Հագուստը կամ կերակուրը միջոց մըն է եւ ոչ նպատակ։

Մարդու գոյութիւնը եւ պատմութիւնը պատահական եւ աննպատակ իրողութիւններ չեն։ Տիեզերքը կոյր

փոթորկումներու ակնթարթի մը գոյացութիւնը չէ։ Մարդկային կեանքը առանց անմահութեան՝ անիմաստ ու աննպատակ գոյութիւն մըն է։ Կեանքը նպատակ մը հետապնդել է, պայքար մըն է կատարելութեան հասնելու։ Կեանքը ինքնանպատակ, ինքնավարեան իրողութիւն մը չէ։ Անհունութեան մէջ խարխարող աննպատակ երթ մը չէ։ Աստուած է ամէն ինչի նախասկիզբ եւ աշխարհի գոյութեան պատճառը, գերբնական եւ գերզգայական էակը։ Քրիստոնեայի մը կեանքին նպատակը, նմանիլ է Յիսուս Քրիստոսի։ Նախ Անոր նախատիմին, խոնարհութեան, ծառայասիրութեան եւ հալածանքին, ու միայն յետոյ անոր յաղթանակին։ Պօղոս առաքեալ կը յանձարարէ ըսելով. «Ճանչնալ Քրիստոսը, Անոր յարութեան գօրութիւնը, եւ Անոր չարչարանքներուն մասնակից դառնալ՝ Անոր մահուան օրինակը իմ վրաս առնելով, որպէս զի ես ալ արժանի ըլլամ մեռելներէն յարութիւն առնելու» -- Փիլիպ. Գ. 10-11։ Մարդկութեան հոգին ու խիղճը ցնցելու նպատակաւ Յիսուս Քրիստոս կը գոհարարէ Իր Անձը, ու ո՛չ ցուցամոլութեան համար։ Մեր գոյութեան եւ էութեան նպատակը աստուածանման ըլլալ է, այսինքն, նման Իր սիրոյն, գթութեան եւ ողորմութեան։

Աստուծոյ նպատակը, մտադրութիւնը կամ դիտաւորութիւնը կը գլէ կ'անցնի մարդկային տրամաբանութիւնը եւ բանականութիւնը։ Մտածող, զգացող եւ որոնող մարդկային հոգին կը հարցնէ. «Ինչո՞ւ կ'ապրիմ, ո՞ւր կ'երթամ, ի՞նչ է կեանքին էութիւնն ու նպատակը»։ Արուեստն ու գիտութիւնը պատասխան չունին, որովհետեւ անոնք հոգեկան իսկութիւն եւ էութիւն չեն, այլ միայն յայտնութիւններ եւ երեւումներ։ Անասունները կ'ապրին բնազդով, իսկ

մարդիկ նպատակով: Մարդ ի՛նչ որ ընէ, նպատակի՛ մը համար կ'ընէ: Սրբութիւնը Աստուծոյ ներկայութիւնն է հոգիի մը մէջ. Աստուծոյ շնորհքը, լոյսը, մտերմութիւնը, Անոր կամփին գործադրութիւնը ամէն գնով, միշտ ու ամէն տեղ: Այսպիսի հաւատացեալներու կեանքի նպատակն է՝

«Եկեցէ Արքայութիւն քո»:

Մաշթօց կառչեցաւ իր իտէալին, լեռնէ լեռ, ձորէ ձոր ճամբորդեց, ամէն դուռ ափ առաւ, նեղութիւններու, դժուարութեանց տոկաց եւ հասաւ իր նպատակին: Բարեգործութիւնը յաճախ կը կատարուի ի ցոյց մարդկան, աւելի մեծ շահերու, փառասիրութեան եւ ուրիշ ծածկուած եսական նպատակներու համար:

Կեանքի իսկական գեղեցկութիւնն ու զօրութիւնը սիրելու հրաշագործ արտայայտութեան մէջ կը կայանայ: «Սէրը երկայնամիտ է ... --Ա. Կորնթ. ԺԳ. 4-8: Կրցա՞ծ եմ կեանքս նուիրել մարդկային վսեմ նպատակներու: Կը նկատէի, պատեհապաշտ եւ քախտախնդիր մարդիկ, որոնք առիթէն օգտուելով, սքեմը հագած, եկեղեցականի հանգամանքով կը ծառայէին այլ նպատակներու. փոխանակ Յիսուս Քրիստոսի սրբազան առաքելութեան: Եկեղեցին սուրբ է իր գլուխով (Քրիստոսով) եւ սուրբ ըլլալու է իր քնոյթով, նպատակով, առաքելութեամբ եւ կոչումով: Եկեղեցւոյ միութեան խորքը Քրիստոսի Անձն է:

ԱԼՊԷՌ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

Ո՞Վ Է ԱՍՏՈՒԱԾ

Սակաւաթիւ հաւատացեալները գիտեն, թէ ո՞վ է Աստուած, յատկապէս այն քարեպաշտ ու քարեհոգի քրիստոնեաները, որոնք կը ներգգան Անոր կենդանի ու խօսուն ներկայութիւնը իրենց հոգիին մէջ:

Հաւատք՝ Աստուծոյ անփոխարինելի պարգեւն է, երկինքէն շնորհուած:

Աստուած յաւիտեանականութիւնն է ու տիեզերքի Տիրակալը, անձնունդ, անեղ, անպարագելի, անպարունակելի եւ անմեկնելի:

Ան՝ մեզի հետ է, մեր մօտը, մեր քովը եւ ամէն մարդու մէջ: Մեր կեանքին ու ճակատագրին տնօրինողն է եւ Առաջնորդը:

Աստուծոյ հաւատալով եւ գԱստուած պաշտելով կը դառնանք իր որդեգիրը, իր հոգեւոր զաւակները, ընդելուզուելով իր աստուածային էութեան ու քնութեան հետ:

Շնորհիւ Քրիստոսի վարդապետութեան, մենք կը ճանչնանք մեր յաւիտեանական Հայրը ու կը փառաւորենք իր Անունը, որպէս երկրի ու երկնքի Արարիչը:

Որքան ալ պայքարին ու փորձեն մերօրեայ անաստուածները իրենց պղտոր գաղափարներով ալօսել մեր իմացականութիւնը, մենք կը մնանք ժայռանիստ մեր հաւատքին վրայ ու չենք մոլորիր ճշմարտութեան ճանապարհէն:

Մենք՝ մեր հաւատքին ամբողջ զօրութեամբ, կ'ընդունինք ու կը ճանչնանք ճշմարիտ աստուծոյ գոյութիւնը, Քրիստոսի Աւետարանին անհերքելի վկայութեամբ:

Կրնանք որոշ տեսնել, այս անկայուն ու ապերախտ ժամանակներուն, Աստուծոյ ճշմարտութիւնը՝ այն բոլոր դէմքերուն վրայ, որոնք քարոյական եւ

իմացական մեծութիւններ են մարդկային հասարակութեան մէջ:

Քրիստոնէութեան երկհազարամեայ պատմութիւնը կը վկայէ, թէ Քրիստոսի սիրոյ յեղափոխութիւնը իր հարուստ մատուցումներով բարեշրջեց հին աշխարհը եւ ստեղծեց նոր աշխարհ մը, նոր գաղափարներով, նոր սկզբունքներով, նոր բարոյականով՝ մարդոց եւ ժողովուրդներու բարւոյն ու բարձրացման համար: Յոյսը, գոր կու տայ մեզի Քրիստոսի եկեղեցին յաւիտեանական կեանքի իրողութեան մասին, անշիջելի է ու կը մնայ մեր հոգիներուն մէջ մշտնջենապէս առկայծ:

Աստուծոյ հետ մեր ջերմին հաղորդակցութիւնը՝ կը ներմուծէ մեր կեանքէն ներս Քրիստոսի բերած խաղաղութիւնը, որ չի սարսիր ո՛չ շարժերէ, ո՛չ մարդկային կիրքերէ եւ ո՛չ ալ մեղքին փորձութիւններէ:

Եթէ հետեւինք Յիսուսի աւետարանական ուսուցումներուն եւ պատգամներուն, այն ատեն մեր բոլոր մեծ ու փոքր գործերը պիտի նուիրագործուին եւ ստանան մնայուն արժէք:

Երբ կը խոստովանինք, թէ Աստուած մեր երկնաւոր Հայրն է եւ գերագոյն բարութիւնը, ատով՝ վաւերական կը դառնայ մեր հաւատքին իսկութիւնը:

Աստուածապաշտութիւնը կը բանայ մեր ապագայի յոյսերուն առջեւ գոց երկինքը եւ հոգեւոր կեանքի աներեկոյ եւ անգիշեր աշխարհը:

Աւետարանական սկզբունքներու ուսումնասիրութիւնը կու տայ անտարակուսելի ապացոյցը, թէ կրօնքը եւ գիտութիւնը գիրար չեն հակասեր, այլ երկու տարբեր մարգերու մէջ համերաշխ կը գործեն:

Կարող է մէկը հաննարեղ գիտուն մը ըլլալ ու միաժամանակ գիտակից ու բարեպաշտ քրիստոնեայ մը, անմահու-

թեան գաղափարով ջահաւորուած:

Մտացի ու բարեհոգի մարդը ունի իր հոգեկան ու իմացական ապրումները եւ կրնայ իր խղնի ճայնին անսալով հաւատալ Աստուծոյ եւ բնագանգական ճշմարտութիւններու մէջ հաստատել Տիեզերակալին գոյութիւնը:

Ո՛րքան խելապակաս պէտք է ըլլայ մարդ, որ կոյր բախտին վերագրէ մարդկային կեանքին ծագումը: Նոյնպէս յիմարութիւն պիտի ըլլար դիպուածի հետեւանք նկատել կեանքին երեւումը այս շնչող մոլորակին վրայ:

Ճշմարիտ քրիստոնեան հաւատքի աչքով կը դիտէ իր ապագան եւ լաւատեսութեամբ կը քալէ Քրիստոսի Աւետարանին լոյսով ողողուած ճանապարհէն՝ դէպի յարուցեալ կեանքի երանութեան աշխարհը:

Անաստուած մարդուն հոգին լեցուն է իր նզովեալ եսով եւ միայն անխառն եսով:

Այսօր ալ, վաղնջական ժամանակներու եռանդով կը շարունակուին ուրացումները, հերձուածները եւ հալածանքները Քրիստոնէութեան դէմ, բազմապիսի տարազներով ու գոյներով՝ նիւթապաշտ անաստուածներու կողմէ, եղբր են աշխարհական կամ կրօնական:

Աւետարանին ճշմարտութիւնները կը քաղաքակրթական դրամին ձգողական փայլով ու հրապոյրով:

Դարուս մեծ ճշմարտութիւնը այն է, որ մարդը՝ ողջ էութեամբ նիւթապաշտութիւն եւ մարմնապաշտութիւն կը հոտի...:

Ումանք կ'ըսեն, թէ անհաւատ կամ քերահաւատ չեն: Բայց՝ երբ հարցուի, թէ ի՞նչ բանի կը հաւատան, կը պատասխանեն, Դերագոյն Զօրութեան մը:

Հերի՞՞ք է այս կարճ ու կտրուկ պատասխանը: Անշուշտ ոչ: Ի՞նչ հաւատք

է ասիկա, որ պիտի չհաւատաս Աստուծոյ մը, որ մեզ լաւ գիտէ, մեզ կը սիրէ, մեզ կը հոգայ, եւ առաջնակարգ տեղ կը գրաւէ մեր սրտին մէջ եւ կը տնօրինէ մեր կեանքին բոլոր շարժումներն ու արտայայտութիւնները:

Կրնա՞յ մարդ այսպիսի մշուշապատ հաւատով հաղորդակցիլ գերագոյն ուժի մը հետ եւ անձնական շփում ունենալ անոր հետ:

Այս հաւատով մարդիկ կրնան միայն ձեւապաշտ փարիսեցիներ ըլլալ եւ ո՛չ՝ Քրիստոսի աշակերտները, ո՛չ ճշմարիտ քրիստոնեաներ: Ի վերջոյ այսպիսի հաւատ մը կը յանգի անաստուածութեան:

Հարցնենք կրկին, Ո՞վ է Աստուած, Որուն մենք՝ քրիստոնեայ հայերս՝ երկու հազար տարիէ ի վեր ջերմեռանդ կը հաւատանք եւ ազգովին զոհուեր ու ողջակիզուեր ենք Իր Աստուածաշունչ Աւետարանին սիրոյն:

Հայուն Փրկիչը, երկինքէն երկիր իջած մարդացեալ Որդին է ՃՇՄԱՐԻՏ ԱՍՏՈՒԾՈՅ, եւ յաւիտեաններու եւ նախաշաւիտեաններու ԱՐԱՐԻՉԸ:

Եթէ մէկը հարցնէ Յիսուսի ժամանակակից հրեաներուն, կը հաւատա՞ր Աստուծոյ: Անոնց անմիջական պատասխանը պիտի ըլլար դրական: Ամէնքն ալ կը հաւատան Աստուծոյ՝ իրենց շփոթ համոզումներուն յենած: Բայց այնպիսի Աստուծոյ մը, որ կերտուած է համաձայն իրենց թիւր ըմբռնումներուն եւ նիւթական պահանջներուն: Անշուշտ կը հաւատան, բայց ոչ Քրիստոսի յայտնաբերած ճշմարիտ Աստուծոյ:

Կրօնական տարակարծութիւններու մէջ մոլորած սոփեստներ կան, որոնք կը ժխտեն Փրկչին Աստուածութիւնը, կ'ընդունին Ջայն որպէս կատարեալ մարդ, բայց ոչ կատարեալ Աստուած: Ջայն կը

նկատեն հասարակական քարեկարգիչ մը եւ խաղաղասէր Յեղափոխական մը եւ ոչ թէ հրեաներուն սպասած մեսեան, որ պիտի գար ու վերահաստատէր Դաւթի կործանած թագաւորութիւնը:

Չորս Աւետարաններուն մէջ որոշ կը խօսուի ու կը քարացուցուի ճշմարիտ Աստուծոյ կենդանի կերպարը, թէ ո՞վ է Աստուած, ո՞վ է Որդին, ո՞վ է Ս. Հոգին այն իմաստով, որ բանաձեւուեցաւ Տիեզերական համաժողովներուն մէջ ատոնց իսկութիւնը:

Ով որ կ'ուզէ ճանչնալ զԱստուած Իր անեղանելի էութեամբ, Ջայն կրնայ յայտնաբերել ՄԻԱՅՆ Քրիստոսի Աւետարանին միջոցաւ:

Երբ Յիսուս վերականգնեց անդամալոյծը, լուսաւորեց կոյրին տեսողութիւնը, բուժեց տասը բորոտները, վերադարձուց Անառակը իր հօրը տունը, վերակենդանացուց Ադֆատ Ղազարոսը, Հովիւր՝ գտաւ ու հօտին բերաւ կորուսեալ ոչխարը, հոս է, որ Աստուծոյ աստուածութիւնը կը բացայայտուի Որդւոյն մէջ հրաշագործ զօրութեամբ:

Հերիք է գերագոյն ուժի մը հաւատալը կամ Աստուծոյ անկերպարան ու մակերեսային գոյութեան: Մոլորութիւն է այդպիսի հաւատ մը, բառին յոռեգոյն առումով:

Պէտք է յստակ ըլլայ մեր հաւատին մէն մի տառը, որ կը պաշտենք, ոչ թէ անգոյ Աստուած մը, այլ՝ անպարագրելի հոգիով եւ անմեկնելի իմաստութեամբ ԱՆՁՆԱԻՈՐԵԱԼ ՃՇՄԱՐԻՏ ԱՍՏՈՒԾ ՄԸ:

- Երբ բարեպաշտ քրիստոնեան կը խոկայ ու կը խորհրդածէ եւ կը գիտակցի, թէ հայրագործ Տէրը ի՞նչ պարտականութեան կոչած է զինք մարդկային հասարակութեան մէջ եւ ի՞նչ կ'ակնկալէ իր բանաւոր արարածներէն, որ ապացուցանեն իրենց Աստուածապաշտութիւնը եւ

մարդասիրութիւնը համաձայն իր սիրոյ օրէնքին.

- Երբ բազմաճառագայթ հաւատ-
փով կը մօտենանք, կը հաղորդակցինք եւ
կը համաձայնեմք մեր բոլոր զգայարան-
ներովը իր աստուածային էութեան հետ.

- Ո՛չ միայն երկրի վրայ
ապահոված կ'ըլլանք խաղաղաւէտ
երջանկութիւնը, այլեւ՝ երկինքի մէջ
մշտնջենական կեանքին երանութիւնը:

Քրիստոս՝ իր սիրոյ յեղափո-

խութեամբ մատուցած անբաւ-
բարիքներով՝ լիովին գոհացուց մեր
հոգեւոր պահանջները եւ ծաղկեցուց մեր
յոյսերը անմահութեան ճանապարհներով՝
անցնող Բայան դարերու ընթացքին:

Ան՝ առանց քանակային ուժերու՝
իր երկոտասան աշակերտներուն
գօրակցութեամբ՝ ստեղծեց Քրիստոնեայ
Աշխարհ մը երկրի վրայ, եւ հոգեւոր
յաւերժալոյս Աշխարհ մը՝ երկինքի մէջ:
ԲԻԻՐ ՓԱՌՔ ԻՐ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԵԱՆ:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔԶՆՅ. ՏԻԻԼԿԵՐԵԱՆ

«ԵԿԵՍՅԷ ԱՐՔԱՅՈՒԹԻՒՆ ՔՈ»

Երկնքի Արքայութեան երկրի վրայ
հաստատուելը կենսական նիւթ մըն է
Քրիստոնէութեան համար, որուն առաջին
վկայութիւնը Մեր Տէրը տուաւ իր
Տէրունական Աղօթքին կորիզը կազմող
վերելի խնդրանքով: Հետեւաբար, երկնքի
կամ Աստուծոյ Թագաւորութիւնը
երկնքէն երկիր բերելու ու հոն արմատաց-
նելու հարցն է զոր պիտի քննենք
Յիսուսի ուսուցումներուն ընդմէջէն:

Նախ հարկ է որ փոխադարձաբար
գործածուող այս երկու անուանումները,
Աստուծոյ Արքայութիւն եւ Երկնքի
Թագաւորութիւն, կարենանք զանազանել,
որովհետեւ երբ Աստուծոյ Արքայութիւն
կ'ըսենք, իրական եւ գոյութեանական իր
հանգամանքով կը հասկնանք երկրի
վրայ Քրիստոսի մեզի յանձնած աւանդով:
Մինչդեռ Երկնքի Թագաւորութիւնը կը
մնայ անդրանցական եւ հայեցողական,
իր երկնքի մէջ ըլլալու հանգամանքով,
ուր մեր գիտցած ո՛չ միջոցը կայ եւ ո՛չ
ալ ժամանակը: Երկուքին միակ հասարա-
կաց յայտարարը այն պիտի ըլլայ, որ
Աստուծոյ կամ Երկնքի Արքայութիւնը
տիեզերական իր հանգամանքով իր մէջ
պիտի պարփակէ բոլոր տեղերն ու բոլոր

ժամանակները, որուն ամբողջական
նպատակն է Աստու- ծոյ ծրագիրներու
իրականացումը երկրի վրայ:

Ասոր որպէս պայման նկատի
ունենալ նաեւ որ Աստուծոյ Արքայութիւնը
ունի զԱստուած երկնքի մէջ որպէս հիմ-
նադիր, եւ զՔրիստոս Աստուածորդին
երկրի վրայ որպէս թագաւոր: Նաեւ
չմոռնալ որ Աստուծոյ Արքայութիւնը
երկրի վրայ իրական կը դառնայ այն
ատեն միայն երբ Քրիստոսի հետեւորդ-
ներ իրենց ուխտն ու հաւատարմու-
թիւնը կ'ընծայեն անոր: Եւ վերջապէս
Քրիստոսի ժողովուրդէն միայն պիտի
ակնկալուի Աստուծոյ ծրագիրներուն
իրագործումը: Աստուծոյ Արքայութիւնը
ուրեմն Աստուածային հրաւեր մըն է,
որուն գործադրութիւնը լրիւ յանձնուած
է ուխտեալ ժողովուրդ- ներու որոնք
կ'ապրին երկրի վրայ:

Յիշենք որ Աստուծոյ Թագաւո-
րութեան ակնկալութիւնը, Հին Կտակարա-
նէն գալով, մարգարէներու կողմէ
մեկնաբանուած էր այնպէս թէ Աստու-
ծոյ ներկայացուցիչը պիտի գար եւ ըլլար
ազատարարը Իսրայէլի ժողովուրդին:
Ասոր որպէս հետեւանք Աստուծոյ

Թագաւորութեան ակնկալութիւնը ստեղծուեցաւ, որ սակայն կրնար իրագործուիլ գերբնական արարքի մը ուժով: Այդ թագաւորութիւնը «մերձեցաւ», կ'ըսէ Մատթէոս աւետարանիչ, Յովհաննէս Մկրտիչի եւ Յիսուսի փարոգած «ապաշխարութեամբ», որ ըստ աւետարանչին, հետեւեալ երեք սկզբունքներուն վրայ հիմնուած էր:

1.- Յիսուս կը փարոգէր թէ իտէալ ընկերակցութիւնը որուն վրայ Աստուած պիտի թագաւորէր, պէտք էր բաղկանար այն տեսակ մարդոցմէ որոնց նկարագիրը համապատասխանէ այդ Թագաւորութեան սկզբունքներուն: Հետեւաբար, ան ի բնէ հոգեւոր թագաւորութիւն մը պիտի ըլլար, եւ մարդոց հոգեւոր կեանքը լրացուցիչը պիտի ըլլար անոր:

2.- «Բազումք են կոչեցեալք եւ սակաւք ընտրեալք», որուն պատկերաւոր խօսքն էր Յիսուսի՝ քիչ սերմեր ինկան «յերկիր բարւոյ», այնպէս որ Յիսուսի փարոգութիւնը ապաշխարող չդարձուց բոլոր զինք մտիկ ընողները:

3.- Սակայն եթէ Յիսուս իր անձը պատարագէր, այն ատեն Հայր Աստուած պիտի ընդունէր այդ զոհը որպէս «փրկանս փոխանակ բազմաց»:

Այս նիւթը ընդհանրապէս դիւրաւ գրուցելի խնդիր մը նկատուած է, ըստ որում Աստուծոյ Արքայութիւնը երկինքին կը պատկանի, հոն է, ու Քրիստոսի հետեւորդները անոր կը ցանկան երբ երկինք երթալու արժանի դառնան: Աժան եւ անբովանդակ է նման արժեւորում մը: Քիչ անգամ անդրադարձած ենք թէ Արքայութիւնը վերէն վար հարկ է բերել որպէս զի Քրիստոնեաներ նախանշակը ունենան անոր, վայելեն անոր հովանաւորութիւնը, դառնան իսկական փառաբացիները անոր մինչ կ'ապրին այս աշխարհի վրայ: Այլապէս երկրէն երկինք նայելով ու այնտեղ գտնուող Թագաւորութեան

ինչ ըլլալը չգիտնալով ի՛նչ օգուտ կը փաղեն Քրիստոսի հետեւորդները իրենց կեանքի ընթացքին: Եթէ արքայութիւնը մենք լիովին չտեսնենք մեր նիւթական աչքերով, չհասկնանք անոր էութիւնը, ու անոր ծառայութեան չկոչուինք ու անոր բարգաւանման չնպաստենք, ի՛նչպէս կրնանք անոր փառաբացիները ըլլալ:

Մեր կեանքի տեւողութեան ընթացքին, այսինքն մինչեւ մահ, հարկ անհրաժեշտ է որ Աստուծոյ Արքայութիւնը մասն եւ բաժինը ըլլայ քրիստոնեայ անհատին, իրական եւ գործնական բաժինը սակայն, եւ ոչ թէ հոգեւոր պաշտամունքի անորոշ եւ անսահմանելի կերպարանով մը միայն: Քրիստոս անսահմանելի հարկ տեսաւ սահմանելու ու զայն բերելու մեր աչքին առջեւ, մեր կեանքին մաս կազմելու անհրաժեշտութեամբ, երբ իսկոյն «եկեցցէ Արքայութիւն քո, եղիցին կամք քո», զուգահեռ բացատրութիւններով մեր Տէրը զարգացուց իր միտքը առականերու երկար շարքով մը: Իր պատմած «Արքայութեան» առականերով, ան «երկնքի Արքայութիւն» հասկացողութիւնը ամբողջովին յանձնեց մարդոց ձեռքը, սերմնացանին, ագարակապանին, գանձ փնտռողին, մարդոց ձեռքով ցանուած մանանեխի հատիկին, եւ կամ ընթրիք սարքող մեծահարուստին, որուն սեղանը եկան ո՛չ թէ իր հարուստ բարեկամները, որոնք մերժեցին գալ, այլ աղփատներն ու անօթիները: Պօղոս Առաքեալ քիչ անգամ անդրադարձած է Աստուծոյ Արքայութեան, եւ սակայն շեշտակի ըսած է Հռոմայեցւոյ Թուղթին մէջ թէ Աստուծոյ Արքայութիւնը ուտելիք եւ ըմպելիք չէ, այլ արդարութիւն եւ խաղաղութիւն եւ խնդութիւն Ս. Հոգիով, ընդգծելով անշուշտ Արքայութեան հոգեւոր, ընկերային, խաղաղարար նկարագիրը, որուն մէջ ժառանգութիւն չունին, ինչպէս Առաքեալը ըսած է այլուր, ո՛չ

պոռնիկը, ո՛չ պիղծը, եւ ո՛չ ալ ագահը (Հոով. 14:17, Եփես. 5:5):

Հայր Աստուծոյ կամքը կատարելու մեր պարտքը ինքնին արդէն երկիր փոխադրած կ'ըլլայ Աստուծոյ Արքայութիւնը: Եթէ Իր կամքը կը կատարենք, Արքայութիւնը արդէն հոս մեր վրայ կը տիրապետէ: Անոր կամքը Աւետարանի ֆարոգութիւնն է, Քրիստոսի որպէս Որդի Աստուծոյ մեզի աւանդած ուսուցումներն են, եւ վերջապէս Եկեղեցւոյ հաստատումն է երկրի վրայ որպէս հարազատ եւ մեզի համար շօշափելի գերագոյն երաշխիքը Երկնքի Արքայութեան: Քարոզիչներ չեն փաշտած նման վնասական հաստատումներ կատարելէ, թէ Արքայութիւնը Աւետարանն իսկ է, Քրիստոսի կեանքն իսկ է, ու անոր երկրի վրայ շրջող, շնչող եւ գործող մարմինն է, այսինքն Եկեղեցին: Ու այս բոլորը՝ երկրի վրայ ապրող քրիստոնեաներու լիիրաւ ու ամբողջական մասնակցութեամբ: Երկնքի Արքայութիւնը հաւատացեալներու ներսիդին ըլլալով մէկտեղ, ինչպէս Յիսուս ըսաւ, «ի ներքս ի ձեզ է», ան յանձնուած է նաեւ նոյն հաւատացեալներուն ձեռքերուն, ինչպէս մեր առօրեայ հացը. բրիչը, մանգաղը, գրիչը եւ սրտի ու մտքի արգասիքը: Եթէ մեր մէջ ու մեր ձեռքին մէջ չէ, այլ երկինքին մէջ վերապահուած է մեզի համար, այդ Արքայութիւնը առարկայական ու երեւակայական ապարդիւն պիտակ մը կը զգենու միայն, փոխանակ ըլլալու ենթակայական, մարդուս կեանքը լուսաւորող ու ամենօրեայ հոգեւոր սնունդ տուող գործօն իշխանութիւն մը, ու անոր փոխարէն մարդոց այդ Թագաւորութեան բարգաւաճման համար տուած ծառայութեան բաժինը:

Յիսուսի Բեթղեհէմի ծնունդով երկնքի Թագաւորութիւնը յայտնուեցաւ մարդկութեան, ու անոր մնայուն

ներկայութիւնը աշխարհի վրայ երաշխաւորուեցաւ մեր Տիրոջ ծառայական կերպարանովը: Իր ֆարոգութիւններն ու Վերջին Ընթրիքին հետ կապուած եղելութիւնները գերագոյն ծառայութեան յատկանիշները ընծայեցին մարդկութեան, եւ այդ ծառայութեան միջոցաւ երկնքի Արքայութեան դռները բացուեցան հաւատացեալներու առջեւ որպէս միակ կերպը այդ նոյն Արքայութիւնը մշտնջենական դարձնելու:

Յիսուս ծնաւ ու իր փրկչարար առաքելութիւնը զինք դարձուց Թագաւոր երկնաւոր: Իր կեանքի տեւողութեան երեք հանգրուաններ ապացոյցը տուին Արքայութեան իրական ներկայութեան երկրի վրայ:

Ա. Իր ծնունդը Բեթղեհէմի մէջ.

Բ. Իր զոհագործութիւնն ու մեր սուրբ պատարագը.

Գ. Իր երկրորդ գալուստը:

Նախ, Իր առաջին «խորհուրդ մեծ եւ սփանչելի» գալուստը, որուն հետ իսկոյն ծագեցաւ խաղաղութեան կենսական ու անվախճան պատգամն, ու ի մարդիկ հաւութեան պարտքը: Երկնքի Արքայութիւնը չէր հասներ մարդկութեան առանց իր գալուստով: Նաեւ Իր ֆարոգութիւններով մարդիկ ստրկեցան ու հասկցան իրենց հոգեւոր եւ բարոյական պարտքը Աստուծոյ կամքը գիտնալու ու գայն գործադրելու, որովհետեւ Արքայութիւնը մէկ ուղղութեամբ չէր կրնար գալ, այսինքն Աստուծմէ դէպի մարդիկ միայն: Մարդիկ պիտի հետեւէին Քրիստոսի ու իրենք գիրենք գործով արժանի դարձնէին փառափայտները ըլլալու անոր:

Չորս աւետարանները մանաւանդ, ու քիչ անգամներ ալ առաքելական թուղթերը, լիովին կ'ամբողջացնեն այդ պայմանը: Սերմերը ինկան փուշերու մէջ, ժայռերու վրայ եւ քիչ մըն ալ

պարարտ հողի վրայ: Արժայութեան արդիւնքը պիտ ծլէր ու ծաղկէր միայն բարի սրտերու խորքէն, ուր Քրիստոսի խօսքը հարիրապատիկ պիտի պտղաբեր դառնար: Եւ կամ ազարակապանը պիտի համբերէր ու հունձֆի ատեն միայն գատէր լաւ ցորենի հասկերը վատ որումնի խոտերէն: Նոյնիսկ մարգարիտի վաճառականը պիտի ծախէր ամէն ինչ գնել կարենալու համար գանձը: Կամ պարտիզպանը պիտի ցանէր ամենէն փոքրիկ հատիկը, որ մամանեխի հատիկն է, վստահ ըլլալով որ ան մեծ ծառ մը պիտի դառնար: Մեծահարուստ երիտասարդը իր ունեցածը ամբողջութեամբ աղֆատներուն պիտի տար, Արժայութենէն ներս մտնել կարենալու համար: Ու այս բոլորը մարդոց ձեռքով երկնքի Արժայութեան քանալիները պիտի կազմէին:

Երկրորդ, Յիսուսի զոհաբերութիւնը խաչին վրայ, որմէ նաեւ մեր Ս. Պատարագի մատուցումը, եղան երկնքի Արժայութեան աստուածային հոգածութեան եւ մարդկային յանձնառութեան ցփոխադարձ յատկանիշները: Առանց Քրիստոսի զոհաբերութեան ու առանց քրիստոնեաներու երկրի վրայ յարատեւ առաքելութեան, արդէն Աստուծոյ թագաւորութիւնը պիտի մնար հայեցողական եւ անիրական: Ս. Պատարագի մատուցմամբ Յիսուսի առաջին գալուստէն մինչեւ վախճան երկարող յաւիտեանական ժամանակահատուածը երկնքի Արժայութիւնը եկաւ լեցնելու: Ուրեմն, որքան ատեն որ Քրիստոսի հետեւորդները հաւատարիմ պիտի մնային Քրիստոսի, Ս. Պատարագի մատուցմամբ եւ Ս. Հաղորդութեամբ, երկնքի Թագաւորութիւնը միշտ զուգահեռ պիտի ընթանար անոնց կեանքին հետ:

Երրորդ, Քրիստոսի երկրորդ գալուստը անպայման մաս պիտի կազմէր

իր Թագաւորութեան, քանի որ Քրիստոս խոստացաւ թէ կրկին պիտի գար դատելու աշխարհը: Սակայն, որպէս զի Իր Թագաւորութիւնն ու երկրորդ գալուստը զիրար ամբողջացնէին, Յիսուս պարզ եւ կտրուկ Իր կրկնակի պատգամը տուաւ իր աշակերտներուն, «պատրաստ ըլլալ», եւ ոչ այլ հարցադրում եւ կամ քննութիւն: Արդէն Իր երկրորդ գալուստը առաջինին երբեք պիտի չնմանէր. ան պիտի ըլլար «խորհուրդ մեծ եւ սոսկալի», ինչպէս տրուած նշաններէն, աւերածէն, կործանումէն, պղծութենէն ու պատերազմներէն պիտի հասկցուէր մօտաւոր ժամանակը: Երկու Գալուստներուն միջեւ մնալուն եւ բարեբար դերը պիտի կատարէր միայն Աստուծոյ Թագաւորութիւնը, Քրիստոսի Աւետարանին քաղաքութեամբ ու եկեղեցւոյ առաքելութեամբ:

«Պատրաստ ըլլալու» հիմնական յորդորը Յիսուս կրկնակի անգամներ տուաւ, առանց տեղի տալու որեւէ այլ հարցումի, թէ ե՛րբ պիտի գայ: Այդ բոլորը, ըսաւ մեր Տէրը, մեզի չպատկանիր գիտնալ. նոյնիսկ ինք չէր գիտեր այդ մասին: Շատ յատկանշական կը մնայ ուրեմն «պատրաստ ըլլալու» շարունակական վիճակը որ ինքնին կը հաւասարի իմ կարծիքով Քրիստոսի երկրորդ գալուստին: Այսինի՜ք՝ որքան մեծ գմբզ պատրաստենք, յարատեւ մինչեւ վերջ, այնքան Քրիստոսի երկրորդ գալուստը մօտեցած կ'ըլլայ մեզի: Պիտի հարցնէ՞ք ուրեմն թէ ինչ յարաբերութիւն կայ Քրիստոսի երկրորդ գալուստեան եւ երկնքի Արժայութեան միջեւ: Իրականին մէջ Քրիստոսի գալուստը երկնքի Արժայութեան հետեւողութիւնն է, արդիւնքն է: Քրիստոսի երկրորդ գալուստին համար մեր ունենալիք պատրաստութիւնը երկնքի Արժայութեան քաղաքացի ըլլալով կ'իրագործուի, եւ այդ պատճառով ալ այդ թագաւորութեան

երկրի վրայ մնալուն հաստատությունը շատ կենսական կը մնայ ու անփոխարինելի:

Կ'եզրափակեմ իմ խօսքը վերլիշելով մեծահարուստին ընթրիքը, որուն հրաւիրեալները չեկան, ու եկողները հրաւիրեալներ չէին, այլ անկեալներ ու անօթիներ: Այդ առակի ընթացքին մէկը յանկարծ իր սրտի ըղձամբը յայտնեց, ըսելով, «Երանի որ կերիցէ՛ ճաշ յարձալութեան երկնից»։ Պատկերաւոր այդ առակով Յիսուս երկնքի Արքայութեան կը հրաւիրէր զանոնք որոնք ճաշակելով Սուրբ Սեղանէն

անընդհատ, պիտի բերէին իրենց ծառայութիւնը, ծառայութեամբ ճաշակելով ու մշտնջենական դարձնելով Աստուծոյ Արքայութեան սեղանը, առատ եւ օրհնաբեր:

«Եկեցէ՛ արքայութուն քո» խնդրանք ու հայցումով է մեր կողմէ ուղղեալ, իսկ «Եղիցին կամք քո» խնդրանքէն շատ անդին անցնելով կը մնայ քրիստոնեայի կեանքի բովանդակ տեւողութեան որպէս անոր պարտքը, հաւատքով լիացած գործ, ու անվերջ յառաջխաղացք երկրէն դէպի երկինք:

ԴՈԿՏ. Տ. ԶԱԻԷՆ ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ

ՀՈԳԻԻՆ ՊՏՈՒՂՆԵՐԸ

Գրքիս մէջ երեւցող նախորդ յօդուածը յատկացուցած էինք հոգիի կողմէ գործուող ահաւոր եւ մեղաւոր արարքներու մասին: Ներկայ յօդուածը սակայն պիտի յատկացնենք հոգիի կողմէ գործուող շինարար եւ սփռելի գործոց մասին: Մարդերս կերտուած ենք Աստուծոյ պատկերին համաձայն: Մարդերուս մէջ եռացող հոգին սուրբ է եւ աստուածային նպատակներու համար ստեղծուած է: Ուրեմն մենք մեր հոգիին զօրութիւնը ոչ թէ չար նպատակներու համար պէտք է գործածենք այլ պէտք է գործածենք բարի եւ շինարար նպատակներու համար: Ըստ մեր Տիրոջ, մարդերուս էն տկարն անգամ կարող է հրաշքներ գործել իւր հոգիին սուրբ եւ պատուական զօրութեամբը:

Սուրբ Գիրքը եւ եկեղեցին, հոգիէն բխած եւ հոգիին զօրութեամբը գործուած բարի բաներուն շնորհք եւ առաքինութիւն անունը կու տայ: Ս. Պօղոս առաքեալ իր ընդհանրական թուղթերուն մէջ շատ յաճախ կը խօսի սոյն շնորհներուն մասին եւ զանոնք կ'անուանէ

«պտուղ հոգւոյն»: Որո՞նք են այս պտուղները: Ստորեւ պիտի յիշատակենք անոնցմէ մի քանիսն:

ՔԱՂՅՐՈՒԹԻՒՆ

Աշխարհի լի է դառն եւ տրտմագին եղելութիւններով: Ամէնքս ալ կը ցանկանք ցնծութեան, երգերու եւ ծափի: Մեր ամէնօրեայ կերակուրներուն ամէնէն սիրելին անգամ պակասաւոր կ'ըլլայ եթէ քաղցրեղէնը անգոյ ըլլայ անոնց մէջ: Նոյնը կը պատահի մեր հոգեւոր կեանքին մէջ եթէ չունենանք «քաղցրութիւն» անուն պտուղը: Ճաշակած էք երեխաներու խօսքներուն, քրքիչներուն, համբոյրներուն եւ վազքի քաղցրութիւնը: Ո՞րքան երջանիկ կ'ըլլանք երբ դրացի մը կամ գործաւոր մը իր խօսքերը շաղախէ քաղցրութեամբ, անուշութեամբ եւ մեղրով: Զար խօսքերը, ատելալառ մոնչիւնները կը նմանին մուրնի այն հարուածներուն որոնք հիւանդութիւն կը սփռեն թէ՛ խօսողին եւ թէ խօսեալին վրայ:

ՀԵԶՈՒԹԻՒՆ

Անհատնում է թիւը այնպիսի անձերու որոնք անբարտաւան են, գոռոզ են, անձնասէր են եւ պոռոտախօս են: Բարեկամներ, հեզութիւնը տկարութեան նշան մը չէ որեւէ տոն: Այլ ապացոյց ներքին եւ հոգեւոր քաջութեան: Քրիստոս ինքզինքն «խոնարհ եւ հեզ» անուանեց: Քրիստոս թէեւ թագաւոր մըն էր բայց խոնարհ եղաւ եւ ծառայութիւն զգեցաւ: Հեզ եւ խոնարհ մարդիկ կ'ըլլան նաեւ խաղաղասէր եւ հանդարտաբարոյ: Անոնք ինքնաբաւ են, ժուժկալ են, երջանիկ են եւ գոհունակ են:

ԵՐԿԱՅՆԱՄՏՈՒԹԻՒՆ

Ահաւասիկ ուրիշ բարի պտուղ մը հոգիի: Ներկայ դարուս կեանքը հեւ ի հեւ ընթացող վազք մըն է: Ամէն բանի արագութիւնը կը փնտռենք եւ յանկարծական առարկաներու ետեւէն կ'երթանք: Դանդաղաշարժը կ'արհամարհենք: Կը պոռանք, կը ջղայնանանք եւ կը յուզուինք: Մենք մեր երկնաւոր Հայրը «երկայնամիտ» կ'անուանենք: Այսինքն Հայր մը որ դանդաղօրէն կը զայրանայ եւ գիտէ ներել: Բայց օրինակ չեն առներ իրմէ:

ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ

Իմաստութիւնը կը յաջորդէ երկայնամտութեան, որպէս պտուղ եւ արգասիք հոգեւոր զօրութեանց: Սողոմոն թագաւոր Աստուծոյ միայն ու միայն իմաստութիւն խնդրեց: Քրիստոսի առաքեալները Հոգեգալուստի օրը երկնային իմաստութեամբ լեցուեցան:

ՀԱԻԱՏՔ, ՅՈՅՍ, ՍԷՐ

Սուրբ Պօղոս Առաքեալ հոգիէն բղխած պտուղներուն շարանը իր լրումին կը հասցնէ յիշատակելով փրկարար զօրութիւնը Քրիստոնէական «հաւատքի, յոյսի եւ սիրոյ»: Առաքինութիւններ եւ պտուղներ որոնք մեզ կ'առաջնորդեն յաւիտեանական երանութեան:

Քրիստոս հոգի էր, եւ մարմին առաւ որպէս զի զմեզ հոգիին աշխարհները տանի: Մեր Հայրապետները զՔրիստոս անուանեցին «առաջին պտուղ ննջեցելոց»: Հայր Աստուած մարդերս դրախտին եւ պողատաններուն արժանի տեսաւ: Պտուղը էական է թէ՛ մարմնաւոր եւ թէ՛ հոգեւոր կեանքի բարօրութեանը համար: Աղօթենք որ Տէր Յիսուս Քրիստոս մեր տուններէն վանէ եւ «չորցնէ չար մշակներուն չար պտուղները եւ չար սերմերը»:

ԿԱՐԷՆ Ա. ՔՀՆՅ. ԿՏԱՆԵԱՆ

ԱՌԱԿՆ ՈՒ ԱՆԱՌԱԿԸ

«Ձի այս որդի իմ մեռեալ էր եւ
եկեաց, կորուսեալ էր եւ գտաւ»:
(Ղուկ. ԺԵ 24)

Նոր Կտակարանի առակները խիստ կարճ, գողտրիկ ու բարոյալից պատմութիւններ են, որոնք իմաստութիւն կը ճառագայթեն եւ մարդկութիւնը կը հրաւիրեն ինքնաբերական ու ինքնանաւազման: Առակներու մէջ դերակատարները կու գան ամէն ասպարէզէ, սեռէ ու տարիքէ: Ժողովուրդը մեծապէս գնահատած է մեր Տիրոջ պարզախօսութիւնը՝ պատկերաւոր, համեմուած իմաստալից խօսքերով ու դարձուածքներով, նմանութիւններով ու այլաբանութիւններով: Առակը ժողովրդի հասկացողութեան ու սրտին մօտ էր, վասն զի մատչելի էր ու դիւրամարս եւ այդ պատճառով ալ՝ յարգի: Քրիստոսի բերած պատմութիւնները, օրինակները, վերցուած են իրական կեանքէ: Մեր Տէրը յաճախակի կը դիմէր առակախօսութեան՝ հանրութեան ճանկալի դառնալու միտումով: Աւետարանիչը այս ուղղութեամբ կը գրէ՝ «Ձայս ամենայն խօսեցաւ Յիսուս առակօք ընդ ժողովուրդսն, եւ առանց առակի ոչինչ խօսէր ընդ նոսա»: Երեւակայութիւնը բորբոքող ու հրահրող այս հրաշապատում առակները մեծ ազդեցութիւն ներգործած են ժողովրդի մտածելակերպի ու ապրելաձեւի վրայ: Անոր բարոյական կեանքը հիմնովին փոխուած է, վասն զի առակները կը միտին անուղղան ի կարգ հրաւիրել, սպառնալը վերականգնել, մեղսաթաթախը փրկել ու կորուսեալը ազատել:

Քրիստոս լաւ ճանչցած էր մարդկային տկար ու այլանդակ բնաւորութիւնը. այդ պատճառով ալ իր

պաճը ուղղած էր դէպի անոնց խոցելի կողմը: Առակներուն մէջ կան առօրեայ կեանքի մտահոգութիւններ, որոնք անմիջական աղբրս ունին մարդկային յարաբերութիւններու, յոռի բարեբու, եղծեալ նկարագիրներու հետ: Մեր Տիրոջ առակներուն կորիզը կամ աւելի ճիշդ՝ հիմնահէնքը, կը կազմէ մարդը՝ իր ներաշխարհով, մտածումներով ու արարքներով: Առակները խորապէս բովանդակալից են ու բարոյալից: Քրիստոս կ'իջնէ մարդոց հոգիներուն խորերը եւ վարպետօրէն կը քննէ մարդկանց զարկերակը եւ ճիշդ ախտորոշումը կատարել է ետք, բարոյական դեղատոմսեր կ'առաջարկէ անոնց՝ որպէս զի գիտակցին եւ դարձի գալով ապրին աստուածահաճոյ ու մարդավայել կեանք՝ հեռու կեղծիքէ, փարիսեցիութենէն, ազահութենէ եւ այլ բազում մոլութիւններէ: Մեր Տէրը ականատես ու ականջալուր ըլլալով մարդկային տկարութեան, թերութեանց ու մեղկութեանց, յստակ ու մեկին դիրքորոշում ցուցաբերելով, ջանաց արմատական փոփոխութիւն յառաջացնել անոնց կենցաղակերպին մէջ:

Առակները իրենց տեսակին մէջ եզակի մանրաբանականներ են՝ դրոշմուած մարդոց սիրտերուն վրայ: Կեանքը ճշդագոյնս եւ լաւագոյնս ապրելու, մետաքսաթելով նրբախիւսուած մէկական այս գեղեցկութիւնները, յախտեանական բարոյական լիցքեր են եւ անկորնչելի ու անկապտելի արժէքներ՝ զետեղուած համաշխարհային գանձարկղի մէջ:

Աստ ի դէպ է նշել, որ Յիսուս առակը պատմել է ետք, առանձնաբար մեկնած է միայն իր աշակերտներուն: Առակները երբեմն ներկայացուած են ժողովրդին իրրեւ մարտահրաւէր՝ որպէս զի անոնք խորաթափանցեմ գաղտնիքը եւ քացայայտեմ անոնց թափնուած ճշմարիտ իմաստը:

Մեծ Պահոց քառասնորեայ շրջանի ոսկի շղթային մաս կը կազմէ Անառակի կիրակին: Աւետարանի այս հանրածանօր ու խիստ բովանդակալից առակը ունի մեր ուշադրութիւնը գրաւող եւ վերլուծութեանը կարօտող քանի մը հիմնական ու գործնական կէտեր, որոնց կ'անդրադառնանք ստորեւ:

Անառակ Որդիին առակը դառն գղջման, հոգեփոխութեան ու հոգեդարձութեան մասին է: Մաղափա Արք. Օրմանեան տեղին ըսած է՝ «Չեմ կարծեր թէ Անառակի առակէն աւելի խօսուած, կրկնուած, քացատրուած, մեկնուած, սիրուած եւ զգացուած աւետարանական կտոր մը եղած ըլլայ»: Արդարեւ, այս առակը՝ իր բովանդակութեամբ ամէնէն յուզիչն է ու սրտագրաւը, եւ որուն քարոյական դասը պարզապէս գմայլելի է ու անգեղարարանցելի:

Անառակի առակին մէջ ցայտուն կերպով հանդէս կու գան երեք կեդրոնական դէմքեր՝ Անառակ Որդին, Ներողամիտ Հայրը եւ Աւագ Որդին:

Առակը անառակ որդւոյն ժառանգի պահանջումով կը ներկայանայ մեզի: Արդարեւ, ընդունուած ու օրինականացուած հին սովորութիւն էր ժառանգ խնդրել կամ նոյնիսկ պահանջել՝ կենդանի ծնողէն: Թէպէտեւ հին իրաւունքը թոյլ կու տար, որ ժառանգորդը ստանար, այնուամենայնիւ քարոյական անգիր օրէնք էր, որ գէթ առ ի յարգանս ծնողաց, ժառանգորդը քարեպատեհութեան սպասէր:

Այստեղ, Անառակի խօսքին մէջ չենք գտներ որդիական աղերսանք, այլ միայն՝ հրամայական շեշտ. «Տուր ինձ քաժին, որ անկանի յընչիցդ»: Կարելի է երեւակայել, թէ ինչքան վիրաւորական ու նախատական էր քարեմիտ ու ազնիւ հօր մը համար լսել նման հրամայական պահանջ: Այս ծայր աստիճան ժպիտութիւնը եւ լրբութիւնը միանգամայն կու գան մատնանշելու որդւոյն կատարեալ շփացածութիւնը ու յարգանքի պակասը՝ խանդաղատալից ու գուրգուրոտ հօր հանդէպ: Վստահ ենք, որ հայրը յանձնած ատեն այդ հարստութիւնը իր գաւկին, գիտէր թէ ո՛ւր եւ ինչպէ՛ս պիտի մսխէր ան, այդուամենայնիւ, ան չի հարցաճննէր իր որդին եւ թոյլ կու տայ, որ ան իր սահմանափակ փորձառութեամբ ընթանայ կեանքի մէջ ու յայրատ ցանկութեամբ առաջնորդուի եւ քարոյական ծանր դաս առնէ: Անառակ որդին իր ազատ կամքը կը գործածէ առանց որեւէ մէկուն խորհուրդին:

Անառակ որդին, իրեն քաժին ինկած դրամը վերցնելով, կը հեռանայ քաղաքէն՝ գործադրելու իր սեւ ծրագիրը՝ պատանեկութեան առաջին մեղքը մութին մէջ՝ չտեսնուելու ու չհանչուելու համար հանրութեան կողմէ: Ինչքան եիշդ է, որ հրապուրիչ ու անդիմադրելի մեղքեր միշտ կը գործուին մութին մէջ, վասն զի կը սիրեն մութը՝ մնալու ծածուկ, քափու: Ան անյագօրէն ու անհեռատեսօրէն ըմպել է ետք մեղքի քաժակը ցմրուր, անոր ոտքը պիտի դաչէր քարին: Այժմ իրեն պիտի մատուցուէր դառնութեան ըմպանակը:

Բնական քաղաքին մէջ սով տիրելով եւ ինք անսուաղութենէ տառապելով, կը զրկուի յոռեգոյն տեղը՝ խոզանոց՝ իր ստամոքսը լեցնելու պատիճներով: Քացայայտ էր, որ կեանքի խիստ կարիքը զինք մղած էր ինքնաճանաչման: Տեղին է նշել, որ

109 - 2006

անառակը չունի քաւարար ուսում եւ ատակ չէ եկամտաբեր գործի ձեռնարկելու: Այս որբալի նակատագրին արժանանալէ ետք, մինչեւ հոգւոյն յատակը կ'իջնէ եւ կը տեսնէ իր ոչնչութիւնը, կը գիտակցի իր սխալականութիւնը եւ յետդարձ կատարելու որոշում կը կայացնէ: Վերադարձին, որդին կը խնդրէ հորմէն ընդունիլ զինք իբրեւ իր վարձկան ծառաներէն մին: Ծառային կեանքը աւելի անապահով էր ու դաժան, քան թէ ստրուկինը, որովհետեւ վերջինս ապահովուած էր տեղով ու ուտելիքով, մինչդեռ վարձկան ծառայինը կը մնար անստոյգ:

Այստեղ փակագծի մէջ պէտք է արձանագրել, որ որդին գիտէ պատշաճօրէն խօսիլ, երբ կու գայ Աստուծոյ անուան գործածութեան՝ «Մեղայ յերկինս եւ առաջի քո»: Ան կը յարգէ Աստուծոյ անունը եւ անոր փոխարէն կը գործածէ «երկինք» բառը, որ Աստուծոյ բնակատեղին կը համարուի: Այս յարգանքը կու գայ պատուիրաններէն, ուր կ'ըսուի. «Աստուծոյ անունը ի գուր տեղ բերանդ մի առներ»:

Հայրը անձկութեամբ կը սպասէր որդւոյն դարձին: Հայրը չի սպասեր որ զաւակը շարունակէ, ան անմիջապէս կը միջամտէ ըսելով՝ «Բերէ՛ք լաւագոյն պատմունանը», որ սովորութիւն էր պահել յարգի հիւրին համար: Մատանիի տուուչութիւնը նշան էր հարազատ որդիականութեան, որ իր հեռացումով կորսնցուցած կը թուէր ըլլալ: Պարարտ գուարակի զենումը նշան էր գերագոյն սիրոյ՝ որդւոյն նկատմամբ:

Աւագ որդին՝ տեղեկանալով որ իր եղբայրը վերադարձած է, ցատումով կը լեցուի երբ կը տեսնէ որ կերուխում եւ ուրախութիւն սարքուած էր անոր գալստեան առթիւ: Այստեղ է որ ան կը

պոռթկայ, որ տարիներով հաւատարիմ գտնուած է հօրը եւ արժանացած չէ թէկուզ ուրիկի մը, որ պարարտ գուարակի հետ համեմատած ոչինչ արժէք ունէր: «Այսքան տարի քեզի հաւատարիմ գտնուած եմ» խօսելով, աւագ որդին կ'ուզէ հօրը առջեւ ինքնարդարանալ եւ գուրգուրանքի արժանանալ, բայց իմաստուն ու զբառատ հայրը իր անսահման սէրը անոր եւս կը յայտնէ, երբ կ'ըսէ՝ «Ինչ որ ունիմ քու կողքէ, բայց այս եղբայրդ կորսուած էր եւ գտնուեցաւ»: Պարտ էին հետեւաբար հաշտուիլ ներկայ կացութեան հետ եւ ընդունիլ մոլորեալ ու կորուսեալ որդին, որ ի վերջոյ ուղղած էր իր յամր քայլերը դէպի իր հայրենի օճախը: Հօրը համար չկար աւելի երջանիկ պահ, քան տեսնել իր որդւոյն վերադարձը: Մեր երկնաւոր Հայրը եւս երկայնամիտ է ու մարդասէր. Ան եւս կը սպասէ ամէն մէկ մեղաւորի վերջնական վերադարձին:

Տուն վերադարձին, կարելի է յստակօրէն նկատել Անառակ որդւոյն խօսքերուն մէջ խոնարհութիւնը, հեզութիւնը: Մեկնումէն առաջ «Տուր ինձ» անպատշաճ ու համարձակ խօսքին յաջորդած էր «Հայր, մեղայ յերկինս եւ առաջի քո» աղերսական աղօթքը, որ յայտնապէս մատնացոյց կ'ըներ անոր իրաւ գիղջը եւ դարձը:

Անառակի առակը իւրաքանչիւրիս կը վերաբերի, վասն զի կեանքը լի է սայթափումներով: Մեղքը շողշողուն փորձաքար մըն է, որուն ամէն ոտք կը հպի: Երանելի են այն անձինք, որ արմատական հոգեդարձութեամբ կը գիտակցին իրենց մեղքին եւ կը վերագտնեն իրենց երբեմնի լաւագոյն ու ազնուագոյն բնագոյնները: Մեր Տէրը կը կամենայ անառակներուն ամբողջական դարձը դէպի փարախ՝ դառնալու համար մէկ հօտ եւ մէկ հովիւ:

ԶԵՆՈՐ Ա. ՔԶՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

ՍՐՏՈՎ ՄԱՔՈՒՐ ԵՂԵՔ

Ճշմարիտ ֆրիստոնեան «հոգիէն ծնած» է: Յիրաւի ֆրիստոնեան հոգիով «անարատ յղութեան» ծնունդ մըն է: Բայց անարատ ալ մնալու է: Անարատ ծնիլը չի բաւեր:

Դարձեալ, ուրիշ բացատրութիւն մը գործածելով կրնանք ըսել թէ ֆրիստոնեան հոգիով «լուացուած, մաքրուած» անձնաւորութիւն մըն է: Ապաշխարել՝ կը նշանակէ մաքրուիլ: Քրիստոնէութիւնը վերարկու մը չէ որ վրանուս հագնինք եւ առանց ներքնապէս «մաքուր» ըլլալու, մաքուր երեւինք: Մինչեւ որ սիրտը մաքուր չըլլայ, թէեւ մաքուր երեւինք, տակաւին չենք կրնար Աստուծոյ առջեւ կայնիլ եւ Անոր երեսը տեսնել:

Ի՞նչ ըսել է սակայն «մաքուր սիրտ»:

«Մաքուր սրտին» փանի մը յատկանիշները թուելով այդ հարցումին բաւական գոհացուցիչ պատասխան մը տուած պիտի ըլլանք, կը յուսանք:

Ամէն տեսակ բարի եւ չար խորհուրդի թխաբանն է սիրտը: Ինչ որ կ'ընես՝ նախապէս ես սրտիդ մէջ: Եթէ չարիք կը խորհիս, չար պիտ ըլլաս եւ չարիք գործես: Լեզուդ չար է, մի՛ խաբեր ինքզինքդ, ոչ ալ ուրիշները որովհետեւ սիրտդ չար է: Որքան յաճախ կ'իմանանք չմեղանքի սա յանկերգը՝ «լեզուիս մի՛ նայիր, սիրտս մաքուր է»: Բացարձակ սո՛ւտ: Ինչպէս որ մաքուր ակէ մը աղտոտ ջուր չի կրնար հոսիլ, նոյնպէս ալ եթէ մէկու մը սիրտը լեցուած ըլլայ բարի զգացումներով, անկարելի է որ չար խօսի եւ կամ չարիք գործէ:

«Մաքուր սրտի» մէկ ուրիշ յատկանիշն է պարկեշտութիւն, կամ վստահելիութիւն: Մաքուր սիրտը նկարագիրը թափանցիկ կ'ընէ: Մաքուր սիրտը վարագոյր չունի. անոր պատուհանը բաց է. եղածն ալ չեղածն ալ կը տեսնես

մէջը նայելով: Կեղծիքի բացակայութիւնը անմիջապէս երեւան կը հանէ մաքուր սիրտը: Գտա՛ր մէկը որուն սիրտը մաքուր է, գանձէ աւելի թանկագին է գիւտը: Բարեկամութիւն մը՝ որ տեսական պիտի ըլլայ՝ պէտք է որ մաքուր սրտով ըլլայ:

Կը տեսնե՞ս սա մարդը, որքան խաղաղ է իր դէմքին արտայայտութիւնը, վարմունքը, խօսքը: Գաղտնի՛ք՝ սիրտը մաքուր է: Աշխարհի մէջ խաղաղութիւն կը վայելեն միայն անոնք որոնք մարդոց հետ հաշիւ չունին: Երանելի եմ ասանկները:

Նաեւ փաշտեան պայման է, եւ նշան, սրտի մաքրութիւն: Քաջութեան ակը սիրտն է: Սրտով մաքուր եղիր եւ աշխարհի դէմ կրնաս կենալ Ս. Գեորգի մը անվեհերութեամբ: Քաջութեան ներհակն ալ սրտէն է: Աղտոտ սիրտը կը վատացնէ մարդս: «Զօրութիւնս՝ բիրուց զօրութեան չափ է, զի սիրտս մաքուր է»: Տառապէս նշմարիտ է տրուած վկայութիւնը:

Սրտով մաքուրը զԱստուած պիտի տեսնէ: Անոնց արտօնութիւնն է Աստուծոյ հետ հաղորդակցիլ եւ Աստուծոյ փորձառիլ: Միթէ պիտի ներուէ՛ր մեզի աղտոտ հագուստով ներկայանալ, զոր օրինակ, այս երկրին նախագահին: Ինչպէ՞ս ուրեմն, կրնանք Աստուծոյ ներկայութեան ելլել աղտոտ սրտով: Կան մարդիկ որոնք չեն ուզեր իրենց կիրքերէն հրաժարիլ, չեն ուզեր դադրիլ ատելէ, նախանձելէ, չարախօսելէ, զրպարտելէ, ստելէ, խաբելէ, ու նոյն ատեն Աստուծոյ հետ ալ «բարեկամութիւն պահել» կ'ուզեն: Աստուած չի խաբուիր սակայն: Աղօթքը մաքուր սրտի մը պատարագը ըլլալու է Աստուծոյ առջեւ: Սիրտը պէտք է լուացուի, մաքրուի եւ ապա մատուցուի Աստուծոյ: Մաքուր եղէ՛ք սրտով եւ Աստուած ալ ինքզինք պիտի յայտնէ ձեզի:

ՎԵՐ. Ա.Ա. ՊԵՏԻԿԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԳԷՈՐԳ ԶՕՐԱՎԱՐ

Միրելի հաւատացեալներ.

Իւրաքանչիւր անհատի կեանք մի պատմութիւն է: Անհատը իր հոգեւաշխարհով, ժամանակին լծորդում ինքնութեամբ, իր ետով ու վարքով տարբերում է մարդկանցից, իր շուրջը ապրող բազմութիւնից: Հակառակ առկայ նմանութիւնների եւ ընդհանրութիւնների, իւրաքանչիւր անհատի կեանք եզակի է իր էութեամբ: Ժամանակի մէջ այն զծագրում է տառապանքի լիութեամբ, անասինան նուիրումութեամբ եւ նոյնիսկ, հաւատի համար նահատակուելու եւ մարտիրոսանալու պատրաստակամութեամբ:

Սբ. Գէորգի կեանքի պատմութիւնը եւս տարբեր է եւ ունի իր առանձնայատկութիւնները: Նա ապրել է կատարեալ քրիստոնէային յատուկ անբախիր, ապաշխարութեամբ մեղքից ապառազրուած, հաւատքով փրկուած ու արդարացում մի կեանք: Նրա կեանքը, իրօք, ամբողջական է եւ աւարտուն, սակայն ոչ անցեալի ու յուշի վերածում: Նրա կեանքը, բազմաթիւ քրիստոնէաների համար այսօր եւս հոգեկան ներնչանքի մեծ աղբիւր է հանդիսանում, իսկ շատերի համար՝ որդեգրած կենսակերպ: Նա Սուրբ Հոգու շնորհն ընդունած, Աստծոյ ներգործութիւնն իր մէջ կենդանի պահած եւ Նրա հետ մշտապէս հաղորդութեան մէջ եղած անհատ էր: Այդուհանդերձ, նրան վերապահում էր իր ժամանակի եւ սերնդի նախանձախնդիր եւ քաջասիրտ քրիստոնէայի ճակատագիր:

Զինուորականութիւնը ընտրելով իբրեւ կեանքի ասպարէզ, Սուրբ Գէորգը դեռ պատանի հասակում աչքի է ընկնում իր համարձակութեամբ ու փայլում իր սխրագործութիւններով: Նա նոյնիսկ չի վարանում քաղաքի հրապարակի վրայ կախում չարաբարոյ Դիոկղեանիանոս Վայսեր հրովարտակը պատից իջեցնել եւ պատռել: Հրովարտակով կայսրը հրահանգում էր բոլոր քրիստոնէաներին զոհեր մատուցել կուրքերին, իսկ ընդհանացողներին՝ մահուան դատապարտել: Հէթանոս կայսեր ընկալմամբ Սուրբ Գէորգի այս յանդուգն քայլը անասելի չարչարանքներից յետոյ պէտք է պատժուէր մահուամբ: Վայսեր կողմից խոստացում ոչ մի պաշտօն եւ պարգէւ նրան չկատեցին Յիսուս Բրիստոսին Աստծոյ Որդի եւ Տէր դասնելուց: Պատանի տարիքում քրիստոնէայի բարձր գիտակցութեամբ եւ օրինակելի հեղութեամբ նա ընտրել է մարտիրոսութիւնը: Մարտիրոսութիւն, այսինքն մահը, որը սակայն պիտի առաջնորդէր նրան փառաց Սուրբ պսակի եւ արժանացնէր իւրաքանչիւր քրիստոնէայի այնքան բաղձալի երկնից արքայութեան:

Սուրբ Գէորգը, թէւ ապգութեամբ հայ չէ, սակայն Հայ Եկեղեցին ընդունում է նրան եւ վաղ միջնադարում արդէն ընդգրկել է Հայ Եկեղեցու Տօնացոյցի մէջ: Հայկական բազմաթիւ եկեղեցիներ անուանակոչուել են նրա անունով, իսկ նրա տօնին բազմաթիւ ուխտաւորներ եւ հաւատացեալներ են դիմում Սուրբ Գէորգի բարեխօսութեանը: Նա մեծ սէր ու ժողովրդականութիւն է վայելում հայ քրիստոնէաների շրջանակում:

Միրելիներ, Սուրբ Գէորգի նահատակութեան ու վարքի հետ մնացել է իր անձնանուէր կեանքի ճշմարտութիւնը, որն իբրեւ հոգեւոր պառզամ ուղղում է մեզ՝ լինել քաջասիրտ մեր հաւատքը վկայելու համար, Յիսուս Բրիստոսին մինչ ի մահ Աստծոյ Որդի եւ Տէր դասնելու մէջ եւ յանուն Նրա մեր անձն ու աշխարհը ուրանալու գործում, որպէսզի մենք եւս, երբ բռնենք յաւերժի ճամբան՝ արժանանանք փառաց պսակին եւ Տիրոջ տեսութեանը, Որին վայել է փառք, պատիւ եւ իշխանութիւն, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն:

ԿՈՐԻԻՆ ԱԲՂ. ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՀԱՉԱՐԱՄԵՆԱԿ

Հազարամեակիդ իրր տրիտուր,
 Ընդունէ՛ ո՛վ Սուրբ
 Իմ խօսքն այս, մաքուր
 Սքանչացումի, եւ վերացումի
 Այն դգացումին՝
 Զոր ներշնչեցիր Հայկազեան ազգին,
 Զի՛դ, երկար դարեր,
 ՀԱԶԱՐ տարիներ:

Ժողովուրդ մ'ամբողջ
 Ապրեցաւ քեզմով, քեզմով սնեցաւ,
 Ու ներշնչուեցաւ:
 Դուն եղար անգամ անոր Հերոսը,
 Նոյնիսկ Քրիստոսը:
 Աղօթեց ան քեզ
 Հաւատքով մ'անեղծ,
 Հաւատքով աննինջ
 Զուրերուն նման ծովակին վանայ,
 Միշտ մաքուր ու ջինջ:

Ալ բաւ է ննջես.
 Արթնցի՛ր քունէդ քու Հազարամեայ,
 Ու տես՛ս գառներդ
 Թողուած քմահաճոյքին,
 Մեր ճակատագրի
 Մարդակերպ գայլին.
 Եւ իրենք այսօր,
 Դարձած են գայլեր.
 Մոռցած դաշտ, արօր,
 Մայրենի օրօր,
 Հայրենի խաղեր,
 Գացեր օտարի շուներն են դարձեր:

Ո՛վ անդուգական սուրբ,
 Դո՛ւրս ել դամբանէդ,
 Ննջման տապանէդ:
 Թող դարձեալ Հնչեն
 «Ի խորոց սրտի»
 Աղօթքներդ ուղղուած
 Առ երկնաւոր Հայրն
 Եւ առ Տիրամայրն:
 Եւ թող ճենճերին
 Անգամ մը եւս
 Հոգիները մեր,

Մնացած խոսպան,
Հազար տարիներ,
Լքուած ու անտէր ...:

Չե՞ս խորհիր ի՞նչ Սուրբ,
Թէ Հասնալ է ժամ
Ոսեկու դարձնալ,
Ո՛չ միայն Հետը
Երկնաւոր մեր Հօր,
Կամ Աստուածամօր,
Այլ նոյնինքն Հետ՝
Քու ազգիդ Հանուր,
Որ դեռ տակաւին
Մօտիկ անցնալին
Անունովդ կ'երդնուր ...:

Բարեխօս ի՞նչ Սուրբ,
Դուն կը բուժէիր
Բեկուած Հոգիներն ու
Մեր մարմիններ,
Տալով երկնային
Անդորր մեր կեանքին:
Մե՛ծ Նարեկացի,
Տո՛ւն դարձիր այլեւս
Եւ մեզ տուն դարձուր:
Պատուհասն այս մեծ
Իննխուննամեայ
Ա՛յ մեզմէ անցո՛ւր,
Ու մեր երբեմնի
Այն անմեղութիւնն
Մեզի նալ ե՛տ տուր:

Իսկ թէ անհարկի է ու մեծ
Ոնդրանքն իմ Համեստ,
Տո՛ւր ժողովուրդիդ,
Քու Հայկեան ազգիդ,
Քեզ փոխարինող Նոր Նարեկացի,
Իր նոր Նարեկով, յաւէտ ճենճերող
Ամբիծ Հոգիով եւ պայծառ միտքով.
Մխիթարելու բեկանուած սիրտեր,
Լքեալ Հոգիներ,
Ու ինչպէս նաեւ՝ խորտակեալ կեանքեր:

Ն.Ա.Մ.

2 Օգոստոս 2006

Ս. Քաղաք

ԼԵՌՆԵՐՈՒՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

Շղթայուած լեռներ զագաթներն որոնց
Կը քերեն երկնի իրանը անրիծ,
Ու մըթնշաղին խորհուրդին մէջէն,
Կը պահեն իրենց առեղծուածային
Դէմքերը մեզմէ: Մեծերը կարծես
Շատ աւելի բարձր, հայրական գութով,
Պահակ են կանգնած իրենց փէշերուն
Կառչած փոքրերուն: Եթէ լեռներն այս
Բանան բերաններն ու դըրսերերն
Գաղտնիքներն իրենց թաղուած ընդերքին,
Եւ ալ բարբառին ցաւերու լեզուով,
Դարերու մէջէն մութ ու լուսաւոր,
Ի՞նչ պիտի յայտնեն իրենց մօտեցող
Մարդուն ուխտաւոր:
Բայց մեր հայրենի լեռներն երբ խօսին
Արարատն ըրած խօսնակ աներեր
Վեհապանձ ու սէգ, եւ լեռ ալեւոր,
Իմաստաւորուած դարերու բռնով
Ու փորձառութեամբ հայու հոգիին:
Ի՞նչ պիտի ըսէր մեր լեռն ալեհեր
Որ իր վեհութեան մէջ յոյժ լըռակեաց
Եւ իր ցաւին մէջ միշտ ազնւական,
Հըպարտ տըրտմութեամբ դիտած է դաշտերն
Ու կիրճերը մեր, լեռներն մօտակայ
Եւ հեռուներու մէջ վըշտաթաթախ
Լեռները գերեալ, եւ կալանաւոր
Դաշտերը բերրի, ու չէ բացած սիրտն
Անցորդ հայերուն, ու ըրած անոնց
Պատմութիւնը սեւ,
Որուն վըկան էր օրէ՛ն առաջին,

ՅըիԱնգօր՝ բայց վեհեր, ու միշտ պահապան:
Ի՞նչ պիտի ըսէր ան հայ անցորդին:
Ո՞ր վիշտն իր բաժներ ուխտաւոր հայուն,
Եւ գերթ իմաստուն լեռ յաւերժական
Պատգամներն իր տար. որ հայն յուսարեկ՝
Դառնալէ առաջ ցըմահ յուսահատ,
Երդումն իր ընէր իմաստուն լերան
Ոտներուն առջեւ, թէ պիտի երբե՛ք,
Բայց իրա՛ւ երբե՛ք, չը լըֆէր ազգն իր
Օտարութեան մէջ, ու մընար անտէր:
Ձը կըտրէր երբե՛ք միակ պորտակապն
Երկրէն մայրենի, ու դըժբախտ ազգէն:
Բայց այնքան խորունկ վիշտերն են լերան,
Որ ան գերեզմար եւ յոյժ սրտաբեկ
Իր լըռութեան մէջ արդ կ'ապաստանի:

ԱՆԵԼ

ԳՐԱԿԱՆ

ԻՆՏՐԱՅԻ «ՆՈՃԱՍՏԱՆ» ՍՈՆԵՏԱՇԱՐԸ

Հարցերը, որոնք շօշափուած են Ինտրայի «Նոնաստան» քանաստեղծական ժողովածուում, նորութիւն չեն: Այդ հարցերին հեղինակն անդրադարձել էր «Ներաշխարհում»: Սակայն քանաստեղծութիւններին այս փոքրիկ ժողովածուում, որը ներքին թեմատիկ-գաղափարական կապով «ներաշխարհի» շարունակութիւնն է, «Ներաշխարհի» գլխաւոր հերոսը՝ ներքին ես-ը, հետաքրքիր հոգեբանական զարգացում է ապրում:

Ի հակադրութիւն «Ներաշխարհի» ես-ի, որն աշխարհն ընկալում է պատանեկան խանդավառութեամբ եւ յոյսերով, «նոնաստան»ում ես-ը փորձառու է՝ հասած թէ՛էնեանական «տրտում գիտութեան»՝ հոգեւոր հասունացման մի բարձունքի, որից միայն վար են նայում եւ ծիծաղում աշխարհ-բեմի եւ դերասանների վրայ, որոնցից մէկն էլ սեփական անձն է, սակայն Ինտրայի «Նոնաստանի» քնարական հերոսը՝ ներքին ես-ը, այնքան փորձառու է, իմաստուն, որ նիցշէական «գուարթ գիտութեամբ» (1) անգամ չի կարող ծիծաղել վար նայողի հոգեբանութեամբ: Նա իր հոգում չի կարողանում յաղթահարել կեանքի ցաւը. նրա հոգու խորխորատներում տեւական պատերազմ է:

«Նոնաստան» (նոնին իբրեւ Աիդի սրբազան ծառ եւ վերանցականի անդրանցականի խորհրդանիշ) (2) վերնագրուած փիլիսոփայական այս սոնետաշարի քնարական հերոսը (ի հակադրութիւն «Ներաշխարհի» ես-ի) հոգեւոր, ինտելեկտուալ, բարոյական հասունացման մի նոր որակ է ձեռք բերել: «Ներաշխարհում» առաջ քաշուած բարոյական կատարելութեան հարցը, որ սկսւում է անձի ես-ից եւ ծաւալւում

մինչեւ համայնական, համագոյ ես-ը, «Նոնաստան»ում՝ վերանում, վերածում է ես-ի՝ ինքնակատարելութեան հասնելու ուղու քննութեան, որին հասնելով միայն՝ մարդը կարող է միտել հոգու խաղաղութեան՝ յաւերժում լուծուելով: Եթէ «Ներաշխարհը» ներթափանցուած է անսահման լաւատեսութեամբ, նոյնը չի կարելի ասել «Նոնաստանի» մասին: Թուում է, թէ լաւատեսութեան հականիշն այս պարագայում եւս պէտք է լինի յոռետեսութիւնը: Սակայն «նոնաստանի» քնարական հերոսը յոռետես չէ, նա ոչալիստ է՝ իրականութիւնը շատ սքափ եւ խոր տեսնող, ընկալող, վերլուծող, այնքան խոր, որ այդ նանաչումը վերածում է տեսանողութեան: Ինտրայի քնարական հերոսը, որ աներկբայ քանաստեղծի ես-ն է, իր էկզիստենցիալ՝ գլոբալ, տարածական մտականուցումով է զննում աշխարհը (3):

Շարքում շօշափուած հարցերի սոսկ թուարկումն իսկ կարող է պատկերացում տալ քնարական հերոսի՝ իրական, օբյեկտիվ, էկզիստենցիալ աշխարհընկալման մասին: Նա բզկտում է ներքին երկուութիւնից, երկփեղկումից. այդ ինքնաձաղկման խորքում, այդ ներքին կոնֆլիկտի խորքում ծանր շնչառութեամբ, մռայլ հեւեով նստած է մահուան գիտակցութիւնը: Ի հակադրութիւն մահուան՝ որոնում է կեանքի իմաստը, որը յանգեցւում է, կրօնական իմաստով, անմահութեան, յարութեան երազանքի: Կեանք-մահ-յաւերժութիւն, փիլիսոփայական այս տիրոյթում են քննում հարցերը, եւ քնարական հերոսը փիլիսոփայական կամ որեւէ այլ միջթարիչ պատասխան չի փնտռում, նա

գարթնած է, նա հոգեւոր հասունացման այն «բարձր լեռներին» կատարին է, որին հասնելով՝ լցւում են «տրտում գիտութեամբ» եւ բարձր քրքիջով՝ սեփական անձի եւ աշխարհի վրայ: Քնարական հերոսը մահուան ելակէտից մոռալ խորհրդածում է իմացութեան պատճառած ցաւի շուրջ, աւելի շուտ՝ քղթին է յանձնում իր տառապանքը, ցաւը, ինքնապատեւագմը, որ բխում է աշխարհին իջած «մոռալամած նշմարտութենէ մը»(4): Եւ քանի որ կայ մահը, մարդկային կեանքի իմաստը բանաձեււում է որպէս ինքնանաւազման, ինքնակառուցման, ինքնարարման ուղի:

Քնարական հերոսի սիրտը կեղեքւում է մարդու անցողիկութեան ցաւից, եւ ինքնագիտակցող անհատը երազում է յարութիւն, անմահութիւն յոյս: Սակայն «Նոնաստանի» ես-ը՝ որպէս բնութեանպաշտ, սթափ գիտակցում է, որ դա միայն երազանք-անուրջ է, իսկ իրականութիւնն այն է, որ մարդը կորչում է հողում, իսկ հոգին՝ լուծւում անսահմանութեան, անվախճանի մէջ: «Ներաշխարհում» աշխարհի հետ քացուած վէճն այս բանաստեղծական ժողովածուում ստանում է նոր որակ: Եթէ «Ներաշխարհն» անսահման սիրոյ փառաբանութիւն է, այստեղ հասուն անհատը՝ իրական կեանքն ապրածը, ում երազանքները, անուրջները շրջուել են իրականութեան ցաւից, սարսափով խորհում է, թէ տիեզերական այն այգը, լուսաբացը՝ Քրիստոսով յարութեան առաւօտը, որին բաղձում է հէգ հոգին, եթէ սին է ու դատարկ, ինչպէս նիւթական կեանքում անուրջները, ուրեմն՝ Լաւ է փշոց հետ գլխիկոր չֆանալ այժմէն:

(«Աշնան երգ» էջ 214)

«Աշնան երգ» վերնագրուած այս բանաստեղծութիւնն իր բնակարային

գոյներով տերեւանական «Գիշեր եւ յուշեր»ին հոգեհարազատ մի ապրում է: Զարթնած, իրականութիւնն իր գոյներով ընկալողի համար հոգու աշուն է կամ հոգու գիշեր:

Փիլիսոփայական սոցետների «Նոնաստան» ժողովածուն քացւում է «Վերադարձ» բանաստեղծութեամբ, որում նոնիներին վերադառնալն ստանում է խորհրդանշական բնոյթ. նոնիները «Ներաշխարհի» նոյն նոնիներն են, որոնք խորհրդանշում էին երկիր - երկինք, մարդ - անսահմանութիւն, երկրային կեանք - յաւերժութիւն, ներքին ես - վերանցական, համագոյ ես փոխանցումը: Նոնիները դառնում են յաւերժութեան խորհրդանշիչ («Յաւերժութիւն», «Դարվեր»), որ միտում են դէպի տիեզերական եթեր, դէպի Անվախճանը: Անսահմանին ձուլուելու, անէանալու ուղիով այդ սլացքը ենթադրում է յանգում հոգու խաղաղութեան («Պայծառ օր», «Հովին մէջ», «Պաշտամունք»): Այս երգերում ուրախութիւն, լոյսի ծփանք չկայ: Տիեզերական յաւերժութիւնը կարծես անտարբեր է մարդու լինելիքի ելու խնդրի հանդէպ: Մի շարք երգերում մահուան ցաւը, սարսափը, անսփոփ թանձր թախիծը մութ դող են փոխանցում ընթերցողի հոգուն («Նուագի ձայն», «Իդ»), ինչպէս Ե. Տէմիրճիպաշեանի «Անգղը». նոնիների անտառակից լսուող անուշ մեղեդին թունաւորում է ագռաւների՝ մահը խորհրդանշող կոկիչով:

Գերաշխարհի տեսիլներով լի, յաւիտեան հաւատարիմ վեհ անուրջին՝ գիշերային աղջամուղջում նոնիները լուռ երազ են հառաչում Անհունի մէջ: Բայց ողբագին վայում է մի բու, որը խորհրդանշում է իմացութեան վայումը մարդկային հոգում. «Խաւարակեաց մտածութիւն մը սրաչուի» բուի պէս միապաղաղ վկայում է մարդու ներսում

(«Բուն»): Արթնացած միտքը շարունակ տանջում է «վաղանցութեան իր ցառովն» («Իդ»): Մեռած յոյսերի գերեզմանոցից նոճիների պէս դէպի Անանքը յառնած «եսը լիուն» նման է բացուող այգի ֆոնի վրայ աւելի «պիշ ու մռայլ» դարձող նոճիների, քանի որ երազներից լիութեան հետ ռէ՛ Նիրվանան կը փրկի, ռէ՛ էլ որեւէ երկնային Հայր («Նոճերուն պէս»):

Քնարական հերոսի հոգին չի յագեցնում «անանց իրերէն»՝ գեղեցիկից, այնինչ՝ շուրջը միայն անցողիկութիւն է, փայլալուծ: Նոճիները յաւերժ պաղք են դէպի Անդենականը: Ցնորք է ամէն բան, ինքնախաբկան: Մարդը մահացու է.

... որս մ'ես դուն անսրխալ ջնջման:

(«Ցնորք», էջ 226)

Մարդու մահկանացութիւնը պարտադրում է յաւերժական կեանքի երազանքի, սակայն երկնանուէր ընտրեալների շարքն այնքան էլ ստուար չէ: Եթէ նոճիներն անդրհայեաց, այսրատեաց, գերերկրեայ հոգիներ են, որոնք միտում են «մայր խաւարին լուսադրիր»՝ աստուածային տիեզերական Օրէնքների վիհը, կոյր սխալների կալանաւոր մարդը խարխափում է կասկածանքներում («Ցաւ»): Լուծուելով նոճիների հզօր սոսափիւնի մէջ՝ քնարական հերոսը փորձում է փախչել ինքն իրենից («Օրոր»), ճշմարտութեան իմացութիւնից, անյուսութիւնից: Սարսափելի եզրայանգում, չկայ վերերկրային կեանք, ուստի է միայն գեղեցիկը, որն, իրրեւ պատրանք-երազանք, փոխարինում է ճշմարտութեան գիտակցման տառապանքին:

Արուեստը սիմվոլներում փակուած ծանր ճշմարտութեան վեհացումն է, խաբկանք եւ ինքնօրորում («Մահիկը»): Եթէ «Ներաշխարհում» եսը մարդու անցողիկութեան, մահուան գիտակցութեան տառապանքից մղում

էր դէպի իրական կեանքի հեթանոսականութիւն՝ եթերային սիրոյ խորհրդանշ իռեման, ինչպէս Շանթի «Հին աստուածներ»ում՝ Արեղան, որը գերադասեց կեանքի ծովը՝ իր մռայլով եւ սիրոյ լոյսով, ապա «Նոնաստանի» քնարական հերոսը, որը հոգեբանօրէն աւելի հասուն է եւ ձեւաւորուած անհատականութիւն, յիշեցնում է Վանահօրը՝ իր «լեռան» քարձունից վար նայող: Եւ նա եւս Վանահօր պէս կարող է մարդկութեանը կոչ անել՝ գտնել ինքն իրեն, գիտակցել սեփական գոյութեան իմաստը՝ ասելով. «Մինչեւ հոս կարելի է մարդը բերել, բայց հոսկէ անդին մարդ ի՛նքն պիտի երթայ» (5)

Ճշմարտութեան որոնման ուղին իմաստունին հասցնում է սեփական հոգու «քարձր լեռներ», որից վար նա տեսնում է երեք ուղի՝ ոչնչապաշտութիւն, որն ինքն կործանում է, դէպի Աստուած կամ Անեզրութիւն եւ դէպի գերմարդ: Եթէ շանթեան Վանահայրը, որ գիտակցում էր, թէ «մինչեւ հոս կարելի է մարդը բերել», յոյսը դրած մարդու վրայ՝ ձգտում է ինքնաբերական, Ինտրայի «Նոնաստանի» իմաստունը փորձում է թանձր իրականութիւնը խեղդել դէպի Աննառն ու Անհունը հաւատի պատրանք-անուշանքում: Այսինքն՝ քնարական հերոսը մահուան գոյութեան ցաւից «մեռնում» եւ «յարութիւն» է առնում՝ փառաբանելու յարութեան երազանքը: Մահ - կեանք - սէր - ցաւ յաւերժական պտոյտը Ինտրայի «Նոնաստանում» իմաստաւորում է տիեզերական լոյսին ձուլուելուն արժանի լինելու եւ յարութեան վերադարձով անմահանալու նոր նրբերանգով:

«Նոնաստանում» ծաւալուում է թախծաշաղախ երազանք-անըջանքի մի երգ, լոյսի փառաբանութեան երգ. մեծարեցեան լուսառատ, ինտրայական

«խաժապիխու» գիշերը նոնիների լուսեղէն կարօտն է եւ նաեւ քնարական հերոսի հոգու կարօտը, լոյսն իբրեւ հոգու կարօտ: Ողջ տիեզերքը ծփում է տաղի մեղեդիով, աննառ Լոյսի դէմ խեղճ աղջամուղջը ծունր է իջել, նիւթը՝ դարձել աղօթք («Լուսնագիշեր»): Իջնող երեկոյի շշուկները «գաղափարների անթարշամ կեանքին»՝ մեծ խղճմտանքին յարելու գուգորդումներ են ծնում («Երեկոյ»): Արշալոյսի լոյսերի մէջ վերասլաց նոնիներին իրենց գոյութեամբ գուգորդում են մէկ այլ միտք. «Ճշմարտութեան գութը» կամ յաւիտենական կեանքի յոյսը աներկբայելի են («Արշալոյս», «Ճագումը»):

Լուսահայեաց նոնիները շարունակում են մնալ ձեւերի՝ նիւթից դէպի հոգի վարից վեր յաւիտենական փոխանցման սիմվոլ: Վարի հանդիմանքից, ցաւից, մորմոքից, վաղանցկութիւնից կեանքի, յաւերժականի խորհրդանիշ նոնիներն անմասն են եւ «դէպի վեր կը պակնուն միայն»՝ մխրճուելով աղամամութի մէջ: Այդպէս էլ մարդու հոգին պիտի փնտռի խաղաղութեան ուղին, որը նա ստանում է Քրիստոսի ծննդեամբ: Մարդկային հոգու «թիւր ու մոռյալ... ձորերուն խորքերէն» իր ծննդեամբ Քրիստոսը բերում է Ստուգութեան Ուղի, իսկ նոնիներն օրհներգում են. «Օրհնեա՛լ է սէրն ու նանաչումն Օրինաց» («Ծննդեան գիշեր»), օրինաց, որ Քրիստոսն ինքն է՝ որպէս փրկիչ, օրէնք, դուռ, ուղի...: Սակայն այս որոնումը, յանգումը Քրիստոսին, վերջնական չէ, ներքին երկփեղկուած ես-ը շարունակ հակասութեան մէջ է. երազ-անրջանքը զարթնածին այլեւս խաղաղութիւն չի կարող բերել, կասկածը պառակտում է նրա հոգին: Եթէ չկայ հոգու անմահութիւն՝ «յարակեանքն երկնաճեմ», եւ մահը սոսկ «անէացում է խաւար»՝

Թողէ՛ք զիս, նոնք, որ տխրագին

մեղանչեմ:

(«Ըսէ՛ք»)

Ինչպէս Սուրբ Գրքում է ասուում, իմացութեան կամ կենաց ծառի պտուղն ուտելը յանգեցնում է դրախտի կորստեան: Ասել է, թէ հարուստ կենսափորձը պատճառ է դառնում հոգու դրախտից մարդու վտարման՝ զարթնումի, արթնութեան, սթափ մտածողութեան: Սակայն մարդու բնոյթն այնպիսին է, որ նա ի գօրու չէ սանձելու սեփական մտքի վերալացումը, եւ, թերեւս, մարդու կեանքի իմաստը հենց իմացութեան աստիճաններով վեր ելնելն է եւ տիեզերքի անսահմանութիւնը պեղելը, ողջ անսահմանի կառոյցում իր տեղի ու դերի իմաստը հասկանալը: Այսինքն՝ զարթնումը բերում է անյուսութիւն, դրա համար էլ «տրտում գիտութեան» հասածը՝ Ինտրան, հետագայում կը զարմանայ թէ լուսառատ «Ներաշխարհը» երբեւէ ինքն է գրել:

Նարեկացիական երկփեղկման տառապանքի ծուատող ցաւը ծաւալուում է նաեւ նրա հոգում, եւ մեղանչման տենչի հեքանոսական ճիչը խեղդում է «Նոնաստանի» «Ջղջում» բանաստեղծութեան մէջ, որը հաւաքական ես-ի գղջման խօսք է: Նոնիները դառնում են «շիջեալ սերնդոց» քաւութեան, ապաշխարանքի, յոյսի խորհրդանիշ, որ կարկառուած են դէպի «Օրէնքն անանց»՝ դէպի՝ տիեզերական կարգ ու կանոնը, դէպի Քրիստոսը՝ որպէս «դուռ». «Ես եմ դուռը...» (Յովհ. Ժ 9): Նոնիները նաեւ նախկին մեղանչումների գիտակցութեամբ լեցուն հող դարձող ոսկորների անպատում թշուառութիւնը Անսահմանութեան մէջ լուծելու, Աստծուն ապաւինելու սիմվոլն են («Ջղջում»):

Պատարագի, քարոզի ժամանակ աւետարանական շատ էական հատուած

բացատրելիս բոլորի ուշադրութիւնը կենտրոնացւում է մի բառով՝ պրօսիտմէ, որ յունարէնից թարգմանաբար նշանակում է ուշադրութիւն: Համանուն սոնետում ամփոփուած է «Նոնաստանի» ողջ ասելիքը, նոնիներին սիմվոլը հարստանում է մի նոր ներբերանգով: Վերջին օրը՝ մահուան դէմադէմ, վեհատաւիղ օրհներգութիւններ՝ նոնիները, կը պատմեն իդձերի, վայելման ունայնութիւնը: Ունայն է անգամ մեղանչումը: Կը յիշեցնեն անհաս բարձունքների, չնուանուած իրերի տոչորոդ կարօտի մասին, սակայն աւերել է պէտք անգամ յուշն ու երազը: Ինտրան ճշմարիտ ուղի է տեսնում միայն կամֆի, ինքնասանձման յաղթանակով հլութեան տօնը, որով մարդը կարող է հոգու ամօթից մաքրուած ներկայանալ Անմատոյցին, Անսահմանին: Որպէս պրօսիտմէ-ուշադրութիւն՝ Ինտրան «ցուցադրում է» միակ ճիշտ ուղին. Անէին ձուլուելու միակ պայմանը ներքին մաքրութիւնն է («Պրօսիտմէ»):

Փիլիսոփայական սոնետների այս շարքը, որ «Նոնաստան» է կոչւում, մահ-կեանք-ցաւ-հաճոյք-երազանք-պատրանք տարածում կեանքի իմաստը որոնող հասուն անհատականութեան՝ ցաւից տառապող եւ դրանից դէպի պատրանքապաշտութիւն մղուող հոգու ապրումների գեղարուեստական քիւրեղացումն է: Նոնիներն իբրեւ սիմվոլ հանդէս են գալիս նոյն՝ «Ներաշխարհում» ունեցած դերով՝ խորհրդանշելով մարդու ինքնակատարելագործման տենչը եւ անմահութեան երազանքը: Սոնետների՝ երեսունչորս քիւրեղներից հիւսուած պսակում, իբրեւ երեսունչորս իւղաներկ կտաւների ամբողջութիւն, նոնիները դառնում են յետին

պլանում վեր խոյացող սիմվոլներ, որոնք համադրում են տիեզերական համատարած ֆայֆայումն ու կենսածին գեղեցիկը եւ խորհրդանշում գեղեցիկի պաշտամունքը:

«Նոնաստան» XIX դարավերջին եւ XX դարասկզբին տարածուած էսթետիզմի, որպէս գրական հոսանք, յստակ հակուածութեամբ ժողովածու է, որտեղ պատրանքապաշտութիւնը բխում է էսթետիզմի այն սկզբունքից, թէ գեղեցիկը, վեր լինելով իրականութիւնից եւ բացարձակ, կարող է ձեւաւորել այդ իրականութիւնը: Թերեւս տեղին է մէջբերել էսթետիզմի հայրերից մէկի՝ Օ. Ուայլդի խօսքերը. «...Արուեստի իսկական նպատակը Ստի, այսինքն՝ հիասքանչ խաբկանքի մատուցումն է»:(6)

«Նոնաստան» «Ներաշխարհի» անմիջական շարունակութիւնն է՝ գերհասունացած ես-ի նոր աշխարհայեացքը, որում մահուան ցաւը մեղմւում է տիեզերական լոյսին ձուլուելու, հոգու խաղաղութեան հասնելու, Յաւերժի անսահմանութեան մէջ յարութիւն առնելու եւ տեսնելու երազանքի փորձով: Կեանքի եւ մահուան յարատեւ վերադարձի պտոյտը «Փոխում» սոնետում ներկայացուել է Վադանցիկի եւ Անանցի միջեւ վեր յառնած սիմվոլիկ նոնիների բնանկարով, որ կազմում է ինտրայական մտածողութեանը բնորոշ սիլլոգիզմի առաջին եզրը, իսկ երկրորդ եզրը նոնիների ոտքերի տակ փռուած սնուցող հողն է՝ լի մարդկային մարմինների եւ անուրջների խոնարհ աճիւնով: Այդ աճիւններից Տիեզերքի մասնիկը՝ ես-ը ասես «ակնի՛ն կ'ընէ» (ոտքերի թաթերին կանգնած ձգուել)՝ հալուելու նոնիների մէջ եւ սլանալու եթեր. ահա եւ կեանքի ու մահուան յաւերժական գոյապտոյտի գեղարուեստական ձեւակերպումը:

Եթէ ամփոփելու լինենք

Ինտրայի *Խ-ի* հոգեբանական
զարգացման ընթացքը «Ներաշ-
խարհից» «Նոնաստան» ընկած
ճանապարհին, պետք է նշել, որ
ներքին *Խ-ը* անցնում է կեանքի
ցաւի Գողգոթան, որից յանգում է
իրապաշտութեան, իրականութեան
պաշտամունքի՝ Թաթախուն սիրոյ

պատրանքով, սակայն է՛լ աւելի
իմաստանալով՝ զարթնելով, տա-
ռապում է կեանքի անցողիկութեան
այրող զգացումից՝ մահուան փաստի
գիտակցումից, որից փրկութիւն է
տեսնում նոր պատրանք-երազանքի՝
տիեզերական Անճառին ձուլուելու
արժանի լինելու յոյսի, անըջանքի
մէջ:

ՄԱՐԻԱՄ ՇՈՂԻՆԵԱՆ

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

¹ Տնւ Ուիլիս Բ., Веселая наука (в книге “Утренняя заря. Переоценка всего ценного. Веселая наука”, Минск, 2003).

² Տնւ Փիֆաթոր, Золотой капон. Фигуры эзотерики. М., 2004, с. 275.

³ Տնւ Maslow A., Motivation and Personality. New York, Harper, 1970;

<http://www.atheism.about.com/library/glossary/general/bldef-maslowabraham.htm>;

<http://www.who2.com/abrahammaslow.html>

⁴ Զրաթյան Տ., Երկեր, Ե., 1981 թ., էջ 60 («Ներաշխարհ»): Այս գրքից հաջորդ մեջբերումների (կատարված են «Նոնաստան» շարքից) էջերը կտրվեն տեղում:

⁵ Շանթ Լ., Երկեր, Ե., 1989, էջ 429:

⁶ Уайльд О., Замыслы, М., 1906, с. 35.

«ԼՈՒՌ ՑԱԻԵՐ...»

1967 Յունիսի առաջին շաբաթն էր: Պատերազմի հոտ կար ֆաղափին մէջ:

Ռազմաշունչ երգեր ու ճառեր կը լսուէին ամենուրեք:

Շուկաներուն մէջ անգամ, ֆանի ինֆնակոչ ֆաղափագէտ վաճառականներ, իրենց շուրջ հաւաքած գործարար մարդիկ, կը փորձէին մեկնաբանել ֆաղափական թէժ իրավիճակը:

Հայոց թաղը նոյնպէս հարուստ էր ֆաղափագէտ մարդոցմով, որոնք մեծ հանոյժով իրենց ծանօթներուն տունը այցի երթալով, ժամերով կը մեկնաբանէին եգիպտոսի այն օրերու նախագահ՝ Կամալ Ապտըլ Նասրի ազգայնաշունչ ճառերը:

Պատերազմը անխուսափելի կը թուէր: Հակառակ օրուայ տագնապալի լուրերուն, երուսաղէմի Հայոց վանքին կամ թաղին մէջ կեանքը բնականոն կ'ընթանար: Քաղաքի միակ հայկական վարժարանն անգամ, տակաւ կը շարունակէր ուսումնական տարեշրջանը փակել այնպէս ինչպէս ծրագրուած էր: Սակայն Յունիսի վեցին, օրը կէսօր չշեղած՝ դպրոցի տեսուչը վերջապէս որոշում կը կայացներ անմիջապէս փակել դպրոցը, յանձնարարելով աշակերտութեան, որ ուղղակի տուն մեկնին:

Վազգէն, որ շատ հեռու չէր ապրէր Թարգմանչաց վարժարանէն, տուն կը փութար պատերազմի սարսափի լուրը հաղորդելու ծնողին: Հայրը՝ նոյնպէս տուն շտապած էր անմիջական ապահովական պատրաստութիւններ տեսնելու, մինչ մայրը՝ աւելի մտահոգ էր տանիք հանած երեք տաշտի մէջ տեղադրուած լօլիկի ջուրերուն վիճակով:

Ժամ մը ետք, Ս. Քաղաքի վեցօրեայ պատերազմի առաջին կրակոցները կը լսուէին:

Վազգէն ընտանիքի եօթ անդամներուն հետ ապաստան կը գտնէր տան գետնաշարի մասերը:

Ծնողքը 1948ի պաղեստինեան պատերազմի ահի ու սարսափի օրերը ապրած՝ այժմ կը փորձէին սփոփել սիրտը հինգ զաւակներուն, որոնք առաջին անգամ կ'ապրէին զարհուրանք պատերազմի ու ամէն մէկ ռումբի պայթումին՝ երկիւղած ու կծկուած կը մնային մառանին մէկ անկիւնը: Ու այդ սոսկումը աւելի կ'ալիկոծէր սիրտը մահուանի բնակիչներուն, մանաւանդ երբ հրէական օդուժը ցածէն թռչէ կ'առնէր հին ֆաղափի վրայէն:

Տիկին Մարիէթ, որ վերջին պահուն յաջողած էր լօլիկի ջուրերը վար բերել տանիքէն, ամբողջ շաբաթ մը մտահոգ էր թացանի (sauce) պատրաստութեան վիճակով:

Յունիսի 12ին, պատերազմը դադրած էր: Երուսաղէմը գրաւուած էր հրեաներու կողմէ:

Առաւօտուն, ֆաղափի բնակչութիւնը ներմակ դրօշակ պարգած անձնատուր կ'ըլլար գրաւող ուժերուն առջեւ: Տիկին Մարիէթ ընտանիքի անդամներուն հետ իրենց տան շեմին կանգնած, կը պատասխանէր հրեայ բանակայիններու հարցումներուն, որոնք սկսած էին տուն առ տուն խուզարկել, զինամթերք կամ պահուրտած զինեալներ գտնելու յոյսով:

Ս. Քաղաքի հայոց շրջանը, որ կը գտնուի ֆաղափի հարաւ արեւմտեան ծայրամասը, Երուսաղէմի մէկ վեցերորդ տարածութիւնն ունի եւ ընդհանրապէս աւելի ապահով է իր պարսպապատ դիրքով, քան միւս բոլոր շրջանները:

Պատերազմէն անմիջապէս ետք, ֆաղափը ենթարկուեցաւ կրակմարի ու շրջագայելու արգելքները խտացան:

Հակառակ ամրան եղանակին, օդն անգամ ամպոտած կը թուէր: Ծուխի հոտ կար ֆաղափին մէջ:

Տիկին Մարիէթի համար սակայն, գլխաւոր հարցը հիմա երեք տաշտ լօլիկի ջուրի փրկութեան վիճակն էր: Ու ամուսնոյն հետ խորհրդակցելով, յարմար նկատեց անմիջապէս եփել լօլիկները:

Միակ յարմար վայրը տան փոքր պարտէզի մասն էր:

Անմիջապէս քանի մը քար հաւաքեց, ու տան մէջ գտած փայտի կտորներով կրակ պատրաստեց ու տաշտը տեղաւորեց քարերուն վրայ:

Դժբախտաբար տան փայտի ու ածուխի պահեստները քաւարար չէին երեք տաշտ լօլիկի ջուրերը եփելու համար: Ծուկան գոց էր: Տիկին Մարիէթ այս անգամ մառանէն դուրս կը բերէր երկու սնտուկ հայերէն գիրքեր, որոնք տարիներով լոյս անգամ տեսած չէին:

- Ո՞վ պիտի կարդար այս գիրքերը - կը մտածէր ինքնիրեն: Ջաւակները տակաւին փոքր էին: Մեծը հազիւ տասներկինգ տարիքը նոր վերջացուցած էր: Արդէն Աւստրալիա մեկնելու դիմում ալ կատարած էին: Տարիներով մառանին մէջ պահուած այդ գիրքերը կարծես հիմա կը սպասէին իրենց սեւ նակատագրին:

Ու տիկին Մարիէթ մէկ մէկ այդ գիրքերը կը նետէր կրակին մէջ լօլիկի ջուրերը եփելու համար:

Վազգէն, որ այն օրերուն իր ժամերը կը տաշէր վանքի ակումբներուն մէջ, տուն վերադառնալով, ապշահար ու սարսափով կը դիտէր հայերէն գիրքերու հրկիզումը: Փորձեց դուրս բերել կրակէն, բայց ո՛ւշ էր արդէն:

Ու յանկարծ կրակին մէջ նշմարեց նոր նետուած հաստափոր գիրք մը: Բնագոյարար ձեռքը նետեց կրակին մէջ ու դուրս բերաւ զայն: Սերօ Խանզադեանի՝ Մխիթար Սպարապետ գիրքն էր այդ: Կրակը լափած էր գիրքի ծայրամասերը ու ածուխի ներմակ փոշիով օծած զայն:

Վազգէն, որ այդ տարիքին անհուն սէր ունէր գիրքի հանդէպ, յուզումով կը դիտէր հայ գրականութեան հրկիզումը, յատկապէս իր տան յարկին տակ:

Ու այդ գիշեր, Մխիթար Սպարապետի գիրքը սեղմած կուրծքին տակ, ան լացաւ... երկա՛ր լացաւ յաւէտ կորսնցուցած գրականութեան համար, մինչ աչքերէն սահած արցունքի կաթիլները կը թրջէին Սպարապետի պատմութեան էջերը:

Վեցօրեայ պատերազմի օրերն էին: Կրակ ու ծուխ կար ֆաղափին մէջ:

Այլ տեղեր ինքնաշարժներ կամ ադրեր կ'այրէին, իսկ Վազգէնին տան մէջ հայերէն գիրքեր... վասն փրկութեան լօլիկի ջուրերուն:

ՆԱՀԱՊԵՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

ՀՈԳԵԻՈՐ ԶՐՀԵՂԵՂ

Կլենտելլի Սենթրալ պողոտային վրայ, հիսիսային ծայրամասին մօտ, կը գտնուի Քօնրաժ ճաշարանը:

Հայահոծ այս գաղութին մէջ ակումբի մը բացակայութեան ի տես, Քօնրաժը իր համեստ շքեղութեամբ, կը յագեցնէ հայ երիտասարդ երիտասարդուհիներու իրար հանդիպման բոլոր պայմանները:

Հանելի ժամադրավայր մը... ուր խորհրդաւոր լուսաւորում՝ զգեցած սրահին մէջ կամ կողքի պարտէզին՝ գաւաթ մը սուրճով կամ գարեջուրով, ֆաղափական, ազգային, կրօնական, ընկերային, աղանդատական, բարեսիրական հարցերը օրակարգի նիւթ կը դառնան ամէն գիշեր ու կը սպառին առաւօտեան կանուխ ժամերուն, երբ բունը այլեւս կը ճնշէ «ժողովական»ներու կոպերուն վրայ:

Հայահոծ այս գաղութին մէջ... ամերիկեան այս հանելի միջավայրին մէջ սակայն, «կը նահանջեն պատիւ ու բարոյականութիւն»: Սերունդ մը կ'այլասերի մեր աչքերուն առջեւ, ուղեկորոյս սերունդ մը, որոնց հոգիի պատրոյզը զլացան վառելու անոնք, որոնք կոչուած են դեկավար պաշտօններու եւ առաջնորդելու այս հօտը:

Մեզի համար սովորական դարձած է այլեւս շաբաթը գէթ երկու օր այցելելու սա «ակումբը», գիրք մը կամ թերթ մը կարդալու, օրուայ հրատապ հարցերը ֆննարկելու, ըլլան անոնք ֆաղափական, ազգային թէ կրօնական:

Վարդանանցի տօնակատարութեան շաբաթը ըլլալով, երբ ֆանի մը բարեկամներով նստած կը խորհրդածէինք 1555 տարիներ առաջ Աւետարանի այդ գինուորներուն խոր հաւատքին, գիտակցութեան, կրանիքեայ կամփին

մասին, յանկարծ...

- Նորէ՞ն ուղղափառ հաւատքի մասին կը խօսիք... - հարց տուաւ Սողոմոնը, որ ուշ գիշերին ֆանի մը ժամ տաշելու համար եկած էր Քօնրաժ՝ գաւաթ մը գարեջուրով խեղդելու իր առանձնութիւնը:

Յիսուս գարուններ բոլորած, երիտասարդական խանդով լի տղայ մըն էր ան, որ ֆիզիկոս ըլլալով հանդերձ, սարկաւագութեան վեցերորդ աստիճանով զարդարած էր հոգեւոր ծառայութեան իր դաշտը:

Տղաքը կլոր սեղանի մը շուրջ նստած քիչ մը սեղմուեցան տեղ բանալով բարեշնորհ սարկաւագին, որ հիմա ծանօթ ըլլալով մեր օրակարգին, առանց վայրկեան մը իսկ կորսնցնելու հարց տուաւ աստուածաբանութեան մէջ հմտացած մեր բարեկամին:

- Ռուբէն՝ սա Հին Կտակարանին մէջ կ'ըսեն թէ Յիսուս Յայրօսի աղջկան բժշկեց, ատոր մատին ի՞նչ...

- Նախ Հին Կտակարանին մէջ այդպիսի բան գրուած չէ - միջամտեց Ռուբէնը:

- Ինչպէ՞ս թէ գրուած չէ, ես Աստուածաշունչին մէջ կարդացի:

- Աստուածաշունչի Նո՛ր Կտակարանին մէջ կարդացիր եւ ո՛չ թէ Հին Կտակարանին՝ - ճշդեց Ռուբէնը:

- Ճանըմ, հիմա Ս. Գիրքին մէջ կարդացի, հինն է կամ նորն է ի՞նչ կապ ունի:

- Մեծ է տարբերութիւնը: Մեղք որ սարկաւագ ալ ես եւ առանց Ս. Գիրքի հիմնական բաժինները ըմբռնելու հաստատումներ կ'ընես:

Սողոմոնը ֆիզիքոսի իր ամբողջ հմտութիւնն ու հպարտութիւնը սրտին

մէկ անկիւնը ծուարելով ու հարցումը կոկորդին մէջ խեղդելով... լռեց:

Սեղանակիցները պահ մը լուռ իրար նայեցան, մինչ Ռուբէն լռութիւնը խզելու համար շարունակեց օրակարգի մեր նիւթը.

- «Յովհաննէս Սարկաւազ (ԺԳ դար) հետեւեալը կը պատգամէ. «Ֆիզիքական ջրհեղեղը ոչինչ է հոգեւոր ջրհեղեղին հոլ: Ուղղափառութիւնը՝ մեր Նոյեան Տապանն է»:

«Արտաշատի ժողովին որդեգրուած բանաձեւը, որ դիմացաւ բազմաթիւ արշաւանքներու ու ժամանակի մաշումին դէմ, այսօր թէպէտ կը շնչէ տարուէ տարի, սակայն շրթունքային ծառայութեան մը վերածուած կը թուի ուղղափառ հաւատքի հասկացողութիւնը:

«Վարդանանք եւ Ղեւոնդեանք նահատակուեցան հաստատ մնալով իրենց ուղղափառ հաւատքին վրայ, պայքարեցան որ եկեղեցին հեթանոսներուն ձեռքը չանցնի: Բայց քանի՞ հոգի այսօր մաքուր հոգիով կը տեսնէ «լոյսն անտես իմանալի», երբ պատարագը բեռ մը կը թուի շատ անգամ, ու հարկը կը զգացուի կրնատելու սարկաւազաց բաժիններէն մասեր, շարականներէն հատուածներ, մինչ մենք՝ մեղքի ստրուկներ որպէս, տակաւ կը փորձենք տեսնել այդ «լոյսը», որ մարդուն հանդիպումն է Աստուծոյ հետ:»

Ռուբէն, որ յաճախ իր խօսքերը կը համեմէր պատկերաւոր դրուագներով, երուսաղէմի Պատրիարքութեան պաշտօնաթերթ՝ «Սիոն»ի մէջ կարդացած՝ հետեւեալ դէպքը պատմեց.

«Կը պատմուի թէ փարոսի վերակացուի եւ փոքրիկ լոյսի մը միջեւ խօսակցութիւն մը տեղի ունեցած է:

«Փոթորկալից գիշեր մը, փարոսի հսկիչը վառելով փոքրիկ լոյսը, երբ կը պատրաստուի մեծ փարոսին գագաթն

ելլել, - Ի՞նչ կ'ուզես ինձմէ, կը հարցնէ լոյսը, այնչափ պզտիկ եմ որ, ո՛չ ոք գիտէի տեսներ, տուած լոյսս ալ շատ տկար:

« - Մի՛ վախճար կը պատասխանէ հսկիչը, այլ միայն յարատեւէ վառելի, մինչեւ որ վերջացնեմ գործս, գործեց հետ պէտք է կատարենք: Եւ ինքը կ'ելլէ ոլորապտոյտ երկար աստիճաններու գագաթը, լոյսը ձեռքը բռնած:

«Վերջապէս կը հասնի գագաթը եւ այդ տկար լոյսով կը վառէ զօրաւոր փարոսը, որ իր ճառագայթները կը դրկէ մղոններ անդին, կատղած ծովու ամեհի ալիքներով ուռած կոհակներու վրայ, եւ շատ շոգեմաւներ այդ գիշեր կ'ազատին ժայռերուն զարնուելու եւ իրար բաղխելու վտանգէն:

«Հաւատարիմ փոքրիկ լոյսին պաշտօնը լմցած էր այդ րոպէին երբ շոգեմաւները ազատուեցան փորձանքէն. ու հսկիչը գիտէր զայդ:

«Այսօր, ամէն ժամանակէ ալ աւելի, մեր, եկեղեցին պէտք ունի հաւատարիմ «փոքրիկ լոյս»ներուն, վառելու համար զօրաւոր փարոսը, եւ փրկելու ուղեկորոյս ժողովուրդը, յատկապէս նոր սերունդը նաւաբեկութենէ, մանաւանդ այս ծով աշխարհի ամեհի ալիքներու վտանգէն, շեշտեց Ռուբէնը, ապա եզրափակեց իր խօսքը ըսելով.

«Ահա այսպէս հայ եկեղեցւոյ իշխանաւորներուն լուռ գիտակցութեամբ՝ տակաւ կը շարունակուի հոգեւոր այս ջրհեղեղը, կը շարունաւորի այնքան ատեն, երբ անհաղորդ կը մնանք Աւետարանի ճշմարտութեան ուղղափառ դաւանութեան: Ի՞նչ փոյթ... եթէ ամէն տարի «Վարդանանցի Խորհուրդը» կը կոտտայ մեր տարեցոյցներուն վրայ... մինչ մենք կը շարունակենք տօնակատարել «Վարդանանք»ը՝ ջրհեղեղելով Խորհուրդը անոր:»

ՆԱՀԱՊԵՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

ԵՐԿՈՒ ՊԱՏԿԵՐ

Եղբրաբայիս գրող, Սիամանթո, «Կարմիր Լուրեր Բարեկամէս» գրքին մէջ յուզումով կը նկարագրէ այն պահը, երբ «ճառասուն հոգի խոնուած գետնափոր նկուղի մը մէջ, կը փորձէին խուսափիլ թուրք վոհմակներու նիրանէն: Սակայն մայր մը իր նորածին մանուկը գրկած վտանգ կը սպառնար խումբին: Մանուկը կը ճշար... անօթի էր: Մօր ստինքները պարապ էին ու ինք տկար: Խումբը կը թելադրէր մօր լոնցնել նորածինը, որ կրնար մատնել թափստոցը թուրքի եաթաղանէն փախչողներուն»: Ու Սիամանթո կը շարունակէ նկարագրել սարսափելի տեսարանը, գրելով՝ «ու այդ նկուղի մթութեան մէջ, երկու ձեռքեր գլորուեցան մութին մէջ, ու գտնելով վիզը մանկան խեղդեցին զայն»:

Երբ խումբը կ'ազատի այդ սեւ ժամէն... հայ մայրը խելագարած՝ փողոցներուն մէջ կը պռուշայ. -«Կը տեսնէ՞ք այս ձեռքերս... ես այս ձեռքերովս իմ մանուկս խեղդեցի, խիղճ չունիք դուք, խեղդեցէք զիս»:

Այս երեկուայ պատմութիւնն է: Կարմիր լուրն է... գրուած արիւնով:

Դար մը անցած է այդ սեւ օրերէն: Ու հարիւր տարի ետք, նոյն այդ վայրերէն տակաւ կու գան «կարմիր լուրեր...» որ կը փոթորկեն, կ'ալեկոծեն մեր հոգին անգոր:

Հայրենի ժողովուրդին հանապազօրեայ պայքարը, հայրենիքի փառափառ տնտեսական իրավիճակը, հայ մարդուն ընտանեկան պարտականութիւններէն ու պարտաւորութիւններէն խուսափումը, ամէն օր կը պատռէ վարագոյրը բշուռութեան, անոնց՝ որոնք հացի ճամբուն վրայ... յատկապէս ինկած են մարմնավանառութեան գիրկը հին արհեստին:

Երէկ՝ հայ մայր մը իր նորածին զաւակը կը խեղդէր նկուղի մէջ, որպէս զի փրկուէր կեանքը ճառասուններուն:

Այսօր... ինչպէ՞ս գրել լուրն այս կարմիր...

Թուրք ամուլ մը, որ զաւակի կարօտով ապրած է տարիներով, կեանքը զլացած է երջանկութիւն պարգեւել անոնց, կնոջ ամլութեան հետեւանքով:

Սակայն, կնոջ փափաքին անսալով, ամուսինը՝ փոխան ֆանի մը հազար տոլարի... հայ աղջկայ մը ժամանակաւոր կնութեան կ'առնէ, որպէս զի իրենց զաւակ մը պարգեւէ:

Ու հացի ճամբուն վրայ ինկած աղջիկը... կամա՞յ թէ ակամայ կը յօժարի թուրքի առաջարկին:

Երախայի ծնունդէն ամիսներ ետք, հայ աղջիկը որ բնակութիւն հաստատած էր թուրքին տան մէջ, հոգեկան անհանգիստ վիճակի մը մատնուած, կը վճռէ վերջնականապէս հեռանալ երկրէն, թուրքին թողլով իր զաւակը՝ փոխան ֆանի մը հազար տոլարի:

Թուրքը կը յօժարի առաջարկին: Պահանջուած հատուցումը ստանալէ ետք, աղջիկը ապաստան կը գտնէ Գերմանիա:

Երկրորդ պատկերին տխուր պատմութիւնը թէպէտ կը վերջանայ հո՛ւս... սակայն դուռ կը բանայ խորհրդածութեանց, թէ ի՞նչպէս անցեալին հայ մարդը իր էութեան ոլոտներուն մէջ, այնքան զօրաւոր էր հոգիով, որ իր կեանքի ամենէն սեւ ու տաժանելի օրերուն իսկ, չէր ծախած իր հոգին երեսուն արծաթի: Իսկ այսօր ան հեռացած ըլլալով հոգեւոր արժէքներէն... հոգին սկսած է ծառայել միտքին ու մարմնին:

Ըսինք՝ երէկ հայ մայր մը իր նորածին զաւակը կը խեղդէր նկուղի մը մէջ թուրք խուժանին ձեռքը չիյնալու համար... այսօր, հայ աղջիկը Թուրքիա կ'երթայ զաւակ մը պարգեւելու թուրք ամուսին:

«Կարմիր լուր» մըն ալ այս... դար մը ետք:

ՆԱՀԱՊԵՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

«ԱԶԳԱՊԱՏՈՒՄ» ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆԸ

Տասնամեակ մը առաջ լոյս տեսաւ «Ազգապատում» հատորներու շարքին չորրորդ հատորին առաջին գիրքը, որուն յաջորդեցին մնացեալ երկու գիրքերը, միասնաբար բովանդակելով 20րդ դարու հայ եկեղեցական եւ ազգային իրադարձութիւնները: Անոնք եղան ուղղակի շարունակութիւնը մեծանուն Մաղափա Պատրիարք Օրմանեանի աննախընթաց երեք հսկայ հատորներուն: Ընթերցողներ յաճախ կը հարցնէին թէ ինչ պայմաններու տակ գրուեցան երեք նոր հատորները եւ թէ որքան ժամանակ տրամադրեցի զանոնք ամբողջացնելու համար: Առիթը այս նկատելով կը գրեմ հետեւեալ տողերը անոնց հետաքրքրութեան մասամբ գոհացում տալու համար, ինչպէս նաեւ պատմութեան յանձնելու կարեւոր աշխատասիրութեան նախագիծը:

Լայնածաւալ եւ սակայն կեդրոնացեալ ծրագրի հիման վրայ կատարուելիք աշխատանք մը կը պահանջէր այս գործը ատարակոյս: Կենսական էր 20րդ դարու Հայաստանեայց եկեղեցւոյ առընչակից եւ լծակից բոլոր կարեւոր դէմքերն ու դէպքերը համախմբել եւ դասաւորել, ապա հոսքը կարենալու համար «Ազգապատում»ի համապարփակ բովանդակութիւնը, այնպէս ինչպէս մեզի յսնձնած է Օրմանեան, առանց սակայն սահմաններէն դուրս ելլելու եւ գործին կեդրոնական հետաքրքրութիւնը իր նպատակէն հեռացնելու:

Դժուարութիւններ եւ օրհնութիւններ միանգամայն երեւան ելան շատ քնական կերպով: Հոգեւորականներէ կկած կամ չեկած օրհնութիւններու մասին չէ

խօսքը, այլ ինքնեկ յայտնուած իսկական օրհնութիւններ էին անոնք, նակտի քրտինով շահուած, որոնք աշխատանքի լման ընթացքին քայլ առ քայլ հարթեցին դժուարութիւնները:

Խօսելով դժուարութեանց մասին նախ, հարկ է նշել ընդհանուր ծրագրի մը կազմութիւնը, որ քնաւ երբեք իր սկզբնական սահմաններուն մէջ չէր կրնար մնալ: Ճարտարապետական յատկագիծի ձեւով սկսայ, եւ սակայն շուտով այնքան ուռնացաւ նիւթն ու բովանդակութիւնը, որ մինչեւ վերջին յօդուածի պատրաստութիւնը նոյնիսկ, այդ ծրագիրը անհաշուելի յաւելումներու եւ յապաւումներու ենթարկուեցաւ: Պարզ խօսքով, որքան յառաջացաւ նիւթերու շարադրութիւնը, այնքան զարգացաւ եւ քիւրեղացաւ գիրքին կառոյցը:

Դժուարութեանց շարքին, անշուշտ մտահոգիչ տեղ կը գրաւէր աղբիւրներու առկայութիւնն ու օգտագործումը: Բարեբախտաբար հարուստ գրադարանս օգնութեան հասաւ: Եւ սակայն ահա հոս կը կայանար վերեւ յիշուած օրհնութիւններուն նպաստը որոնք յայտնուեցան եւ որպէս անձրեւ տեղացին ու բերրի դարձոյցին «Ազգապատում»ի դաշտը: Գիրքերու ներկայութիւնը մէկ քան, եւ սակայն անոնց յայտնուիլը ուրիշ քան. եւ գիտէք որ երկրորդը աւելի դժուար է ձեռք ձգել, այսինքն գրադարաններուս մէջ շարուած գիրքերն ու պարբերականները լեզու պէտք է ելլէին ու ելան, ձայն պէտք է տային ու տուին, թէ «ես հոս եմ, ես հոն եմ, կամ վարի անտեսանելի պահարանին մէջն եմ, եւ կամ պահուըտած գիրքերու արանքը»:

Իսկական օրհնութիւնը այս տեսակն

էր: Որքան կը զարգացնէի ընթերցումս, այնքան նիւթեր կը կուտակուէին սկզբնական ծրագրին վրայ, ետեւառաջութիւն յառաջացնելով, եւ որ ամենէն կարեւորն էր, ամէն նոր նիւթ իրեն յատուկ աղբիւր մը կամ աղբիւրներ կը պարտադրէր, այնպէս որ ծրագրին մէջ չմտած շարք մը գիրքեր եւ պարբերականներ ինքնաբերաբար յայտնուեցան եւ լիովին օգտագործուեցան:

Առաջին հատորի պարագային, 20րդ դարու առաջին 30 տարիներու քաղաքական դժիւրմ պարագաներ առիթ տուած էին տխուր, խառնակ, անյարիր եւ անկրօն վիճակներու թրջահայաստանէն ներս, որոնք կը նիւթուէին Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան շուրջ, եւ անկէ՝ Սիսի կաթողիկոսութեան եւ գաւառի հայութեան վրայ: Թուրքիոյ հայկական գաւառներու քարեկարգումներու հարցը, գաւառներու մէջ պատահած խժոժութիւնները, երիտասարդ թուրքերու խլրտումները, Սուլթանին անկումը, եւ վերջապէս հայկական մեծ եղեռնը, դժբախտ բաժինը պիտի հանդիսանային առաջին հատորին, վերտառութեանը ներքեւ Տ.Տ. Մատթէոս Բ. Տ.Տ. Գէորգ Ե. ամենայն հայոց կաթողիկոսներու, եւ անոնց յաջորդող Սարգարապատն ու 1918ի կարճատեւ Հայաստանի Հանրապետութիւնը հայուն ապրելու վնասակամութիւնը պիտի փաստէին: Սովետական կարգերու հաստատումով Հայաստան մաս պիտի կազմէր բոլորովին խորթ դրութեան մը այնքան արագ եւ նոյնքան անմախտեսելի եւ անխուսափելի պարագաներու տակ:

Հայ Եկեղեցին պահ մը կը մերկանար իր փառքէն եւ պատիւէն, Կ. Պոլիս կը չգնար, Սիս աւերակի կը վերածուէր, Երուսաղէմ ամուլ կը դառնար, եւ Մայր Աթոռ իսկոյն գերի կը դառնար անաստուած եւ անկրօն քաղաքականութեան: «Ազգապատում»

ջանացած է համադրել այս բոլորը, հայրենիքն ու արտասահմանը հաւասարապէս, առանց ձեռքի տակ ունենալու ժամանակակից աղբիւրներ, տուեալ անկարելի պամաններու բերումով: Բարեբախտաբար հետագային, վերապրող ափ մը հոգեւորականներ եւ մտաւորականներ, Զաւէն պատրիարք, Բարգէն կաթողիկոս, Թորգոմ պատրիարք, Գրիգորիս եպս. Պալաքեան, Ղեւոնդ եպս. Դուրեան, Արշակ Ալպոյաճեան, Վահան Թէֆէեան, մենագրութիւններով յետադարձ վկայութիւններ եւ վաւերագիրներ յանձնեցին մեզի աղիտալի դէպքերուն մէջ հիւծուած Հայ Եկեղեցւոյ մասին:

Երուսաղէմ գտաւ ինքզինք շնորհիւ Դուրեան Եղիշէ պատրիարքին, որ իր կարգին լսեց եղբայրական խնդրանքը Կիլիկիոյ ծերունի Սահակ Խապայեան կաթողիկոսին, որ ոչ Աթոռ ունէր եւ ոչ Խորան, փոխանցեց անոր թեմեր, որոնց շնորհիւ կեանքի կոչուեցաւ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը 1930 թուականին Անթիլիասի մէջ: «Սիոն» եղաւ լրատու փարոսը Հայ Եկեղեցւոյ, ուր արձագանք գտան Մայր Աթոռի եւ վտարանդի Հայ Եկեղեցւոյ մնացորդացին վերյառնումն ու վերընծիւղումը:

Երկրորդ հատորի պատրաստութիւնը բաղդատաբար աւելի կոկիկ, ամփոփ եւ դասաւորեալ եղաւ եւ նոյն ատեն սրտանմլիկ, երկու գլխաւոր պատճառներով: Նախ, Խորհրդային կարգերը լռեցուցին Հայ Եկեղեցւոյ խիղճն ու ձայնը, մանաւանդ Ստալինի տարիներուն եւ տիրապետեցին անոր կառոյցին ու խեղդելու աստիճան ճնշեցին հայ հոգեւորականութեան եւ եկեղեցւոյ ներքին վարչական գործերուն վրայ: Բացասական եւ դատապարտելի այդ վերաբերմունքը տեւեց շատ երկար, ու Մայր Աթոռ եւ ներքին թեմեր ջլատուեցան ու անարգուեցան, որուն դիմաց ծառացան

հոյլ մը հոգեւորականներ Գէորգ Ե. Սուրէնեան, Խորէն Ա. Մուրատբեգեան եւ Գէորգ Զ. Զէօրէֆեան կաթողիկոսներ, ինչպէս նաեւ Գարեգին Յովսէփեան, Վրթանէս Յակոբեան, Արտակ Սմբատեան, Գիւտ Տէր Ղազարեան, Իսահակ Տէր Միխայէլեան, Բագրատ Վարդազարեան, Մեսրոպ Տէր Մովսէսեան եպիսկոպոսներ, հոգեկան բարձր արիութեամբ, դառնալով մեր օրերու սուրբերը, առանց որոնց Մայր Աթոռը կը դադրէր իր գոյութենէն: Այս բոլորի կողմէն սակայն Խորհրդային Հայաստան շինարարութեամբ, գիտական աշխատանքով, բանասիրական եւ մշակութային վաստակով հսկայ վերելք մը արձանագրեց:

Երկրորդ պատճառն էր անտարակոյս արտասահմանի Հայ Եկեղեցւոյ դիրքն ու վարկը ու անոր Մայր Աթոռի ընձեռած անվերապահ հեղինակութիւնն ու զօրակցութիւնը, հակառակ Ս. Էջմիածնի շատ նկուն վիճակին: Երուսաղէմ իսկոյն զօրացաւ Դուրեան եւ Գուշակեան պատրիարքներուն օրով, որոնք հայ հոգեւորականութեան արժէքաւոր սերունդներ հասցուցին: Անթիլիաս կեանքի կոչուեցաւ Բարգէն Կիլիսէրեան Աթոռակից կաթողիկոսի վարչութեան ներքեւ, ու նորակառոյց մայր տաճարի, վեհարանի, դպրեվանքի եւ նահատակաց յուշարձանի հոյակապ շէնքերով, շնորհիւ եւ ձեռամբ Պետրոս Սարանեան կաթողիկոսի, եղաւ պատկառելի կեդրոնը Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան:

Արտասահման հաստատ եւ սակայն Մայր Աթոռ մահամբժժ էր, եւ գրել Խորհրդային Հայաստանի եւ Մայր Աթոռի յարաբերութեանց մասին պիտի նշանակէր նաեւ չգրել, եթէ նորայայտ մի քանի, քիչ եւ սակայն խիստ կենսական, վաւերագրային հատորներ լոյս չտեսնէին Խորհրդային կարգերու փլուզումէն

անմիջապէս ետք: Զեռֆիս տակ ունէի լրիւ շարքը «Սիոն» եւ «Էջմիածին» ամսագիրներու, եւ հայոց պատմութեան վերաբերեալ շարք մը արժէքաւոր եւ երբեմն անարժէք հայաստանեան հրատարակութիւններու, վերջիններս սակայն դեղագիրներու ռնով գրուած, դեղահատներ կը մատուցանէին պատրաստ կուլ տրուելու:

Զկար ուրեմն իրական աղբիւր մը իրական դէպքերուն վերաբերեալ: Նորանկախ Հայաստանի Հանրապետութեան նախաձեռնութեամբ հանգուցեալ Սանդրո Բեհրուդեան նախ զոյգ մը վաւերագրային եւ ծաւալուն հատորներ խմբագրեց, մին Գէորգ Ե.ի օրով Հայ Եկեղեցւոյ կրած անտանելի հալածանքներուն վերաբերեալ, եւ միւսը նահատակ Խորէն Մուրատբեգեան կաթողիկոսի կեանքն ու գործունէութիւնը բովանդակող, լրիւ վաւերագրային, նամակներով, հաղորդագրութիւններով, կոնդակներով եւ խնդրագիրներով: Բեհրուդեան իր շնորհակալ գործը շարունակեց չորս այլ հատորներու հրատարակութեամբ, մինչեւ Գէորգ Զ. Կաթողիկոսի շրջանը: Ուրիշ աղբիւր մըն ալ հապենպ կերպով, շատ անխնամ, հրապարակ ելած էր Ստեփան Ստեփանեանցի կողմէ «Հայ Եկեղեցին Ստալինեան Բռնատիրութեան Օրօք» անունով, որ կարելի էր եւ յաւելեալ տեղեկութիւններ կը հաղորդէր, երբեմն չլսուած եւ բոլորովին գաղտնի մանրամասնութիւններով, միշտ արխիւային աղբիւրները նշելով:

Տրամադրութեանս տակ կար նաեւ 300ի մօտ պատենները այլազան նամակներու, կոնդակներու, հաղորդակցութեանց, ատենագրութեանց եւ մանր մունր դէպքերու, զորս յատուկ կարգադրութեամբ Գարեգին Արքեպս. Ներսիսեան, ներկայիս Գարեգին Բ.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, Երեւանէն պատրաստել տուած էր Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի անուան Մատենադարանին մէջ եւ ուղարկած գործիս պատրաստութեան համար: Կար նաեւ Ֆելիքս Գորլիի «Հայ Եկեղեցին Սովետական Դրութեան Ներքեւ» անգլերէն առանձնատիպը, ինչպէս նաեւ Դերենիկ Եպիսկոպոսի «Յերկիր Հայրենի» արժէքաւոր հատորը, որոնք կարելի էր մասամբ օժանդակեցին յաւելելու նիւթեր եւ քաղաքացիական հայրապետութիւնը:

Խորէն Ա. Մուրատեպեցեան Կաթողիկոսի օրով, երբ ամէն ինչ ի Հայաստան եւ ի Մայր Աթոռ մտալ էր, անյոյս եւ կործանարար, երբ հայ Եկեղեցիները Երեւանի մէջ կը ֆանդուէին, հինաւուրց վանքեր կը բռնագրաւուէին, Ս. Էջմիածնի կալուածները կը գրաւուէին, հոգեւորականներ կը հալածուէին ու կ'ախտորուէին, սուրբ հայրապետը, որուն երկու հարազատ Մուրատեպեցեան եղբայրները Սերգէյ եւ Լեւոն բռնամահ եղան իր իսկ, բռնամահ նահատակութենէն առաջ, Կաթողիկոսը կը մտածէր Հայ Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան մասին ու գործնական ֆայլեր կ'առնէր Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդին հետ միասին, ԶեկՈՒՅՈՒՄ կոչուած երկար ծրագիրը մշակելով որպէս հիմնանիւթ, կ'ուղարկէր զայն Երուսաղէմի լուսամիտ եւ հմուտ Թորգոմ Գուշակեան պատրիարքին առ ի ֆննդութիւն, որ իր կարգին կը յղէր զայն Անթիլիաս եւ Կ. Պոլիս, ինչպէս նաեւ արտասահմանի թեմերուն առ ի տեղեկութիւն: Գուշակեան, ի պատիւ իրեն ըսած եմ արդէն, եղաւ միակը իր ժամանակի առաջնորդող դէմքերէն, որ լրջօրէն եւ ֆննդատակաւ ոգիով, եպիսկոպոսական ժողովէ մը աւելի ձեռնբերեցութեամբ ուսումնասիրեց «Զեկուցում»ը եւ լայն ու լրիւ խմբագրականներով անդրադարձաւ իւրաքանչիւր

խնդրին, «Սիոն» ամսագրի յաջորդական թիւերուն մէջ: Իմ կարգին ես ալ զանոնք հետեւողական կերպով վերլուծեցի իմ հայեցակէտովս:

Եթէ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին կը կարծէինք թէ լուռ կը մնար, ահա Հայ Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան գծով, Հայերէն Աստուածաշունչի թարգմանութեան 1500 ամեակի հոգակումով եւ ալ կարելի էր անոնք, կը բարձրացնէր իր ձայնը կորովի եւ անվախ կերպով: Արտասահմանը անշուշտ Երուսաղէմով եւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեամբ իր պարտքը լուսագոյնս կը կատարէր Մայր Աթոռի նուաղեալ ձայնը աւելի լսելի դարձնելու համար, անոր նախամեծար հեղինակութիւնը միշտ յարգելով բանիւ եւ գործով, մինչեւ Գէորգ Զ. Կաթողիկոսի ընտրութիւնը եւ օծումը ի ներկայութեան եւ ձեռամբ մեծ հոգեւորական Տ. Տ. Գարեգին Ա. Յովսէփեանց Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին: Մայր Աթոռ՝ Գէորգ Զ. ամենայն հայոց Կաթողիկոսով, Անթիլիաս՝ Գարեգին Ա. Կաթողիկոսով, Երուսաղէմ՝ Թորգոմ, Մեսրոպ եւ Կիւրեղ պատրիարքներով, եւ Կ. Պոլիս՝ Խաչատուրեան Գարեգին պատրիարքով, կ'ապահովէին Հայ Եկեղեցւոյ գոյութիւնն ու ամբողջութիւնը Խորհրդային Հայաստանի աննպաստ պատուարներուն դիմաց: Ահա հոս է որ կը յանգի «Ազգապատում»ի երկրորդ հատորը, որմէ ետք պիտի պայծառանար Հայ Եկեղեցին լուսամիտ դէմքովն ու իմաստուն եւ երկարատեւ առաջնորդութեամբը Տ. Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին:

Հատորիս երրորդ եւ վերջին գիրքը, որ կ'ընդգրկէ 1955-1995 քառասնամեակը, նուիրուած է Երջանժկայիշատակ Տ. Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կեանքին եւ գործունէութեան որոնց շնորհիւ Հայ Եկեղեցին ու ազգը վերագարթօնք արձանագրեցին աննախընթաց

յառաջդիմութիւններով: Սոյն հատորով կը փակուի «Ազգապատում»ի ներկայ շրջանը ու 20րդ դարու մեր եկեղեցիին ու ազգին պատմութիւնը:

Բարեղէպ եւ յուսադրիչ երեւոյթներ եկան հայոց ամպամած երկինքը հետզհետէ լուսաւորելու Տ. Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի իմաստուն, շրջահայեաց, դիւանագէտի ու բարձրագոյն ուսմամբ օժտուած Հայրապետի երկարատեւ գահակալութեամբ, որուն արտասահմանեան տասնեակ մը հովուապետական այցելութիւնները Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը առաւել մօտեցուցին հայասփիւռ սերունդներուն, եւ նաեւ Մայր Աթոռը պաշտօնապէս ներկայացուցին օտար յարանուանութեանց պետերուն եւ պետական անձանց:

Ժամանակակից ըլլալով մեզի, դէպքերուն ականատեսի հանգամանքով աւելի դիւրաւ կարելի եղաւ ոգեւորուիլ ու փաստացի տուեալներով շարադրել այս մեծածաւալ գործը: Աղբիւրներ աւելի դիւրաւ կարելի եղաւ գտնել ու անձամբ մեր յանախակի այցելութիւններով ստոյգ տեղեկութիւններ ու փաստացի տուեալներ ձեռք բերել: Հայրապետական այցելութեանց հատորներու շարքը եւ «Էջմիածին» ամսագրի լայն տեղեկութիւններն ու ժամանակագրութիւնները մեծապէս օգնեցին շրջանի պատմութեան ճշմարկման համար: Գործածեցինք նաեւ արտասահմանեան շարք մը աղբիւրներ, «Հասկ» եւ «Սիոն» ամսագիրները մասնաւորաբար, պահած ըլլալու համար հաւասարակշռութիւնը նկարագրուած դէպքերուն:

Վազգէն Հայրապետ իսկական կերտողը եղաւ հայ եկեղեցւոյ եւ ազգի 20րդ դարու երկրորդ կիսուն, երբ տակաւին անձանօթ հոգեւորական մը, թեմակալ առաջնորդը Ռումանիոյ թեմին,

երիտասարդ տարիքին, եպիսկոպոսանալէն միայն չորս տարի ետք, համազգային ընտրութեամբ Լուսաւորչի Գահը բարձրացաւ, տիրապետելով իր ժամանակին, գրաւելով սէրն ու յարգանքը հայրենի պետութեան ու արտասահմանի դեկավար տարրին: Խորհրդային Միութեան ծանրագոյն շրջանը հետզհետէ կը նուազէր 1953 թուի Ստալինի մահուամբ, ու Վազգէն Հայրապետ, անմիջական եւ հեռատես աչալրջութեամբ Մայր Աթոռի պատկառանքը կը վերահաստատէր, Վեհաբանը ձեռք կը ձգէր, Հոգեւոր ձեռնարանին զարկ կու տար, միաբանութեան թիւը կը բարձրացնէր եւ ֆաշիստները կ'ունենար հեռացնելու մայրավանքի այն տարրերը, որոնք տակաւին Խորհրդային Միութեան ազդեցութեան տակ կը գործէին:

Հատորս կը բովանդակէ շինարարութեանց անվերջ շարք մը, սկսեալ 1957ի Նոր Վեհաբանի վերստացումէն ու հիմնովին վերականգնումէն մինչեւ վանական համալիրի ամբողջական շինարարութիւններն ու Հայաստանի տասնեակ մը եւ աւելի վանքերու վերանորոգումները: Մայրավանքէն ներս յայտնի դարձան Ղազարապատի, Հիւրանոցի եւ Գանձատան ի նորոյ կառուցումները, ինչպէս նաեւ Մայր Տաճարի ներքին եւ արտաքին նորոգութիւնները, ներառեալ շարք մը յուշարձաններ վանքի շրջափակին մէջ: Վազգէն Կաթողիկոս իրաւամբ կոչուեցաւ Շինարար Հայրապետ, ոչ միայն նիւթական առումով, այլ նաեւ միաբանական շարքերու ամբարցումով, Հոգեւոր ձեռնարանի բազմապատիկ արդիւնաւէտութեամբ եւ արտասահմանեան նոր թեմերու կազմաւորմամբ՝ Հարաւային Ամերիկայի Պրագիլիոյ եւ Ուրուկուայի, Գանատայի եւ Աւստրալիոյ, Գերմանիոյ եւ Կեդրոնական Եւրոպայի:

Անշուշտ եղան դեպքեր, որոնք խախտեցին Հայրապետի շինարար ու խաղաղ ընթացքը: Անոնց մասին մանրամասնօրեն անդրադարձած ենք, ըլլալ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութենէն, ըլլալ Երուսաղէմի պատրիարքութենէն ներս: Պատմաբանի մը յատուկ ոճով գրուեցաւ այս հատորը եւս քննադատ աչքով, եւ ոչ թէ Հայրապետին անձն ու գործը միայն տալու ձգտումով: Պատմութիւնը Հայրապետը ինք կերտեց իր լիիրաւ եւ ամբողջական գործերով, որոնց մասին մանրամասնօրեն գրի առինք որպէս ժամանակակից պատմութիւն: Հայրապետական Կոնդակները յիշատակեցին շարք մը յորելեաններ, կատարեցին շարք մը միւռոնի օրհնութիւններ, եւ 65 եպիսկոպոսներու ձեռնադրութիւններ, բոլորն ալ պատմութեան հետ շաղախուած: Հայրապետի անձնն անդին յիսնամեայ պատմութիւնն է որ, իր նախորդ դարերու հետքերը վերբերելով, գրուեցան, ճիշդ այնպէս ինչպէս ինք ուզած էր, չմոռնալ աւանդականը ու յառաջդիմել ժամանակին հետ:

Հատորիս մէջ միջ-եկեղեցական շարժումը որպէս նորագոյն եւ ժամանակին հետ ընթացող իրողութիւն շեշտուեցաւ Հայրապետի որոշմամբ այլ եւ այլ խորհրդածողութիւններու իր անձամբ կամ ներկայացուցիչներու մասնակցութեամբ: Վազգէն Հայրապետի օրով Հայ Եկեղեցին անդամագրուեցաւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին 1962 թուին, որմէ ետք Մայր Աթոռ յայեղեցին բոլոր այն օտար բարձրաստիճան հոգեւորականները որոնք հայ Եկեղեցիին միայն յիշողութեամբ ծանօթ էին: Իր արտասահմանեան այցելութիւնները պատմութիւնը կերտեցին այդ տեսակի փոխ-յարաբերութեանց որոնք աննախընթաց էին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի համար:

Շրջանի պատմութիւնը հետզհետէ ինքզինք մաքրեց, այն իմաստով որ արտասահմանի անշահ պայմանները նուազեցան ու Հայրենիք-Սփիւռք յարաբերութիւնները ամրացան, մանաւանդ Հայաստանի Հանրապետութեան անկախացումէն ետք, երբ տակաւին կ'ապրէր ծերունազարդ Վազգէն Կաթողիկոս: Հայրենիք ու Մայր Աթոռ յայեղեղ ուխտաւորներու շարքը բազմապատկուեցաւ շնորհիւ հայրենի պետութեան հոգածութեան եւ Հայրապետի աջալուրջ ու կանոնաւոր հրաւերներուն: Երեւան որ ատեն մը կը հալածէր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը, այլեւս դարձած էր ժպտուն պահապանը անոր եւ յանուն հայ Եկեղեցւոյ առնուած ամէն ֆայլի, միշտ վերատեսչութեանը ներքեւ դիւանագէտ Կաթողիկոսին:

Հայ մշակոյթին յատուկ՝ երաժշտութիւն, երգ եւ օրերա, գիտական հրատարակչութիւնք, գեղարուեստ եւ նարտարապետութիւն, բոլորն ալ ծաղկեցան Խորհրդային Միութեան հետզհետէ մեղմ ֆաղափականութեան շնորհիւ, եւ աննախընթաց պատմագիտական երկեր, հարիւրաւոր երկեր հատորներով ի լոյս ընծայուեցան, որոնց ետին կային անշուշտ համապատասխան գիտնականներն ու պատմաբանները, Հայկական Ակադեմիան ու Պետական Համալսարանը, որոնք դարձեալ աննախընթաց վերելք արձանագրեցին: Այս բոլորի մասին գրուած է հատորիս մէջ, գիտական հրատարակչութեանց մի առ մի գրախօսականներով: Հոն են նաեւ դարակազմիկ հնադարեան պեղումները՝ Էրէրունիի, Ս. Հոփսիմէ Եկեղեցւոյ, Մայր Աթոռի Աւագ Խորանի, եւ Գառնիի որոնք բացառիկ երեւոյթներ ու գիտական յայտնութիւններ եղան 20րդ դարու երկրորդ կիսուն, հաստատելով Հայ Եկեղեցւոյ հնագոյն բնոյթը:

Թերութեանց կարգին հատորիս մէջ նկատի առնուած են միայն մէկ ազգային-եկեղեցական ու երկու եպիսկոպոսական ժողովներու ապարդիւն գումարումները, առաջինը 1962 թուին, եւ երկրորդը՝ 1956 եւ 1969 թուականներուն, ուր հարցեր յարուցուած են, յանձնաժողովներ նշանակուած են եւ սակայն գործադիր օրինագիծ մը չէ որդեգրուած: Հայ եկեղեցւոյ Կանոնադրութիւն մը պատրաստելու գործը տարիներով ենթարկուած է մի քանի եպիսկոպոսներու եւ սակայն այդ եւս ցարդ մնացած է անգործադրելի: Ներքին թեմերու համար միայն յատուկ կանոնադրութիւն մը շարադրուած է եւ ի զօրու եղած որ եւ ցարդ չէ պահած իր յարաբերական ուժը: Ինչպէս նշուած է գիրքին մէջ, այդ կանոնադրութեան մէկ յօդուածով կարելի եղած է Վազգէն Կաթողիկոսի վախճանումէն ետք ընտրել Տեղակալը, մինչեւ յաջորդ Կաթողիկոսին ընտրութիւնը:

Հայաստանի Հանրապետութեան անկախացումն ու Քրիստոնէութեան 1700 ամեակի մեծ դարադարձը Վազգէն Կաթողիկոսի կեանքի վերջին հանգրուանները կազմեցին, երբ ան կատարեց ուխտառութիւնը Հանրապետութեան առաջին նախագահին, կատարեց իր վերջին Միւռնոսօրհնէքը, եւ հիմնադրեց օծեց Մեծ դարձի յիշատակին՝ Երեւանի մէջ կառուցուելիք Մայր եկեղեցւոյ, որուն նարտարապետական յատակագիծերու վերջնական ընտրութիւնն ու վնիւր ինք տուաւ քսանէ աւելի նարտարապետներու պատրաստած նախագիծերէն, անձամբ մակագրելով նարտարապետ Ստեփան

Քիւրճեանի նախագիծը: Ձեռասու տեսնելու անոր հիմնարկէն ու օծումը, որոնք կատարուեցան առաջինը Գարեգին Ա., եւ երկրորդը Գարեգին Բ. Հայրապետներուն ձեռքով:

Վերջին այս հատորին մէջ ժամանակագրական կարգով պատմագրուած են հայ եկեղեցական եւ ազգային յայտնի դէպքերը իրենց համապատասխան դէմքերով՝ Կիլիկիոյ Խորէն Ա. եւ Գարեգին Բ. կաթողիկոսները, Եղիշէ պատրիարք Տէրտէրեան Երուսաղէմի, Գարեգին Խաչատուրեան, Շնորհիք Գալուստեան ու Գարեգին Գազանճեան պատրիարքներ Կ. Պոլսոյ, Տիրան Արք. Ներսոյեան՝ ընտրեալ Պատրիարք Երուսաղէմի, Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան Երուսաղէմի, եւ այլ անձինք որոնք մէկ կամ միւս պարագային պատմական դեր վերցուցած էին շրջանի պատմութեան մէջ, յատկապէս Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան որ միեւնոյն ժամանակ վարեց նաեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան Տեղակալի պաշտօնը՝ Վազգէն Հայրապետի վախճանումէն ետք:

Ազգային դէմքերու եւ յայտնի նարտարապետներու մասին ընդարձակ գրուած է որոնք առաջին առիթով օժանդակեցին մեծածաւալ շինարարական աշխատանքներուն՝ հրաւերովը Վազգէն Առաջինի: Շնորհիք պատրիարք Գալուստեան եւ Եղիշէ պատրիարք Տէրտէրեան մնացին զօրավիգ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան իրենց երկարատեւ գահակալութեան տարիներուն՝ 1960էն մինչեւ 1990: Վազգէն Հայրապետ վախճանեցաւ 1994 Օգոստոս 18ին:

ԴՈԿՏ. Տ. ԶԱԽԷՆ ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

ԵՒՍ ՄԻ ԱՆԳԱՄ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՍԻՒՆԵՑՈՒ ԱՆՁԻ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՁ

Անցեալ դարի 70-ական թթ. սկզբից հայ երաժշտական միջնադարագիտութեան մէջ ծայր է առել մի տեսակէտ կամ աւելի ճիշտ՝ վարկած, որի համաձայն եղել են Ստեփանոս Սիւնեցի անունով երկու անձեր՝ Ստեփանոս Սիւնեցի Ա, իբրեւ թէ V դ. ապրած, եւ Ստեփանոս Սիւնեցի Բ, VIII դ. բոլորին յայտնի փիլիսոփայ թարգմանիչ, բերական, շարականագիր եւ երաժշտութեան տեսաբան: Վարկածի հեղինակն էր վաստակաշատ երաժշտագէտ Նիկողոս Թահմիզեանը, որն այդ հարցին նուիրուած ծաւալուն յօդուած հրապարակեց (1), հետագայ իր բոլոր աշխատութիւններում, (2), Հայկական Սովետական Հանրագիտարանում (3) եւ այլուր (4) եւս տարածելով այդ վարկածը:

Սակայն ի մօտոյ ծանօթանալով եւ ուսումնասիրելով վերոնշեալ հարցը, մենք յանգել ենք այլ տեսակէտի, որը հայագիտութեան մէջ թէեւ նոր չէ, բայց, կարծես, մոռացութեան էր մատնուած: Ուստի անհրաժեշտութիւն ծագեց ներկայացնելու Ստեփանոս Սիւնեցու՝ հայ հոգեւոր երգարուեստի եւ նրա տեսութեան մէջ կարեւոր ներդրումն ու վաստակը՝ ներառնելով ինչպէս, արդէն արտայայտուած կարծիքներ, այնպէս էլ՝ լրացուցիչ նոր տուեալներ:

Մեր բոլոր միջնադարեան մատենագիրներն ու պատմիչները գրեթէ, միակարծիք են Ստեփանոս Սիւնեցուն՝ իբրեւ երաժշտի վերաբերող իրենց հաղորդած տեղեկութիւնների մէջ: Այսպէս, եթէ հետեւենք ժամանակագրական կարգին, ապա Ստեփանոս Սիւնեցու մասին վկայող

ամենավաղ կարեւոր տեղեկութիւնները առկայ են հենց իր իսկ վարձում, որն, ինչպէս յայտնի է, ունեցել է երեք խմբագրութիւն եւ ի մի բերուել Մխիթար Այրիվանեցու ձեռքով: Ահա թէ ինչ ձեռով են այդ տեղեկութիւնները հասել մեզ. «...արար եւ շարականս աւագ օրհնութիւններն զէ. ձայնին եւ Վառին մնաց, որ տէր Ներսէս ասաց ի նոյն ոճ քանիցն»:(5)

Տարբեր մատենագրական աղբիւրների հաղորդած տեղեկութիւններից առանձնանում է Ստեփանոս Օրբելեանի հաղորդածը. «Բաժանեաց եւ զուրն ձայնս եւ կարգեաց, շարեաց զՅարութեան օրհնութիւնս, երգեաց եւ կցուրդս քաղցրահամս, յարմարեաց եւ ստողոգին Յինանց յոյժ խորհրդաւոր, եւ զպահոցն որ զաղուհացն երգի» (6): Ուշագրաւ է նաեւ միջնադարեան «ձայնից» մեկնութիւններից մէկի խորագիրը. «Բարսղի Կեսարեցւոյն ասացեալ յաղագս ձայնից, զոր թարգմանեալ է Ստեփանոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի, զի նա եղեւ երաժիշտ հմուտ ամենայն ձայնից եւ քաժանեաց զձայնն ի մասունս եւ եդ զյարուկայք ի վերայ ձայնին»:(7)

Ըստ վերը բերուած մատենագրական աղբիւրների՝ ակնյայտ է դառնում Ստեփանոս Սիւնեցու հսկայական դերը, որի հետ է կապուած Ութձայն համակարգի քարեկարգումը («քաժանեաց եւ զուրն ձայնս...»), եկեղեցական տօներին նուիրուած 8-9 երգերից քաղկացած քիւզանդական կանոնի ժանրի ներմուծումը («...կարգեաց շարեաց զՅարութեան օրհնութիւնս...»), ինչպէս նաեւ խազային

նշանների նախնական կիրառութեան գործընթացը («...եւ եղ զյարուկայք ի վերայ ձայնին...»):

Կանոնի ժանրի ներմուծման նախնական փուլը կապուած է Ստ. Սիւնեցու կողմից Յարութեան Աւագ օրհնութիւնների՝ ութ ձայնեղանակներով երգուող ութ մեծ շարքերի ստեղծման հետ, որոնք երգուում են Նոր Կիրակիից մինչեւ Հոգեգալուստ՝ յաջորդաբար օրը մէկական կարգ (8): Տուեալ երգաշարքերը որոշ էական յատկութիւններով սկզբունքօրէն տարբերակուում են ոչ միայն պարզագոյն արիսայիկ կցուրդներից, այլեւ ընդհանրապէս շարականների նկշող մեծամասնութիւնից: Բիւզանդական պաշտօնեւրդութեան մէջ դրանց համապատասխանում են *janastashmevnai* կոչուող օրհներգները, որ նոյնպէս ստեղծուել են VII-VIII դարերում:

Յարութեան Աւագ օրհնութիւնները կազմող ութ շարքերից իւրաքանչիւրը բաղկացած է Հին Կտակարանի 10 մարգարէական օրհնութիւնների հիման վրայ կաղապարուած մասերից: Օրհնութիւններ, որ հնուց ի վեր Հայ եկեղեցին ներմուծել էր ժամերգութեան մէջ: Մարգարէական օրհնութիւնները ժամանակին կցուել են սաղմոսականոններին եւ ունեցել վառ արտայայտուած երգային զարդոյորուն մեղեդային նկարագիր, սակայն հետագայում չեն պահպանուել ժամասացութեան մէջ.

1. Օրհնեսցուք զՏէր, զի փառօք է փառաւորեալ (ելից ԺԵ 1)
2. Նայեցարուք, երկինք, եւ խօսեցայց, եւ լուիցէ երկիր զպատգամս բերանոյ իմոյ (Բ Օր. ԼԲ 1)
3. Զի հուր բորբոքեցաւ ի բարկութենէ Իմմէ (Բ Օր. ԼԲ 22-28)
- 4.- Ծաներո՛ւք եւ տեսէք, զի ես եմ, եւ ոչ գոյ Աստուած բաց յԻմէն (Բ Օր. ԼԲ 39-43)

5. Հաստատեցաւ սիրտ իմ ի Տէր, եւ բարձրացաւ եղջիւր իմ յԱստուած Փրկիչ իմ (Ա. Թագ. Բ. 1-10).

6. Ի գիշերաց կանխէ հոգի իմ առաւօտ առնել առ Քեզ, Աստուած (Եւ. ԻԶ 9)

7. Ես ասացի ի վերանալ յինէն աւուրց իմոց, թէ գնացից ես ի դրունս դժոխոց (Եւ. ԼԸ 10-14)

8. Օրհնեցէ՛ք զԱստուած յօրհնութիւն նոր, զի իշխանութիւն Նորա ի բարձունս փառաւորի (Եւ. ԽԲ 10-13).

9. Ի նեղութեան իմում ես առ Տէր կարդացի, եւ լուաւ Աստուած յանդերոյ դժոխոց աղաղակի իմում (Յովն. Բ, 3)

10. Տէ՛ր, զլուր Քո լուայ եւ երկեայ. Տէ՛ր հայեցայ ի գործս Քո եւ զարհուրեցայ (Ամբ. Գ:2):

Ինչպէս տեսնում ենք, սրանք 10-ական մասերից բաղկացած 8 խոշոր շարքեր են, որ նախատեսուած են 8 եղանակներով երգելու համար: Բնորոշ է այստեղ «խիստ ոնի» Ութձայնին հետեւելու սկզբունքը (չորս բուն եւ չորս կողմ՝ եղանակ՝ առանց դարձուածների եւ ստեղծների), ինչը հաղորդում է նրան իւրայատուկ փոքրածաւալ առանձին հաւաքածուի նշանակութիւն (համեմատելի յունական «Օքթօիստոս երգչական գրքի հետ»), որտեղ փաստօրէն հաստատուում էր Ութձայնի գաղափարը: Սրա հիման վրայ բիւրեղացաւ Շարակնոցի կանոնի հայկական տարատեսակը, որն ընդգրկում է 8-9 երգ (9):

Աւագ Օրհնութիւններում ակնյայտ է նաեւ պոետիկայի ոլորտում արիսայիկ կցուրդների համեմատութեամբ տեղի ունեցած առաջընթացը: Այստեղ արդէն խօսք չկայ բրիստոնէական կրօնի գլխաւոր դաւանաբանական դրոյթների թեզիսային, հանրամատչելի շարադրանքի

մասին, Շարականագիրը ցուցաբերում է բարձր մակարդակի համապարփակ, ասոցիատիվ աստուածաբանական մտածողութեան, ամբողջ սրբազան պատմութիւնը համակարգելու, ի մի բերելու ձգտում: Վերջինս այստեղ ներկայացուած է իբրեւ խորհրդանշական փոխադարձ կապերով ու զուգահեռներով յագեցուած ինքնամփոփ, կայուն ամբողջութիւն:

Ստեփանոս Սիւնեցուց յետոյ ասոցիատիվ բանաստեղծական ոճը լայն ու բազմակողմանի զարգացում է ստանում հետագայ դարերի հեղինակների մօտ՝ իր գագաթնակէտին հասնելով XII-XIIIդդ. շարականագիրների ստեղծագործութիւններում:(10)

Իսկ ի՞նչ աղբիւրների վրայ է հիմնուել նիկ. Թահմիզեանը երկու համանուն երաժիշտների վարկածն առաջ քաշելիս: Նախեառաջ՝ Կիրակոս Գանձակեցու Պատմութեան մէջ առկայ յիշատակութիւնների վրայ, որտեղ Ստեփանոս Սիւնեցու անունը հանդիպում է երիցս, այսպէս.

ա) «Որոց վարդապետք եւ ուսուցիչք՝ Սուրբն Սահակ եւ Մեսրոպ, եւ գլխաւորք յաշակերտացն՝ Սուրբն Յովսէփ, եւ Յովհան, եւ Ղեւոնդ, եւ Սահակ, եւ Մովսէս Քերթողահայր, եւ Մամբրէ Վերծանող, նորուն եղբայր, եզնակ եւ Կորիւն, Սուրբն եղիշէ, Դաւիթ փիլիսոփայ եւ Յովհաննէս, տէր Աբրահամ, Արձան, Մուշէ, Արձան, Խոսրով, Ղազար, եւ յետոյ Ստեփաննոս Սիւնեաց եպիսկոպոս...» (Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմութիւն Հայոց, աշխ. Կ. Մելիք-Օհանջանեանի, Երեւան, 1961, էջ 28):

Բ) «Եւ յետոյ մեծն Ստեփաննոս Սիւնեաց եպիսկոպոս, բազում մեկնութիւնս գրոց սրբոց եթող՝ աւետարանացն համառօտ, եւ Յորայ, եւ Դանիէլի, եւ

զպատասխանիս թղթոյն Գերմանոսի պատրիարքի Կոստանդնուպօլսի» (նոյն տեղում, էջ 29):

գ) «Յայսմ ժամանակի եւ թուականիս հայոց ՄԻԲ էր Ստեփանոս դրան երեց, որ բանիբուն ճանաչիւր, եհաս ի կատարումն ամենայն իմաստասիրական եւ գրամարտիկոս արուեստից՝ հանդերձ հոգեւորական առաքինութեամբ: Էին եւ վարդապետք աշխարհիս Հայոց ընտրեալք եւ լուսաւորք՝ տէր Եփրեմ եւ Անաստաս եւ Խաչիկ եւ Դաւիթ Հոռմայրեցի, եւ մեծն իմաստասէրն Ստեփանոս Սիւնեցի, աշակերտ Մովսիսի, զոր ի վերագոյնն յիշատակեցաք, որ թարգմանիչ եղեւ ի յունականէն ի հայ լեզու, եւ ի վերայ թարգմանութեանն արար եւ երգս հոգեւորս քաղցր եղանակաւ՝ շարականս եւ կցուրդս եւ այլ երգս արար եւ մեկնութիւն համառօտ՝ աւետարանացն, եւ քերականին, եւ Յորայ, եւ «Տէր, եթէ շրթանցն գիշերոյ» (նոյն տեղում, էջ 72):

Անգէն աչքով էլ կարելի է նկատել, որ առաջին իսկ պարբերութեան մէջ, ուր բերուած է Ստեփանոս Սիւնեցու անունը, ինչ-որ անհամաձայնութիւն եւ հակասութիւն կայ:

Հետագայ խառնաշփոթի պատճառը, մեր կարծիքով, «... յետոյ Ստեփանոս Սիւնեցի եպիսկոպոս» արտայայտութիւնն է, որը հետեւում է Սուրբ Սահակի եւ Մեսրոպի աշակերտների փայլուն փաղանգի թուարկումից յետոյ: Դուցէ պատմիչը այդպիսով ցանկացել է ընդգծել իր վերաբերմունքն ու գնահատականը Ստեփանոս Սիւնեցու հանդէպ, մատնանշել նրան որպէս ոսկեդարեան մշակութային աւանդոյթների անմիջական եւ արժանի հետեւորդ, հելլենական դպրութեան կրող եւ

հանրագիտակ մտաւորականի տիպար, որի գրչի արգասիքն էին Աւետարանի համառօտ մեկնութիւնը, ինչպէս նաեւ Յորի, Դանիէլի եւ Եզեկիէլի գրքերի մեկնութիւնները, Գերմանոս պատրիարքի թղթի պատասխանը, Նեմեսիոսի եւ Գրիգոր Նիւսացու յայտնի երկասիրութիւնների թարգմանութիւնները եւ Մեկնութիւն քերականին ձեռնարկը։(11) Հենց այդ «եւ յետոյ Ստեփանոս Սիւնեցի եպիսկոպոս...» արտայայտութիւնը հիմք է ծառայել Ստ. Սիւնեցի Ա-ի վարկածը առաջ քաշելու համար, ինչը բացայայտ հակասութիւն է պատմական իրողութեան հետ։

Միւս աղբիւրը՝ հայ միջնադարեան մատենագրութեան մէջ յայտնի շարականագիրների ցուցակներն են, որոնցից հնագոյնն է Վանական վարդապետի «Հարցմունք եւ պատասխանիք» ձեռնարկում գետեղուած ցուցակը։(12)

Հայ միջնադարեան մատենագրութեան մէջ յայտնի են տարբեր հեղինակների կողմից ստեղծուած շարականագիրների մի շարք ցուցակները, (13) որոնցից հնագոյնն է Վանական վարդապետի «Հարցմունք եւ պատասխանիք» ձեռնարկում գետեղուած ցուցակը։(14) Նմանատիպ ցուցակների հեղինակներ են Սարգիս Երէցը, Գրիգոր Տաթեւացին, Անանուը։(15) Շարականագիրներին նուիրուած չափածոյ երկեր են ստեղծել Առաքել Սիւնեցին, Ստեփանոս Զիգ Զուղայեցին, Յակոբ Ասեցին։(16) Ուշադիր հետեւեմք նշուած հեղինակների հաղորդած տեղեկութիւններին։ Դրանց նման մեծամասնութիւնը Աւագ Օրհնութիւնների յօրինումը ընծայում է Ստեփանոս Սիւնեցուն։ Այն հանգամանքը, որ նրանք նկատի ունեն VII-VIIIդդ. ապրած մատենագիր եպիսկոպոսին, հետեւում է նաեւ հեղինակների

որդեգրած ժամանակագրական կարգից, որի համաձայն յիշատակուում են հայ հոգեւոր երգարուեստի երախտաւորները՝ սկսած Մաշտոցից եւ Սահակից մինչեւ Կիրակոս Երզնկացի։ Մէջքերենք խնդրոյ առարկայ հեղինակին վերաբերող մասերը միայն։

Վանական վարդապետ. «ԶՅարութեան Աւրհնութեանն է ձայնն՝ Ստեփաննոս Սիւնեցին, եւ զՎառն Ներսէս Կաթողիկոս»։(17) Սարգիս Երէց. «ԶՅարութեան Աւրհնութեանն Զեաւթն ձայնին», «զՍրբութիւն սրբոցն Ստեփաննոս Սիւնեցին ասաց»։(18)

Գրիգոր Տաթեւացի. «Զաւագ օրհնութիւնք գէ ձայնին Ստեփանոս Սիւնեցին»։(19)

Առաքել Սիւնեցի. «Յաղթող բանիւ երանելին՝ Տէր Ստեփանոսն Սիւնեցին»։(20)

Ստեփանոս Զիգ Զուղայեցի. «Եւ զօրհնութիւնս որ մեծ կոչին՝ Սուրբ Ստեփանոսն Սիւնեցին»։(21)

Յակոբ Ասեցի.

«Էրեց Յոհան (Յովհ. Վանական) այսպէս իմայ՝

Աւագ օրհնութեանն որ կայ,

Զայն եօթն Սիւնեաց Ստեփանոսաց,

Սուղ թէ մընաց նըշան չըկայ»։(22)։

Անանուն խմբագրութիւն, ԺԸ-ԺԹդդ. «Ստեփաննոս Սիւնեցի առաջինն, որ յաշակերտաց անտի Սրբոց Թարգմանչաց, գեօթն ձայնս աւագ օրհնութեանց»։(23)

Ահա այս մէջքերումների ցուցակն ամփոփող Անանունի հաղորդած տեղեկութիւնն է Թախմիզեանի աղբիւրը։ Ի՞նչ կարելի է եզրայանգումների է հասել Թախմիզեանը։ Նա վերագրել է Ստեփանոս Սիւնեցու (Երկրորդի) ողջ վաստակը, այն է՝

Յարութեան Աւագ օրհնութիւնների ստեղծումը՝ 80 երգ (!) Ստեփանոս Սիւնեցի Ա-ին: Յայտնի է, որ Աւագ օրհնութիւնների ստեղծումը ազդարարում էր բիւզանդական հիմներգական կանոնի՝ որպէս VIII դ. առաջատար հիմներգական երաժշտաբանաստեղծական տեսակի մուտքը հայ շարականերգութիւն: Տուեալ տեսակը ձեւաւորուել է VIII դարից ոչ շուտ, Անդրէաս Կրետացու, եւ ապա՝ Կոզմա Մայումացու եւ Յովհաննէս Դամասկացու ստեղծագործութեան մէջ: Բնական է, որ գիտելիքները կատարելագործելու եւ ընդլայնելու նպատակով Կոստանդնուպոլիս մեկնած՝ Ստեփանոս Սիւնեցին, հաղորդակից դառնալով բիւզանդական եկեղեցական երգաստեղծութեան նորագոյն ձեւերումներին, հայկական հիմներգական կանոնը ստեղծելիս որպէս երեւոյթ գոյութիւն չի ունեցել V դարում: (24)

Դրա հետեւանալով խեղաթիւրուել է իրական Ստեփանոս Սիւնեցու երաժշտագիտական վաստակի խնդիրը: Թահմիզեանը նրան վերապահել է քաւական համեստ մի դերակատարում՝ արդէն շրջանառութեան մէջ եղած շարականների վերակարգաւորումը ըստ Ութաձայնի (այդպէս է նա մեկնաբանում Ստ. Օրբելեանի «կարգեաց շարեաց» արտայայտութիւնը), որոնք ի մի էին բերուած, հաւանաբար, Բարսեղ Ճոնի «Ճոնընտիր» երգարանում եւ՝ «Մեկնութիւն քերականին» երկասիրութեան միջի երաժշտութեանը վերաբերող ասոյթները: Նորարար բեղուն ստեղծագործողի, բարեկորդի դերն ամբողջութեամբ ընծայուել է V դ. ենթադրեալ Ստեփանոս Սիւնեցուն: (25)

Սակայն, ուշադիր փնտելով Անանուն խմբագրութիւնը, կարելի է եզրակացնել, որ Ստեփանոս Սիւնեցի

Առաջին եւ երկրորդ նշելով՝ ցուցակի հեղինակը, բացի VIII դ. Ստեփանոս Սիւնեցուց, նկատի է ունեցել միւս յիշատակուող շարականագիր Ստեփանոսին, Մոկացի կամ Ապարանցի եպիսկոպոսին, որն ապրել է X դ., եւ որի հեղինակած «Սրբութիւն սրբոց» անուանական ծայրակապով 983թ. յօրինուած շարականը՝ Բիւզանդիայի Վասիլ կայսրի նուիրաբերած մի քանի նշանաւոր սրբութիւնների եւ Ապարանցի խաչի կապակցութեամբ, շարականագիրների ցուցակի որոշ հեղինակների կողմից վերագրուել է Ստեփանոս Սիւնեցուն՝ դարձնելով նրան Աւագ Օրհնութիւնների եւ «Սրբութիւն Սրբոց» շարականի հեղինակ (Սարգիս Երեց), կամ «Ստեփանոս Սիւնեցի երկրորդ»՝ զՍրբութիւն սրբոց խաչին, զոր ոմանք Ստեփանոսի Մոկաց եպիսկոպոսի տան, որ Ապարանցի եւս կոչի» (26) (Անանուն խմբագրութիւն): Սակայն որոշ հայագէտներ յստակօրէն զանազանել են այդ երկու շարականագիրների հեղինակումները, ինչպէս, օրինակ, Հ. Ղ. Ալիշանը, որը նշել է. «Սիւնեցի եւ Մոկացի Ստեփանոսեանց»: (27)

Այդ դէպքում, իրօք, ունենալ Ստեփանոս անունով երկու նշանաւոր շարականագիր, բայց ոչ Սիւնեցի մականունով: Պարզուում է, որ Անանուն խմբագրութեան երկու Ստեփանոս շարականագիրների մասին վկայող հատուածները Թահմիզեանի կողմից սխալ են մեկնաբանուել, հաւանաբար նաեւ Մ. Չամչեանի կարծիքի ազդեցութեան ներքոյ, որի համաձայն «Աւագ Օրհնութիւնները կրնան գրուած ըլլալ Ե. դարու Ստեփանոս Սիւնեցիէն, եւ կանոնի վերածուած՝ Ը. դարու Ստ. Սիւնեցիէն»: (28) Իրականում խօսքն այստեղ ոչ թէ V եւ VIII դդ.

հեղինակների մասին է, այլ VIII եւ X դդ., այսինքն՝ Ստեփանոս Սիւնեցի եպիսկոպոսի մասին: Ահա սրանք են, մեր կարծիքով, «Ստեփանոս Սիւնեցի Առաջին» եւ «Ստեփանոս Սիւնեցի երկրորդ» շարականագիրների ներքոյ հասկացուող հեղինակները:

Ըստ Ղազար Զահկեցի վարդապետի վկայութեան, Ստեփանոս Սիւնեցին «երգեաց գերզս շարականաց քաղցր եւ գեղեցիկ եղանակաւ եւ մեծ խորհրդով: ԶՄննդեան Քրիստոսի, եւ զՄկրտութեան, եւ եկաւորութեան ի Բեթանիա եւ յերուսաղէմ, եւ զՄեծի շաբաթու զԶարչարանացն, եւ զՅարութեան, եւ զՀամբարձմանն, եւ զՀոգւոյն Սրբոյ Գալըստեանն, եւ զԵկեղեցւոյ, եւ զԱւագ Օրհնութեան կարգք, բաց ի Վառէն, եւ այլ տօնից տէրունականաց եւ սրբոց բազմաց, որ մինչեւ ցայսօր պաշտի յեկեղեցի Հայաստանեայց:(29) Ըստ էութեան, Ղազար Զահկեցին, քաջ գիտակցելով Ստեփանոս Սիւնեցու դերը Շարականցի կարգաւորման գործում, թուարկում է այն կանոնները, որոնք խմբագրել եւ հեղինակել է (մասնաւորապէս՝ Աւագ Օրհնութիւնները) Ստեփանոս Սիւնեցին:

Հ. Գաբրիէլ Աւետիսեանը «Բացատրութիւն շարականաց» մեծածաւալ աշխատութեան մէջ, անդրադառնալով խնդրոյ առարկայ հարցին, գրել է. «Յօրինող Աւագ Օրհնութեանց ասի Ստեփանոս Սիւնեցի, որ եկաց ի վերջ եօթներորդ դարուն, բաց ի Վառձայնէն՝ զոր ասէն արարեալ Ներսէսի Շնորհալոյն. ըստ որում յիշէ զայս յետինս Կիրակոս պատմիչ: Բայց ըստ այս բերեւս տարակոյս արկանիցէ այն, զի ի Մագիստրոսի թուղթս բերի բան երկրորդ տան իններորդ շարականին. «Որ յաթոռս քերովբէական բազմեցաւ ընդ Հօր», թէպէտ նա ոչ իբրեւ բան

շարականի բերէ զայս»:(30)

Հ. Ղ. Ալիշանը բազմիցս անդրադարձել է Ստեփանոս Սիւնեցու երաժշտական վաստակին. «...Աւագ Օրհնութիւնն բաւական էին ոչ միայն նմա միայնոյ ի փառս, եթէ եւ չէր այլ ինչ մնացեալ յերկոց նորին, այլ եւ համօրէն ազգի նորին՝ եթէ ջնջեալ բարձեալ էր բնաւ այլ դպրութիւն սորա (...) գոհար, որ արդ եւ ի միջի դպրութեան մերոյ, մանաւանդ ի շարս սրբազան երգոց, գերազանցօրէն փայլէ եւ փայլեցէ մինչեւ երգարանեալն ի նմանէ, Յարուցեալն ի մեռելոց՝ յարուցէ զննջեցեալսն յուսով՝ յանմահութիւն»:(31) Իսկ «Շնորհալի եւ պարագայ իւր» աշխատութեան մէջ այսպէս է բնորոշել երգահանին. «Ը դարուն սկիզբը Ստեփանոս Սիւնեցին՝ իր գերազանց շարականօքն»:(32):

Ի դէպ, Ստեփանոս Սիւնեցի Ա-ի մասին չի յիշատակուում ամենավստահելի հեղինակներից նաեւ Մաղափա արքեպս. Օրմանեանը: Նրան յայտնի է ընդամենը մէկ՝ 735թ. նահատակուած Ստեփանոս Սիւնեցի եպիսկոպոսը:(33)

Գնել Ծ. Վրդ. Գալեմէքեանը եւս Աւագ Օրհնութիւնները վերագրում է Ստեփանոս Սիւնեցուն, որին եւ համարում է Օրհնութեան շարականի Հայ Եկեղեցու երգեցողութեան մէջ ներմուծած առաջին հեղինակը:(34)

Մ. Արեղեանը, ուսումնասիրելով Յարութեան Օրհնութիւնների հեղինակի հարցը(35) եւ յատկապէս հիմնելով Ստ. Օրբելեանի նշուած վկայութեան վրայ, յանգել է այն եզրակացութեան, թէ Ստեփանոս Սիւնեցին «մեքենայօրէն կարգել, շարել է տասը մարգարէական օրհնութիւնների կցուրդներն իբրեւ Յարութեան Օրհնութիւններ»:(36) Ըստ այդմ, Ստեփանոս Սիւնեցին մարգարէա-

կան օրհնութիւնների կցուրդները շարել է որպէս Յարութեան Օրհնութիւններ եւ նրանց կցելով մասնաւոր Հարց (իր գործատունով), Մեծացուցէ, Ողորմեա, Տէր Յերկնից, ձաշու եւ Համբարձի շարականները՝ կազմել է Աւագ Օրհնութեան կարգը կամ կանոնը: Ստեփանոս Սիւնեցին, մտցնելով կանոնը, կարող էր ուրիշ կանոնների շարականներ եւս կարգել. «կարգեաց շարեաց շարականս», բայց այդ չգիտեմք»:(37)

Թերեւս Արեղեանի ենթադրութիւնն անհիմն չէ, սակայն անհաւանական է թուում, որ մարգարէական օրհնութիւններին, դատելով բազմաթիւ ձեռագիր ժամագրքերում պահպանուած դրանց խազագրումներից, որոնք վկայում են տուեալ երգասացութիւնների ծորերգային-զարդողորուն (մելիզմատիկ) մեղեդիական նկարագիրը, կցուրդներ աւելացնելու անհրաժեշտութիւն առաջանար: Այդ է յուշում ժամասացութեան երաժշտական ձեւաւորման տարրական տրամաբանութիւնը: Անկասկած, Աւագ Օրհնութիւններն ինքնուրոյն եւ յատուկ նպատակով յօրինուած երգեր էին:

Շատ նիշտ է ձեւակերպել իրողութիւնը Հ. Անառեանը իր «Հայոց անձնանունների բառարանում»՝ գրելով «Ստեփանոս Ա Սիւնեցի եպիսկոպոս Սիւնեաց. Դուինի աւագերեցի որդին. աշակերտ Մովսէս Սիւնեցու»:(38)

Մեր օրերում Մեսրոպ վրդ. Գրիգորեանը (այժմ արքեպիսկոպոս) իր «Ստեփանոս Սիւնեցի» աշխատութեան մէջ գրում է հետեւեալը. «Ստ. Սիւնեցիի կենսագիրները, ինչպէս եւ տպագիր ու ձեռագիր շարականոցներու սկիզբը գետեղուած շարականագիրներու ցուցակները, կը վկայեն թէ իր

հեղինակութիւնն են Քրիստոսի յարութեան յիշատակին նուիրուած Աւագ Օրհնութիւնները»:(39) Սակայն, մէջբերելով յայտնի հայագէտների տեսակէտները խնդրոյ առարկայ հարցի վերաբերեալ, Մ. Գրիգորեանը ի վերջոյ հակում է Մ. Զամչեանի ոչ նիշտ տեսակէտին:

Նշեմք, որ Ստեփանոս Սիւնեցուն որպէս VIIIդ. շարականագիր եւ տեսարան են համարում նաեւ մեծանուն երաժշտագէտներ Ե. Տնտեսեանը, (40), պրոֆ. Ք. Քուշնարեանը (41) եւ պրոֆ. Ռ. Աթաեանը (42):

Թերեւս մեր տեսակէտը յստակ դարձաւ ընթերցողին, թէպէտ Ստեփանոս Սիւնեցու ստեղծագործական ժառանգութեան հետ կապուած դեռ իրենց վերջնական լուծումը չստացած բազում հարցեր կան, սակայն դրանք սոյն յօդուածի նպատակից դուրս են՝ պահանջելով առանձին ուսումնասիրութիւն: Այսպէս, օրինակ, ընթերցողը հաւանաբար նկատեց, որ դեռեւս միջնադարեան մատենագիրներն ամենուրեք նշել են, թէ Ստեփանոս Սիւնեցին հեղինակել է միայն եօթնաւոր հանգանակների Աւագ Օրհնութիւնները, իսկ Վառ ձայնին, այսինքն՝ Գ. կողմին պատկանող շարականները յօրինել է Ներսէս Շնորհալին: Վառ ձայնին, Աւագ Օրհնութիւնների ուսումնասիրութեան հարցով յատուկ զբաղուել է երաժշտագէտ Լ. Յակոբեանը, որը տուեալ շարականների տաղաչափութեան ֆննութեան հիման վրայ համոզեցուցիչ կերպով ապացուցել է, որ վերջիններս, իրօք, տարբերում են իրենց տաղաչափական եւ բովանդակային առանձնատկութիւններով եւ ստեղծուել են աւելի ուշ շրջանում:(43)

ԱՆՆԱ ԱՐԵՒՇԱՏԵԱՆ

ՄԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Տե՛ս Ն. Թահմիզյան, Սյունեցի երկու համանուն երաժիշկները և Հարություն Ավագ Օրհնությունները, «Էջմիածին», 1973, թիվ 2, էջ 29-43:

² Н. К. Тагмизян, Теория музыки в древней Армении, Ереван, 1977, сс. 50, 52, 81-87, 95, 105, 141, 142, 165-167; его же, Шарахан, Из армянской поэзии V-XV вв., Ереван, 1990, сс. 6, 42-46, 205-206; см. также С. Золян, О поэтике шараханов (заметки переводчика), там же, с. 174.

³ Հայկական Սովետական Հանրագիտարան, հ. 11, Երևան, 1985, էջ 137-138:

⁴ Ն. Թահմիզյան, Ոսկեփորիկ, Ե., 1980, նույնի, Ոսկեփորիկ, Լոս-Անջելես, 1995:

⁵ Գ. Յովսեփյան, Միսիրապ Այրիվանեցի, Երուսաղեմ, 1931, էջ 20:

⁶ Սրբիմաստ օրրկեան, Պարմութիւն նահանգին Սիսական, Տիֆլիս, 1910, էջ 138-139:

⁷ Տե՛ս Մաշտոցի անվ. Մարենադարան, ձև. 3276, էջ 86ա:

⁸ Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Շարական, հ. Ա, Երևան, 1997, Ա. Արևշատյան, Լ. Հակոբյան, Առաջարկ, էջ XIII-XIX:

⁹ Նույն տեղում, էջ XIX, տե՛ս մանրագրությունը: Տե՛ս նաև A. S. Arevsatyan, Deux textes arméniens attribués à Basile de Césarée sur l'Interprétation des modes musicaux, "Revue des Etudes Arméniennes", 26, 1996-1997:

¹⁰ Տե՛ս Շարական, Առաջարկ, էջ XIX:

¹¹ Տե՛ս Աս. Մնացականյան, Սրբիմաստ Սյունեցու նորահայտ տաղերը, «ԲՄ», 1973, N 11, էջ 275-290: Երջանկահիշարակ հմուտ բանասերի այս ուշագրավ հոդվածը չափազանց շահեկան տվյալներ է պարունակում Սյ. Սյունեցու անձի և սյունդձագործության ոլորտների ճշգրտման առումով: Հոդվածը հիմնված է ՄՄ, N 3503 հայտնի Գանձարանի ընձեռած տվյալների վրա, որոնք, սակայն, վրիպել են այլ ուսումնասիրողների ուշադրությունից: Տվյալ Գանձարանն ուշագրավ է մեր վաղ միջնադարի մի շարք երևելի շարականագիրների գրչին պատկանող և ձևապատկեր գեղարվեստական տարրերով: Դրանք են՝ Սահակ Պարթև - «Անպարագրելի երկնի և երկիրի», Մովսես Խորենացի - Ի Սիւնեաց նախկուպոստ ի Ս. Խաչն «Սկիզբն անըսկզբան սկզբնաւորեալ խորհրդոց սկիզբն», Սյ. Սիւնեցի նախկուպոստի տաղս Խաչին. «Սրբոյ Խաչին զարութիւն վաղագոյն տեսնալ»: Դրանով ապացուցվում է փաստորեն տաղային ժանրի Գրիգոր Նարեկացուն նախորդող զարգացման շրջանի առկայությունը հայ ազգային հոգևոր երգարվեստում:

¹² Տե՛ս նաև նույն հարցին նվիրված ուշագրավ և հանգամանալից հեղինակ հոդվածը. Լ. Գ. Սարգսյան, Կարծեցյալ Սրբիմաստ Սյունեցի շարականագիր, «ԼՏԳ», 1993, N 1, էջ 120-129:

¹³ Տե՛ս Տ. Անասյան, Հայկական մանրանագիտություն, հ. Ա, Երևան, 1959, էջ LXI-LXXIV:

¹⁴ Մայր ցուցակ հայերեն ձևագրաց Ս. Յակոբեանց վանքի, հ. Դ, աշխ. Նորայր եպս. Պողարեան, Երուսաղեմ, 1965, էջ 485:

¹⁵ Տ. Անասյան, նշվ. աշխ., էջ LXV-LXIX:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ LXIX-LXXIV:

¹⁷ Մայր ցուցակ հայերեն ձևագրաց Ս. Յակոբեանց վանքի, էջ 485:

¹⁸ Տ. Անասյան, նշվ. աշխ., էջ LXVI:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ LXVII:

²⁰ Նույն տեղում, էջ LXIX:

²¹ Նույն տեղում, էջ LXXI:

²² Նույն տեղում, էջ LXXIV:

²³ Նույն տեղում, էջ LXVIII:

²⁴ Այդ մասին մանրամասն տե՛ս Շարական, հ. Ա, Առաջարկ, էջ XIII-XV, XVII-XIX:

²⁵ Տե՛ս նաև նույն խնդրին նվիրված ուշագրավ ու ծավալուն հեղինակ հոդվածը՝ Լ. Գ. Սարգսյան, Կարծեցյալ Սրբիմաստ Սյունեցի շարականագիր V դարի, «ԼՏԳ», 1993, N 1, էջ 120-129:

²⁶ Տե՛ս Տ. Անասյան, նշվ. աշխ., էջ LXVIII:

²⁷ Տե՛ս Ղ. Ալիշան, Շնորհալի և պարագայ իր, Վենետիկ, 1873, էջ 82:

²⁸ Տե՛ս Մ. Զամչևան, Հայոց պարմութիւն, հ. Ա, Կ. Պոլիս, 1784, էջ 782:

²⁹ Հագար Զահեկեցի, Գիրք իր կոչի Դրախտ ցանկալի, Կ. Պոլիս, 1764, էջ 625:

³⁰ Տե՛ս, Բացադրություն շարականաց, Վենետիկ, 1814, էջ 672:

³¹ Տե՛ս Ղ. Ալիշան, Սիսական, Վենետիկ, 1890, էջ 128:

³² Տե՛ս Ղ. Ալիշան, Շնորհալի և պարագայ իր, Վենետիկ, 1873, էջ 89:

³³ Տե՛ս Մաղաքիա արքեպս. Օրմանեան, Ազգապարտմ, հ. Ա, պրակ Բ, Քյոյրոք, 1912, էջ 862-864:

³⁴ Տե՛ս «Տաճար», 1910, էջ 654-656:

- ³⁵ ՏՆ՝ Մ. Արևիյան, Շարականների մասին, «Արարատ», 1912, էջ 484-488;
- ³⁶ ՏՆ՝ «Արարատ», էջ 833-834;
- ³⁷ ՏՆ՝ Պապմություն հայ հին գրականության, հ. Ա, Երևան, 1944, էջ 486;
- ³⁸ ՏՆ՝ Հայոց անձնանունների բառարան, հ. Դ, Երևան, 1943, էջ 605;
- ³⁹ ՄՆարոզ վրդ. Գրիգորեան, Սրբիվանդ Սիմեոնի, Բնյութ, 1958, էջ 40-41;
- ⁴⁰ ՏՆ՝ Ե. Տերտեան, Նկարագիր նրբոց Հայաստանաց Ս. Եկեղեցոյ եւ յանկուած բովանդակութիւն երգոց ըստ ուրն ծայնից, Բ. փպր., Իսթանպուլ, 1933, էջ 136;
- ⁴¹ X. C. Кушнарзев, Вопросы истории и теории армянской монодической музыки, Л., 1958, стр. 115.
- ⁴² Ռ. Ա. Աթայան, Հայկական խազային նութագրություն, Երևան, 1959, էջ 73-74;
- ⁴³ L. Hakobyan, The Versification of the Šarakan-hymns, "REArm", 24, 1993, pp. 118-119): Գուցն հենց ա՛յդ հանգամանքը նկարի ուներ Անանուն խմբագրության հեղինակը՝ գրելով «Սրբիվանդ Սիմեոնի առաջինն, որ յաշակերպաց անրի Սրբոց Թարգմանչաց»՝ ցանկանալով նշել, որ Ավագ Օրհնությունները կերպելիս Սրբ. Սյունեցին հավաքարիմ է մնացել Սուրբ Թարգմանիչների առաջին խաբաշունչ և վսեմ կցորդների ընդհանուր ոգուն և ոճին՝ յուրովի հարստացնելով կցուրդի ժանրը, այդպիսով դառնալով ոսկեդարյան շարականագիրների թողած ավանդույթների արժանի շարունակողը:

Ա. ԱՐԵՒՇԱՏԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՕԶՆԵՑԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՕՐՄԱՆԵԱՆԻ ԳՆԱՀԱՏՈՒԹԵԱՄԲ

Հայ եկեղեցու պատմության նոր շրջանի նշանալի դեմքերից է Մաղափա Արքեպիսկոպոս Օրմանեանը, ինքնատիպ մի անձնաւորութիւն, բարձրաստիճան հոգեւորական, որը 12 տարի անընդմէջ եղել է Կ. Պոլսի Հայոց Պատրիարք համիդեան բռնատիրական պայմաններում, իր իսկ արտայայտութեամբ եղել «գազանագոռւսպ եւ լարախաղաց» եւ միեւնոյն ժամանակ զբաղուել գիտական գործունէութեամբ՝ իրենից յետոյ թողնելով պատկառելի գիտա-գրական ժառանգութիւն, որում առանձնանում է յատկապէս եռահատոր «Ազգապատում» կոթողային աշխատութիւնը, որը ունի հետեւեալ խորագիրը. «Հայ Ուղղափառ եկեղեցւոյ անցքերը սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը յարակից ազգային պարագաներով պատմութեամբ»: Նշուած «յարակից ազգային պարագաները» հայ ժողովրդի պատմութիւնն է քրիստոնէութիւն ընդունելու ժամանակից, գրուած մի անհատի կողմից, որը սակայն պատիւ կը բերէր եւ մի ողջ գիտական հաստատութեան:

Աշխատութիւնն սկսում է քրիստոնէութեան առաջին դարով եւ Թադէոսու Բարդուղիմէոս առաքելների՝ Հայաստանում քարոզութեան ներկայացմամբ: Ա. հատորի «Նախագիտելիք» հատուածում հեղինակը գրում է, որ իր «աշխատութեան մէջ պէտք է փնտռել ոչ քրիստոնէական հետազոտութիւններ, ոչ գիտական ուսումնասիրութիւններ եւ ոչ կազմաւորեալ բանալիներ: (1) Սակայն եղելութիւններն ու իրադարձութիւնները շարադրելու ընթացքում Օրմանեանն ի յայտ է բերում վերլուծող եւ քննախոյզ գիտականի մօտեցում իր շարադրած

նիւթի նկատմամբ: Հայոց եկեղեցու պատմութիւնը նա շարադրում է՝ մեծապէս օգտուելով եւ յենուելով հայ պատմիչների աշխատութիւնների վրայ: Փաստերը վերցնելով տուեալ ժամանակահատուածի պատմիչների գործերից, շարադրանքի ընթացքում Օրմանեանը ցուցաբերում է հմուտ գիտնականի մօտեցում, երբեմն՝ համաձայնուելով, յաճախ՝ ժխտելով ու տարակուսելով, ապա եւ վերլուծելով տարբեր պատմիչների յայտնած տեղեկութիւնները:

Օրմանեան հետազօտողի այս մօտեցումն է մեզ հնարաւորութիւն տալիս տարբեր հարցերի վերլուծութեան ընթացքում անդրադառնալ հոգեւորական-գիտնականի տեսակէտների փոփոխութեան: Նման մի համեստ նպատակ է հետապնդում այս յօդուածը Յովհաննէս Օձնեցի Կաթողիկոսին տրուած նրա գնահատականների մասին: «Ազգապատում»ի Օձնեցուն նուիրուած բաժինը կազմում է 45 էջ, որտեղ Օրմանեանը կատարում է 129 յղում 20 հեղինակներից՝ միջնադարեան պատմիչներից եւ նոր շրջանի պատմաբաններից: Գնահատելով Օձնեցուն որպէս «Հայրապետական Աթոռի փառքերէն մէկ», որն իր վարչական եւ գիտական հմտութեան շնորհիւ ստացել է «իմաստասէր» բնորոշումը, Օրմանեանը նշում է. «Այդ իմաստասիրական բառերը կը ցուցանեն, թէ Յովհաննէս հեղինակն ուսում ալ առած եւ յունական ուսումնարանի մէջ կրթուած պիտի ըլլայ, որչափ ալ ինքն այդ մասին յիշատակութիւն չընէր իր վրայ խօսած ատեն»: (2) Այդ հանգամանքը սակայն դեր չի խաղացել, եւ կաթողիկոսը թէ՛

կրօնական եւ թէ՛ քաղաքական առումով կուլ չի գնացել յունականին եւ միշտ «յոյներէ հեռի մնալու ուղղութիւնը պահեց»:

Պատմաբան Օրմանեանի վերլուծական կարողութիւններն ընդգծում են, երբ նա, համադրելով տարբեր պատմիչների հաղորդած փաստերը, նշում է, թէ Օձնեցու կաթողիկոսութեան թուրքը ո՛ր ամիրապետների իշխանութեան տարիներին է համընկնում: Ըստ Օրմանեանի՝ 717-720թթ. ամիրապետ է եղել Էոմեր (Օմար) Բ-ն, 720-724թթ.՝ Եգիդ Բ-ն, 724 թուից յետոյ, 19 տարի անընդմէջ՝ Հեշամը (այդ թուականները տարբեր պատմիչներ նիշտ չեն գրում): Ժամանակակից պտմաբանները ընդունում են գլխաւորապէս Օրմանեանի տուեալները: Փաստօրէն, Օձնեցու հայրապետութեան տարիները համընկնում են երեք ամիրապետների իշխանութեան տարիներին: Այդ ժամանակամիջոցում Հայաստանում եղել են երկու արաբ ռստիկան՝ Արդուլագիզը եւ Վալիդը:

Համադրելով փաստերը, Օրմանեանը գտնում է, որ Ստեփանոս Տարօնեցու կողմից նշուած ամիրապետի նստավայրը Բաղդադը համարելը սխալ է: Զիշտը նա համարում է Դամասկոսը, որն ընդունուած է նաեւ այսօրուայ գիտական գրականութիւնում: Համադրելով Կիրակոս Գանձակեցու, Ասողիկի եւ Սամուէլ Անեցու ասածները, որոնցից վերջին երկուսը չեն նշում ամիրապետի անունը, իսկ Գանձակեցին գրում է Հեշամի մասին, Օրմանեանը այդ փաստը սխալ է համարում, նիշտը, նրա կարծիքով, Էոմերն է (Օմարը), որը ամիրապետ էր 720 թ. առաջ եւ, ըստ Օրմանեանի, նա էր կանչել եւ ընդունել Օձնեցուն:

Միջանկեալ ցանկանում ենք յիշեցնել, որ Յովհաննէս Կաթողիկոսը

բնութիւնից առատ պարգեւ էր ստացել: Նա ունէր արտակարգ շքեղ արտաքին՝ «յոյժ գեղեցիկ տեսքամբ» (Ասողիկի խօսքերն են) եւ «աղկեալ ալեօժ մօրուս, որ իջանէր մինչեւ զգրպանս զգեստու նորա»: Պատմիչները նշում են, թէ ինչպէս է նա հոգ տարել իր գեղեցիկ արտաքինը առաւել տպաւորիչ դարձնելու համար, «ի պատուական երանգէ նիւթից զգեստաւորեալ պննագարդել, եւ ոսկի մանր խարտոցիւ աղացեալ եւ իւղով՝ անուշիւք յայն ընդ խառնեալ, փչել ընդ ծաղկեալ մօրուսն»:

Այդ բոլորի հետ մէկտեղ սակայն Օձնեցին վարում էր «խստամբեր կեանք» եւ օրինակ էր դառնում բոլորի համար իր «պաիօք եւ աղօթիւք»: Ժողովուրդն այնպէս էր գնահատում իր Հայրապետին, որ նրա անուան շուրջը աւանդապատումներ էին հիւսւում դեռեւս կենդանութեան օրօք: Այդ ամէնը պատճառ է դառնում ամիրապետի հրաւերին եւ շքեղ ընդունելութեանը, որի ընթացքում վերջինս զարմացած հարցնում է Իմաստասէրին, թէ ինչպէ՞ս Քրիստոսի հետեւորդները այդպէս «շքեղ կը զարդարուին»: Կաթողիկոսն այդ բոլորը բացատրելով «իշխանութիւնը ազդեցիկ ընել տալու» նպատակով, ամիրապետին ցոյց է տալիս իր հանդերձների տակ անմիջապէս մարմինի վրայ կրած «այծեայ ցփսիները» եւ «դժոխքմբերելի քրձերը»:

Զարմացած ու զարհուրած ամիրապետը Օձնեցի Կաթողիկոսին արժանացնում է արեւելեան շքեղ ընդունելութեան: Ե՛ւ պատմիչները, ե՛ւ Օրմանեանը բարձր են գնահատում Հայոց Հայրապետի հրաժարումը անձնական նպատակ ունեցող խնդրանքներից: Կաթողիկոսի ամենամեծ խնդրանքն էր՝ Հայոց Եկեղեցին ազատել հալածանքներից, հայ հոգեւորականներին՝

հարկերից, հայոց դաւանանքին տալ ազատութիւն: Հրաժարումն անձնական շնորհներից բարձրացնում է կաթողիկոսին ամիրապետի աշխուժ, եւ նա ազատում է նաեւ խրամի եւ Նախիջեւանի եկեղեցիներում այրուած հայ նախարարների գերի ազգականներին՝ վերականգնելով նրանց նախարարական իրաւունքները:

Օրմանեանը բարձր է գնահատում Իմաստասէր Կաթողիկոսի դիւանագիտական եւ քաղաքական կարողութիւնները, նրա նոր մարտավարութիւնը՝ «վերջնապէս եւ կատարելապէս խզել Յունաց հետ յարաբերութիւնները, եւ ամբողջապէս կապուիլ արաբական տիրապետութեան հետ»:(3) Այդ յարաբերութիւնները վերաբերում են եւ կրօնական, եւ քաղաքական ասպարէզին: Քաղաքական տեսանկիւնով Օսմանցուն օգնեց ամիրապետը, եւ ոստիկանի ձեռքով Հայաստանից հեռացուեցին յոյն վերակացուներն ու զինուորները: Կրօնական տեսակէտից Հայոց Հայրապետը «խստիւ հետապնդեց, ջնջել եւ վերցնել քաղկեդոնիկ դաւանութեան եւ յունական ծէսին համակերպութիւնները»:(4) որոնք տեղ էին գտել Եզր Կաթողիկոսի զիջումների պատճառով:

Քննադատելով «Սակս ժողովոց» գրուածքը, Օրմանեանն ապացուցում է, որ Եզրից մինչեւ Եղիա ընկած վեց կաթողիկոսները, որոնք դիտուում են որպէս քաղկեդոնականութիւն ընդունած կաթողիկոսներ, չեն եղել քաղկեդոնիկ, եւ Հայոց եկեղեցին նրանց ժամանակ ոչ թէ շեղուել էր իր հնաւանդ դաւանութիւնից, այլ ունեցել «յունաց հետ կազմակերպուելու տկարութիւնը»:(5) Դրանք «տկարութիւններ ու շեղումներ» էին, որոնք բխում էին քաղաքական թելադրանքից եւ նկատուում էին ոչ թէ ողջ Հայաստանում, այլ «յունաց

տիրապետած» գաւառներում: Օսմանցին հասաւ նրան, որ նոյնիսկ այդ գաւառներում գերակայ դարձաւ Հայոց Հայրապետի իշխանութիւնը:

Կաթողիկոսի ձեռնարկած գործերից Օրմանեանը բարձր է գնահատում Հայ եկեղեցու հնաւանդ ծէսերն ու սովորութիւններն ամրապնդելու, սպրդած գեղծումները վերացնելու համար հրաւիրուած ժողովը: Հետագօտելով Օսմանցու ժամանակի եւ հետագայ շրջանի պատմիչների աշխատութիւնները, Օրմանեանը փաստում է, որ նրանցից ոչ մէկը չի նշում ժողովի գումարման վայրը, թուականը եւ մասնակիցներին: Համադրելով փաստերը, նա յանգում է այն եզրակացութեան, որ ժողովը գումարուել է Օսմանցու՝ Դամասկոսից վերադառնալուց յետոյ, այսինքն՝ 720թ., իսկ ժողովի գումարման վայրը, առանց տատանուելու, համարում է Դուինը, որովհետեւ այնտեղ էր Կաթողիկոսական Աթոռը, եւ այնտեղ էին գումարում ազգային եկեղեցական ժողովները: Մեր ժամանակի պատմաբանները համամիտ են այս հարցում եւս:

Օրմանեանը բարձր է գնահատում Օսմանցու՝ ժողովի բացման կապակցութեամբ ունեցած ելոյթը՝ «այն գեղեցիկ նառը, ... զոր խօսած է Իմաստասէր Կաթողիկոսը, ժամանակին պէտքերը բացատրելու եւ կարեւոր խնդիրները ժողովականաց մտադրութեան յանձնարարելու համար» (6): Նշելով, որ նախընթաց ժողովներում նման ատենաբանութիւններ չեն եղել, Օրմանեանը դրանով ընդգծում է Օսմանցու արժանիքները, իմաստասիրական, աստուածաբանական եւ ծիսական «կէտերու խորին հմտութիւնը», բայց փսոսանք է յայտնում, որ այդ ատենաբանութիւնից սերունդներին չի հասել չորս գլուխ՝ Ժ-ից ԺԵ, դա

համարելով հետագայ պատմիչների կամ գրիչների մեղքը:

Մանրամասն վերլուծելով Դուինի ժողովում ընդունած եւ Կանոնագրքի մէջ մտած 32 կանոնները, նա մէկ առ մէկ բացատրում է իսկական ողջ համակարգը, ապա շեշտում Մծղնէական եւ Պաւլիկեան աղանդների դէմ պայքարելու միջոցները եւ անհրաժեշտութիւնը: Կանոնների վերլուծութիւնից ամենահետաքրքիրը Օրմանեանի եզրակացութիւնն է. «Օձնեցիին կանոնները մեզի կ'իմացնեն, թէ ինչ տեսակ գեղծումներ կը յաճախէին այդ միջոցին Հայ Եկեղեցւոյ մէջ, եւ պէտք է հետեւցնել, թէ հակառակ ժամանակին շփոթ կացութեան, բացարձակապէս ծանր կէտեր չեն յիշուածները» (7):

Գնահատելով Օձնեցու ձիրքերը, Օրմանեանը նկատում է, որ Հայոց Կաթողիկոսը «գատելով եւ զտելով՝ Հայ Եկեղեցու կանոնագիրքը կազմեց»: Օձնեցու ժամանակից ի վեր այն ծառայում էր իբրեւ Հայ Եկեղեցու օրինագիրք, որի ամենամեծ արժանիքը Օրմանեանը համարում էր այն, որ «Հայ Կանոնագիրքը Արեւմտեանը կը կանխէ, եւ աւելի առաջ է քան Իսիդորոս Մերկատորի գործը, որ Թ (9րդ) դարուն կազմուած է եւ ոչ է (7րդ) դարու հեղինակ Իսիդորոս Հիսպաղիոյ եպիսկոպոսին գործն է, որով մեր Օձնեցին Իսիդորոսէն դար մը առաջ յօրինած կ'ըլլայ Հայոց Կանոնագիրքը» (8):

Հոգեւորականներին եւ իրաւունքի պատմութեան մասնագէտներին թողնելով Հայոց Կանոնագրքի յօդուածների վերլուծութիւնը, անդրադառնանք «Գիրք Թղթոց»ին տուած Օրմանեանի գնահատականին, ուր վերջինս ապացուցում է, որ այդ աշխատութիւնը, անտարակոյս, պատկանում է Օձնեցուն. «Եւ ո՞վ աւելի յարմար կրնար ըլլալ

հայրապետանոցի մէջ հնաւանդ դաւանութեանց վաւերագիրներու արձանագրութիւնը բանալու, եթէ ոչ նա ինքն, որ աւանդական բարեկարգութեան վաւերագիրները արձանագրելու գաղափարը յղացաւ եւ գործադրութեան ձեռնարկեց» (9):

Մերժելով մինչ այդ եղած կարծիքները, որոնք «Գիրք Թղթոց»-ի հեղինակ են համարել Մովսէս Յուրտավցուն, Օրմանեանն ապացուցում է, որ այդ եպիսկոպոսը հայրապետանոցի մէջ պաշտօնական արձանագրութիւն գրելու իրաւունք չունէր, բացի այդ. «Գիրք Թղթոց»ում տեղ գտած օրէնքների մեծ մասը նրանից յետոյ է ընդունուել:

Հայ Եկեղեցու դաւանութեան նախնաձայոյց պաշտպան Օրմանեանը բարձր է գնահատում Օձնեցու այն ճառերը, որտեղ հերքում են Պաւլիկեանների եւ երեսութականների մոլորութիւնները եւ բացայայտում Իմաստասէր Հայրապետի հմտութիւնները ոչ միայն Աստուածաշնչի, այլեւ Եկեղեցու հայրերի եւ տարբեր փիլիսոփաների երկերի իմացութեան մէջ: Քննելով Օձնեցու մեզ հասած ճառերը, Օրմանեանը յաճախ նշում է, որ տուեալ ճառը չնայած պարունակած նիւթով հնարաւոր է, որ Օձնեցուն լինի, սակայն գրութեան ոճը չի կրում Իմաստասէրի վեհութիւնը, ուստի եւ նրա հեղինակութիւնը չէ:

Օձնեցու գործունէութեան կարեւոր դրուագներից է հայ եւ ասորական յարաբերութիւններին նոր զարկ տալը եւ այդ նպատակով հրաւիրած Մանազկերտի ժողովը, որը յատուկ էնկնութեան է ենթարկել Օրմանեանը: Պարզութիւն մտցնելով ժողովի վայրը Մանազկերտը ընտրելու հարցում (դա արար ուստիական Վալիդի պահանջն էր), ընդգծելով, որ ժողովի հրաւիրման գլխաւոր նպատակը եղել է կրօնական՝ անապականութեան

խնդրի շուրջ ծագած ծայրայեղ մօտեցումները եւ երեւութականութիւնը հերքելը, Օրմանեանը ճիշտ է համարում նաեւ Սամուէլ Անեցու կարծիքը, որ այդ ժողովը հրաւիրուել էր «վասն Քաղկեդոնի»։ Այդ ժողովում մի անգամ եւս հաստատուեց հայերի եւ ասորիների միաբանութիւնը՝ անկախ այն ծիսական կէտերից, որոնց մէջ երկու եկեղեցիները տարակարծիք մնացին։

Մանազկերտի ժողովը Օրմանեան համարում է Օսնեցու գործունէութեան վերջին դրուագը, որից յետոյ նա առանձնացաւ եւ իր ծննդավայրում եւ Սոթից լեռան մօտ իր կողմից կառուցուած եկեղեցում նուիրուեց աղօթական կեանքի՝ «խաչաչարչար եզնութեան»։ 728թ. Ապրիլի 17ը (ըստ Յայսմաւուրժի) համարում է նրա մահուան օրը, իսկ Արդվի գիւղը՝ նրա ամփոփման վայրը։ Օրմանեանը այսպէս է գրում Օսնեցու մասին. «Օսնեցին կաթողիկոսական Գաւազանագիրին լուսաւոր պարծանքներէն մէկն է իր ուսումնական զարգացմամբ, եկեղեցական նախանձալուզութեամբ եւ վարչական կարողութեամբ, որով նոր կեանքի նուիրագործումը կատարեց ազգին մէջ, խաղաղ կենցաղ մը պատրաստելով քաղաքականապէս եւ անխառն եկեղեցական կացութիւն մը եկեղեցականապէս։⁽¹⁰⁾

Ինչպիսի՞ վերաբերմունք է նրան հարաւորել Օսնեցու նկատմամբ հռոմէական հայերը։ Օրմանեանն այդ հարցին տալիս է հետաքրքիր պատասխան։ Նրանք չեն համարձակուել գովեստով արտա-

յայտուել հակաքաղկեդոնիկ Հայրապետի մասին, բայց եւ չեն ցանկացել վիրաւորել այդպիսի մի պայծառ անձնաւորութեան։ Նրանց փոխարէն այդ գործն իր վրայ է վերցրել Կղեմէս վարդապետ Գալանոսը։ Հայ եւ Հռոմէական եկեղեցիների միացման հարցերին նուիրուած իր աշխատութեան մէջ նա Օսնեցուն փորձում է անարգել տարբեր արտայայտութիւններով, անգամ զարմանալով, որ նրան սուրբ են համարել։

Միխթարեան միաբանութեան անդամները խորշելով հետեւել Գալանոսին, Օսնեցուն բարձրացնելու համար նրան ներկայացրել են որպէս քաղկեդոնիկ։ Չամչեանն իր «Պատմութիւն Հայոց»-ի մէջ, 102 էջ է նուիրել այդ տեսակէտն ապացուցելու համար։ Նա փոխել է Մանազկերտի ժողովի հրաւիրման ժամանակը, ստեղծել ժողովի հրաւիրող նոր անձ՝ Յովհաննէս Մանազկերտցի։ Չամչեանի աշակերտները նրան փոխարինեցին Յովհաննէս Տեկորեցիով, իսկ քննարկելով Օսնեցու ճանաչումը, նրան համարել են ուղղափառ եւ պաշտպանել Պրոպագանդայի գրաւնութեան յարձակումներից։

Այսօր էլ, երբ օրուայ հրամայականն է պայքար մղել զանազան աղանդների դէմ, որոնց գործունէութիւնը միտուած է ազգային միասնութիւնը քայքայելուն, Յովհաննէս Օսնեցու գործունէութիւնը մի նոր խորհուրդ է ստանում, որովհետեւ պաշտպանելով Հայ եկեղեցու ինքնութիւնը, Իմաստասէր Հայրապետը պաշտպանել է եւ հայութեան ինքնութիւնը, ազգութեան ինքնութիւնը։

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

Է. Ա. ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ

¹ Մաղաքիա արքեպս. Օրմանյան, Ազգապատում, Ա հատոր, Երևան, 2001 թ., էջ 1:

² Օրմանյան Մ., Ազգապատում, Ա հատոր, էջ 953:

³ Նույն փնդում, էջ 960-961:

⁴ Նույն փնդում, էջ 961:

⁵ Նույն փնդում:

⁶ Նույն փնդում, էջ 965:

⁷ Նույն փնդում, էջ 967:

⁸ Նույն փնդում, էջ 968-969:

⁹ Նույն փնդում, էջ 971:

¹⁰ Նույն փնդում, էջ 983:

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՆՈՐ ԲԱՐՔԵՐ

«Հայրենիք մը կը կազմուի ոչ միայն հողամասով մը... այլեւ հոն ստեղծած ինքնայատուկ բարքերով, սովորութիւններով»:

Արշակ Զօպանեան

Նոր վարք ու բարքերու եւ գաղափարախօսութիւններու անդրադառնալու համար, հարկ է հակիրճօրէն ներկայացնել ոչ վաղ անցեալի բարքերը, որպէս զի ճիշդ պատկերացում ունենանք մեր աշխարհայեցողութեան, կեանքի ընկալման եւ ապրելակերպին մասին:

Բարքը կ'արտացոլէ մարդկանց ապրելակերպը, նիստուկացը, մտայնութիւնը, հոգեբանութիւնը եւ աշխարհայեցողութիւնը: Հասարակութիւնը, բնականաբար, կը փոխէ իր բարքերը դարաշրջանի համաձայն: Նոր ժամանակաշրջաններ իրենց հետ կը բերեն գիտութեան ու արուեստի նոր նուաճումներ եւ իրագործումներ: Անոնք հասարակութեան կողմէ կ'որոգեգրուին եւ ի կեանս կը կոչուին: Եթէ հին ժամանակ հողամշակութեան եւ վարուցանքի համար անհրաժեշտ էին գութանը, արօրը, խոփը, եզը, ապա այսօր անոնք փոխարինուած են արդիական նորագոյն միջոցներով: Նոյնն է պարագան կեանքի բոլոր մարգերուն մէջ: Աշխարհը ներկայիս կը վայելէ մեծամեծ դիւրութիւններ ու մանաւանդ հանգստաւէտ պայմաններ:

Մեր իրականութեան մասին խօսելով, նշենք որ անհերքելի իրողութիւն է այսօր, որ համատարած սփիւռքը ստեղծուեցաւ հայոց դառնագոյն ճակատագրի բերումով՝ ցեղասպանութեամբ: Հայկական ասացուածքը

կ'ըսէ. «Զարիւր թարս պտտւաւ»: Պարզապէս մեր ճակատագիրը տարբեր եղաւ, իր տեսակին մէջ դաժան, բիրտ, որովհետեւ հայը տեսաւ տարագրութիւն, զրկանք, ջարդ: Այնուհետեւ, հայը ստիպուեցաւ՝ պանդխտութեան ցուպն ի ձեռին, անվերջ թափառիլ աշխարհով մէկ ու կայք հաստատել հիւրընկալ երկիրներու մէջ:

Վտարանդի հայը յակամայս տարտղնեցաւ ի ծագս աշխարհի եւ ամենածանր պայմաններու մէջ իր առօրեայ մտահոգութեան առարկան դարձուց իր ֆիզիքական ու բարոյական գոյապահպանումը: Հայեր իրենց մայր հողի վրայ դարբերով հաստատուած, իրենց բնականոն կեանքը կը վարէին հայավայել կենցաղակերպով եւ հնօրեայ սովորոյթներով ու ավանդութիւններով: Առաջին աշխարհամարտը հիմնայատակ փանդեց ենթակառոյցը եւ ջարդեց ողնասիւնը արեւմտահայութեան եւ զայն նետեց մահուան ձորին մէջ: Առ ի հետեւանս այդ ճիւղաճիւղի կոտորածին, հայ զանգուածը մնաց շուարած ու մոլորած, անապաւէն ու անմխիթար: Հայ զարկերակը կանգ առաւ բարախելէ, իսկ հայոց պատմութիւնը՝ սառեցաւ: Հայ ազգը կորսնցուց ոչ միայն հայրենի օջախ, այլեւ՝ բովանդակ հարուստ մշակոյթ: Պայքենական թանկագին հողերու եւ անգնահատելի արժէքներու կորուստին հետ միատեղ, ան անվերա-

դարձօրէն կորսնցուց նաեւ իրեն հարազատ բարբերը, կեանքի հանդէպ ունեցած մօտեցումները եւ ըմբռնումները, ոգեղէն ու բարոյական արժէքները: Առաջին ցեղասպանութեան արհաւիրքէն մազապուրծ, ան հիւրընկալուեցաւ բազում երկիրներու կողմէ, ապաստան գտաւ անոնց ազնիւ ու բարեացակամ վերաբերմունքին շնորհիւ ու ենթարկուեցաւ տեղական բարբերուն:

Սակայն, աշխարհափառացի հայը իր կրօնական հաւատքին հետ ամենուրեք տարաւ նաեւ իր մշակութային արժէքները: Ցիրուցան հայութիւնը գուրգուրաց իր լեզուի վրայ եւ ջանաց վառ պահել ընտանեկան դաստիարակութեան ոգին: Մեր անցեալի բարբերը ցոյց կու տան, որ մենք եղած ենք պահպանողական, պատուասէր ու ամօթխած ժողովուրդ: Գիտցած ենք խպնիլ, յարգել, պատկառիլ եւ երախտագիտութիւն ցուցաբերել: Մեր հիւրընկալ ժողովուրդներու որոշ բարբերը, սակայն, խոտոր հանդիսանալով մեր կենցաղային ըմբռնումներուն, յանախ կլանած են մեզ: Մեզմէ շատեր որդեգրած են այն խօսքը, որ համակերպիլը յաջողութեան լաւագոյն գաղտնիքն է կեանքի, կամ՝ «Յաջողելու համար կեանքի մէջ, պէտք է յարմարիլ նոր պայմաններուն»: Տեղական հոգեբանութիւնը եւ կենցաղակերպերը որդեգրելու մէջ հայեր եղած են եզակի: Յարմարած են ամէն պայմաններու ու ըստ այդմ դիրք ճշդած: Հաւաքական ու անհատական պատշաճեցումը եւ մերումը ունի անշուշտ իր առաւելութիւնները: Տեղական հասարակութեան կողմէ ընդունուելու եւ յարգուելու համար, հայեր չեն խնայած ոչ մէկ ջանք՝ նմանելու ու նոյնիսկ կապկելու տեղացի փառաբացին: Հայը ապրեցաւ

իր գտնուած երկրին մէջ այն խօսքին համաձայն, որ կ'ըսէ. «Հոռմի մէջ ապրիր հոռմէացիի նման»: Հայը ապրեցաւ ոչ միայն հոռմէացիի հոգեբանութեամբ, այլեւ անկէ աւելի պահեց ու պահպանեց անոր բարբերը, նիստուկացը եւ սովորոյթները: Հայ ժողովուրդը դարերով յարմարած է իրեն ընծայուած, եւ կամ նոյնիսկ՝ պարտադրուած նոր պայմաններուն ու կացութեաններուն: Հայաստան աշխարհը բազում անգամներ ասպատակուած ու գրաւուած է թշնամիին կողմէ: Հայը, սակայն, նկունութիւն եւ խոհեմութիւն ցուցաբերած է մինչեւ վերահաս վտանգի վերացումը: Հակառակ բռնագրաւումներու, զաւթումներու, եւ օտար ու անհարազատ վարչակարգերու հաստատման ի Հայոց Աշխարհ, հայը փորձած է կառչած մնալ իր հին եւ անեղծ բարբերուն: Մնացած է հաւատարիմ իր փոքր ածուին, իր նախնիներու անմեռ յիշատակին. այսպիսով, եղած է՝ ասպնջական, մարդամօտ, ազնիւ, աշխատասէր, պատուախնդիր, յարգալից: Այս հրաշալի յատկութիւնները եւ բարեմասնութիւնները այսօր արտասահմանի մէջ, որոշ մարդոց մօտ, հետզհետէ կը խամրին ու յօդս կը ցնդին: Նոր բարբերու պարտադրումով, հայը նոր միջոցներ կ'որոնէ կեանքի արտայայտութեան: Ան յանախ կ'որդեգրէ տեղացիի հոգեբանութիւնը եւ ինքզինք ըստ այդմ կը դրսեւորէ: Օտարագգի մշակոյթը գերազնահատելով, ան ինքզինք դէմ յանդիման կը գտնէ ստորակայութեան բարդոյթի մը, որ անբուժելի է ու վարակիչ:

Այստեղ փակագծի մէջ պէտք է նշել, որ Հայաստանի Խորհրդայնացման տարիներուն, հայութիւնը թեւակոխեց պատմութեան նոր դարաշրջան,

որուն ընթացքին անոր պարտադրուեցաւ իր նկարագրին անյարիր ու անքնական վարչաձեւ: Բնական էր, որ նման նորամուտ վարչակարգ փոխէր մեր վաղեմի բարբերը եւ եղծէր մեր բարոյական պատկերը: Խորհրդային երկիրներուն մէջ, եթէ մէկ կողմէ կը զարգանար գիտութիւնը եւ կը բազմաճիւղաւորուէր արուեստը, ապա միւս կողմէն, ժողովուրդը բարոյական սնանկացում կ'արձանագրէր: Աշխատանքային դասակարգի անբաւարար վնասումը, օրինակի համար, ժողովուրդը մղած էր զարտուղի միջոցներուն որոնման, ինչպէս՝ կաշառք, գողութիւն, ստախոսութիւն, ծուլութիւն, մատնութիւն եւն: Տասնեակ տարիներով, երկաթէ վարագոյրը աշխարհէն բաժնուած պահեց իւր Միութեան հպատակ բազմաթիւ ազգեր, ընդ որում եւ՝ հայերը: Իր ծանր թաթով նզմեց զանոնք եւ մնջացուց ամէն տեսակի արդար գանգատ ու ֆննադատութիւն: Ամբողջապէս կտրուած մշակութային փոխյարաբերութենէ ու վաճառականական փոխանակութենէ, Հայաստանը լնացաւ, ձեւով մը նահնգաւ: Անոր կենսական առաջընթացը բարձի մէջ ոչ միայն ընդարմացաւ, այլեւ անդամալուծուեցաւ: Տեղփայեց ան, վասնզի մարդ ստեղծուած է շփման մէջ գտնուելու, ապրելու եւ ստեղծագործելու իր նմանին հետ, եւ ոչ թէ՝ արգելափակուելու եւ մեկուսանալու:

Հետաքրքրական է, որ միջնադարի մէջ տիրող գաղափարախօսութիւն մը կար, որ հիմնականօրէն աշխարհամերժ էր: Այնտեղ, բացառուած էին մարդկային իրաւունքները, գիտութիւնը, նարտարարուեստը, առողջ բանականութիւնը, ազատ ու անկաշկանդ սէրը, մարդու երկրային բերկրութիւնը եւ աշխարհիկ հաճոյքը: Այդ ամէնքը կտրականապէս կը մերժուէին, կոպտօրէն կ'անտեսուէին,

եւ ամէն ինչ կը վերածուէր հոգեզմայլանքի ու երկնային երանութեան: Ակնյայտ էր, որ շեշտը դրուած էր հանդերձեալի վրայ: Այս աշխարհը իր բոլոր գեղեցկութիւններով կը նկատուէր անցաւոր ու փութ. կարելի էր երկնայինն էր, որ յաւիտենական էր. իսկ այդ յաւերժականին համար հարկ էր ուրանալ աշխարհը, տեսանելին ու շօշափելին եւ փարիլ անտեսանելիին ու երկնայինին: Քրիստոնէութեան մեկնաբանութիւնը այս տեսակէտէն շատ պարզ էր: Մարմինը, որ գալթակողութեան բոյն էր, պէտք էր ոչնչացնել, եւ յաղթահարել մարմնական պահանջները եւ կիրքերը:

Այս ամբողջին նպատակը ժողովուրդին կոյր հնազանդութեան մէջ պահել էր: Այսպիսով, ժողովուրդը մնաց տգիտութեան մէջ եւ անհամար ժամանակ խարխափեցաւ խաւարի մէջ մինչեւ անոր վերջնական պոռթկումը: Ան ի հետեւանս այդ հրաքիչային ժայթքումին, մարդկային տարրական իրաւունքները վերստին ձեռքազատուեցան կրօնական կաշկանդումներէն եւ վերաշխուժացան ու ծաղկեցան:

Հայ նշանաւոր արուեստագէտ Վահրամ Փափագեան լաւագոյնս կը նկարագրէ վերածնունդի իսկութիւնը. «Միջին դարերում մարդու իտէալական հայրենիքը երկինքն էր՝ իր բացատրելի եւ անշօշափելի Աստուածով: Մարդը խեղդում էր այդ անհասանելի բարձունքներում եւ կարիք էր զգում դէպի երկիր, աւելի շօշափելի մթնոլորտներ իջնելու: Մի օր էլ իջնում է եւ բախում կենդանի բնութեան տեսանելի իրականութիւններին: Այսպէս է առաջանում վերածնունդը, որի շարունակութիւնն են կազմում մեր ներկայ ժամանակները»:

Վերջապէս վայրէջք կատարեց մարդը իր անհասանելի բարձունքներէն

դէպի երկիր, տեսաւ, սիրեց ու գնահատեց աշխարհը, կեանքը եւ բոլոր գեղեցկութիւնները: Տեսաւ մարդը իր նմանը եւ կերտեց գայն քարի վրայ, փանդակեց ու նկարեց գայն իր բոլոր նրբութիւններով եւ զմայլեցաւ: Ստեղծուեցաւ հաւատք եւ ձգտում դէպի մարդը, աշխարհը, բնութիւնը, ազատ սէրը: Այս ընդհանուր զարթոնքի եւ վերածնունդի մէջ նշմարելի էր մարդը իր անձիւր հետաքրքրութիւններով: Ան ազատ ու անկաշկանդ ապրելու եւ վայելելու բուռն ցանկութիւն ցուցաբերեց, հետաքրքրուեցաւ գիտութեան նուանումներով եւ արդի արուեստով ու իր մտահոգիւմը լայնօրէն ընդարձակեց՝ գիտութիւնը մէկընդմիջ ազատագրելով կրօնի ժանգոտած կապանքներէն: Այս ազատասիրտ զարգացման իբրեւ արդիւնք, ճարտարարուեստը մեծ փայլերով յառաջդիմեց եւ բիրաւոր բարիքներ ընծայեց մարդկութեան եւ անոր պարգեւեց հանգստաւտութիւն եւ երկարակեցութիւն:

Հեռուոր գուգահեռական մը որոշապէս պիտի ընդգծէ կացութեան նմանութիւնը խաւար դարերուն՝ նախկին Խ. Միութեան հետ, ուր տասնեակ տարիներով, կատարելապէս բացառուած էին անհատական իրաւունքները՝ խօսքի, մամուլի, կրօնի, խղճի: Անկրօնութիւնը կը փառաբանուէր ամենուրեք եւ պատմական շքեղ եկեղեցիներ կը խոնարհուէին: Կրօնի դասընթացները դուրս նետուած էին ուսումնական ծրագիրէն եւ անաստուածութիւնը իբրեւ դասընթացք բուհերուն մէջ կը պարտադրուէր: Անդին, փառաքան սնամէջ ու միակողմանի գաղափարախօսութիւնը զանգուածը կ'առաջնորդէր միմիայն դէպի անձի պաշտամունք ու փառաբանութիւն: Չկար ստացուածքի սեփականութիւն: Համայնավարութիւնը

ոչնչացուցած էր այդ մենաշնորհը՝ դասակարգայնութեան հետ միատեղ: Ամէն ինչ կը պատկանէր պետութեան եւ յաշս կառավարութեան ամէնքն հաւասարապէս աշխատաւորներ էին, որ «պլան» պէտք է կատարէին ի շահ պետութեան եւ «Կոմունիզմ» կառուցէին ի նպաստ երկրի յառաջդիմութեան ու վերելքին:

Անկարագրելի խժոժութիւններ ու անլուր վայրագութիւններ կատարուեցան անձի փառաբանութեան այդ սեւ տարիներուն, որոնք եկան փոխելու հայ հասարակութեան դիմագիծը եւ յեղաշրջելու հայ բարքերը: Չկար վստահութիւն պետութեան վրայ. հարազատներ նոյնիսկ իրարմէ կը սոսկային ու կը կասկածէին: Եկեղեցին՝ նուիրականագոյն հաստատութիւնը եւ անոր համեստ ծառաները, առաջին թիրախը հանդիսացան անօրէն յարձակմանց ու սրբապղծութեանց, կոդոպուտի ու թալանի: Մեծագոյն ողբերգութիւնը, որ բաժին ինկաւ հայոց բազմաչարչար եկեղեցիին, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Խորէն Ա. Մուրատբէկեանի եղբրական վախճանն էր: Եւ երեւակայել, որ Աստուծոյ այս հոգեւոր խոնարհ սպասաւորին մահը գործադրուեցաւ Փիրուզ անունով հայ վատահամբաւ կնոջ մը կողմէ՝ մեղսակցութեամբ երկու մարդոց, որ ստոր արբանեակներն էին պետութեան, եւ պատրաստ՝ գործադրելու հայ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ ամենափստմեղի ոնիրը: Ամենայն Հայոց Վեհափառը խեղդամահ եղած էր հայ պիղծ ձեռքերով: Սարսափելի գայթակղութիւն... ու անցերելի յանցագործութիւն: Հին քրիստոնէավայել բարքերու խախտումը եւ փառաքան նոր ու խորք գաղափարախօսութիւններու երեւումը կու գային կացնահարելու եւ

մէկընդմիշտ արմատախլելու հայոց հին ու նուիրական բարքերը: Բարքերու ապականութիւնը հասած էր ծայր աստիճանի: Այս ոնիրին շարքին կը պատկանէին՝ հազարաւոր անմեղ հայորդիներու ախորը եւ ոչնցացումը սառնամանիքի մէջ, Մեսրոպեան ուղղագրութեան փոփոխութիւնը, արեւելահայ եւ արեւմտահայ հատուածներու միջեւ վիթխարի խրամատի ստեղծումը, արեւմտահայութեան անժամանակ հայրենադարձը, հայ ազգային ու եկեղեցական տօներուն վերացումը, ինչպէս՝ Վարդանանց տօնակատարութիւնը, Սրբոց Թարգմանչաց տօնը, Ծնունդը, Զատիկը եւն:

Այսօր, անցեալի պատմութիւն է համայնավարութիւնը: Ունինք ազատ Հայաստան Աշխարհ, որ օրըստօրէ կը վերանորոգուի, կը վերաշխուծանայ: Բայց ափսոս, մեր անցեալի բարքերը, տակաւ առ տակաւ կը խամրին, կ'անհետանան: Անոնց փոխարէն կ'ընդգրկենք նոր բարքեր ու սովորոյթներ: Մայր հայրենիքէն ստացուած լուրերը մեր բարքերու փոփոխութեանց մասին պարզապէս ապշեցուցիչ են ու ցնցիչ: Արտասահմանի մէջ եւս հայաւանդ բարքեր կը ցնդին պարզապէս որովհետեւ, ըստ երեւոյթին, չեն համապատշաճիր ու դիմանար նոր օրերու արեւմտեան չափանիշով ստեղծուած բարքերուն: Այժմ չարաչար կը նահանջեն անոնք, կը փոխուին, կ'ալլանդակուին: Այսօր, արեւմտեան աշխարհի մէջ ո՞ր կը մնան անցեալի իրար այցելութեան կամ հիւրընկալութեան կերպերը, կրօնական հնօրեայ տօնակատարութեանց հանդիսութիւնը եւ վեհութիւնը, հայկական ճոխ ու բազմազան ուտելիքներու, կերուիտմներու, երկարաշունչ ու իմաստալից կենացներու, բաժակահարութիւններու,

հայ նուագի ու պարի, երգի ու կատակախօսութեան, զուարճախօսութեան պահերը եւ վայելքները: Ո՞ր մնացին հայ պարմաններու եւ պարմանուհիներու շիկնանքը, եւ մանաւանդ պատկառանքը՝ ծնողաց ու տարեցներու, ուսուցիչներու ու դաստիարակներու հանդէպ: Քիչ բացառութեամբ, մեծամասնութիւնը կը զգլխուի տեղական արեւմտեան բարքերով ու կը թաւալազորի: Մեծ քերթողահայրը պիտի ըսէր՝ «Աւա՛ղ փառացս անցաւորի», երբ կար ժամանակ մը, ուր ամէն ինչ զուտ տոհմիկ էր, աւանդական, վճիտ ու հոգեգրաւ: Անցան այդ հին փառքի ու բարքի օրերը, փոխուեցան ժամանակները, բարքերը: Այս մեծածաւալ երկրի մէջ հայութիւնը դատապարտուած է փոխելու իր հարազատ ինքնութիւնը: Մեզի չի պարտադրուիր խաթարել մեր դիմագիծը, ընդհակառակը, փոքրամասնութեան հանդէպ կայ կատարեալ յարգանք: Օտար մշակոյթներու զարգացումը եւ բարգաւաճումը կը խրախուսուի: Մենք ենք, սակայն, որ օրնիրուն եւ ոգի ի բոլին, օտարանալու մոլուցքով զսպանակուած, կը ճգնինք նմանիլ տեղացիին, կ'աշխատինք նմանիլ՝ որդեգրելով նոր բարքեր, որովհետեւ հնամաշ կը համարենք մերը: Օտարին միշտ գերադաս է, որովհետեւ բիրեղացած ու ազնուացած կը համարենք: Հմայուած ու կլանուած ենք օտարի լեզուով, գրականութեամբ, արուեստի բազմազան ճիւղերով, գիտութեան նուաճումներով, բազմապիսի իրագործումներով, ինչպէս նաեւ՝ ճաշածներով, հագուածքով, խօսելաձեւով, շարժուածքով եւն: Ոչինչ կայ սխալ գեղեցիկը տեսնելու եւ գնահատելու մէջ, ինչքան ատեն որ չենք անտեսեր ու արհամարհեր մերը, որ ոչինչով կը զիջի օտարին: Զտարուինք փոխելու

մեր կենցաղակերպը եւ չշտապենք որդեգրելու այն ինչ կը մատուցուի մեզի արծաթէ սկուտեղի վրայ:

Ներկայիս, արեւմուտի մէջ կ'ապրինք բազմերես ու բազմերանգ կեանք: Երկրի առատութիւնը, ճոխութիւնը եւ բազմատեսակութիւնը կը շլացնեն մեր աչքերը: Մեր նոր սերունդը ոչինչէ զրկուած հասակ կ'առնէ: Կը շնչէ ու կ'ապրի ազատօրէն՝ առանց ոչ մէկ կաշկանդումի կան երասանի: Էր ժամանակ, երբ ազատութիւնը կը կիրարկուէր ողջմտութեամբ եւ հեռատեսութեամբ: Փոխուեցան ժամանակները եւ անոնց հետ միատեղ՝ բարքերը, սովորոյթները: Մարդկային հանճարեղ միտքը ոչ միայն հետամուտ եղաւ որոնելու, պեղելու տիեզերքը եւ անոր բիրաւոր հրաշալի գաղտնիքները, այլեւ ստեղծեց սքանչելի հաղորդամիջոցներ, որոնցմէ լաւագոյնը կը համարուի ներկայիս համակարգիչը: Վերջինս ունի անսահման կարելիութիւններ եւ իր հետ կը բերէ ոչ միայն դիւրութիւններ, այլեւ կը ստեղծէ հասարակական եւ մանաւանդ բարոյական բարդ հարցեր ու անլուծելի խնդիրներ: Այսօր ո՞վ կրնայ ուրանալ համակարգիչներուն մեծ դերը մեր հասարակական կեանքէն ներս: Անոնք մեր կեանքը դիւրացուցած են աննկարագրելիօրէն, ինչպէս նաեւ՝ հանգուցաւորած անհակտելիօրէն: Համակարգիչը ներկայիս կը ծառայէ իբրեւ համայնագիտարան՝ գիտութեան բոլոր ճիւղերուն եւ արուեստներուն անխտիր: Այդ բոլոր բարիքներուն հետ միատեղ, համակարգիչը իր համացանցով դժբախտաբար ստանձնած է նաեւ տխուր դերը մոլորութեան ենթարկելու ողջ սերունդ մը: Բարոյագիտական տեսանկիւնէն դիտելով, իբրեւ օրինակ յայտնենք որ այսօր, միջին դարերու ազատագրուած մաքրամաքուր սէրը

վերածուած է շուկայական ապրանքի, աժան սակարկութեան: Այս անբարոյ ու պժգալի մթնոլորտին մէջ մուտք գործած են նաեւ բազում արտասովոր սիրականառութիւններ, ինչպէս՝ միասեռականութիւն, մանկամոլութիւն եւն: Սէրը բացորոշ կերպով կը շահագործուի ու կ'եղծուի: Ազատ ու անկաշկանդ սէրը ներկայիս կ'այլակերպէ ու կ'անբարոյականացնէ երիտասարդութիւնը: Վերջինս կը չարաշահէ իրեն պարգեւուած անսահման ազատութիւնը: Նոր մտայնութեան ու գաղափարախօսութեան մը զոհ կը դառնայ երկրագունդը եւ կը գահավիժէ անդարձօրէն: Նոր ըմբռնումներու պատճառով յառաջացած են նոր բարքեր, հետեւաբար՝ եւ աղիտալի հետեւանքներ:

Համակարգիչի հետեւանքները որքան որ արդիւնաբեր են, այնքան ալ՝ կորստաբեր: Նոր բարքերը արդիւնք են նաեւ հեռատեսիլի անպատշաճ յայտագիրներուն, տուններու եւ դպրոցներու մէջ սանձարձակ կեանքի, թմրեցուցիչներու եւ ոգելից ըմպելիներու անզուսպ գործածութեան, անշնորհ կրթութեան ու դաստիարակութեան եւ մանաւանդ՝ անսահման ազատութեան: Ի վերայ այս ամենայնի, պէտք է աւելցնել նաեւ կրօնական կրթութեան զգալի պակասը, որ մեծ դեր կը կատարէ հասարակութեան մէջ: Տարակոյս չկայ, որ նման ապերասան ընթացք մը պիտի կործանէ անհամար սերունդներ եւ ոչնչացնէ անոնց մէջ մարդկայինը, մարդկային ազնուագոյն բնագոյնները, աշխատունակութիւնը, ազնուութիւնը, եւ այլ հազուագիւտ առաքինութիւններ ու բարեմասնութիւններ:

Ինչքան զգուշութիւն ու հոգատարութիւն հարկ է ցուցաբերել մանուկներուն հանդէպ, երբ անոնք ենթակայ կը դառնան առկայ նոր բարքերու

հրապոյրներուն եւ գայթակղումներուն: Հրապարակը լի է բազմազան փորձաքննութեամբ: Չարը պատրաստ է դարանակալելու իր անմեղ որսը: Ինչքան աղէտներ կարելի է կանխել, եթէ ծնողներ բարեխղճօրէն հսկեն իրենց զաւակներուն վրայ եւ թոյլ չտան, որ անոնք շեղին իրենց առաքինութեան ճանապարհէն ու անհետօրէն կործանին: Նոր բարբերը մեզ բարոյապէս կը պարտադրեն ըլլալ աւելի աշխուրջ, զգաստ եւ շրջահայեաց, որ չըլլայ թէ անոնք փոխակերպեն մեր կենաց ընթացքը եւ մեզ վիհ առաջնորդեն:

Մտահան չընենք, որ հայը ժամանեց այս ասիերը բազում յոյսերով ու տենչերով, հեռանկարներով ու ակնկալութիւններով: Հոս եկաւ պահելու այն ինչ պահած էր իր բնիկ երկրի մէջ: Հակառակ իր բիւրաւոր ջանքերուն եւ ումանց ալ բացարձակ անտարբերութեան, այսօր, կը գերեզմանուին հայոց լեզուն, հայ գիրքը, հայ գիրը, հայկական ամօթը եւ հայուն պատիւը: Կը փոխուին մեր կենցաղակերպերը, հայավայել առանձնայատկութիւնները, վարձագիծերը: Արդարեւ, դժուարին է հայութեան ուղին: Ամէնքս կը նաւարկենք յորձանքն ի վեր: Զերծ չենք փորձանքէ ու փորձութենէ: Ինչ խօսք, որ հայ ապրիլ եւ մեռնիլը միշտ դժուար է սփռնափառ հային համար:

Մեր բարբերու փոփոխութեանց նկրտումին մէջ երբեմն այնքան կը յառաջանանք, որ նոյնիսկ կ'անցնինք տեղացին: Պայէն աւելի պապական ըլլալու պապակ մը ունինք, որ մեզ կը տոչորէ հաւաքականօրէն: Կարծէք մրցակցութեան մէջ ըլլանք տեղացիին հետ: Շատ ամերիկածին հայեր կան, որոնք զարմանալիօրէն իրենց պահպանողական դիրքով ու անձնական բժախնդրութեամբ, անեղծ պահած են իրենց

ինքնուրոյն դիմագիծը եւ չեն տարուած հոսանքով: Կան եւ նորագաղթ հայեր, որոնք «Աւետեաց երկիր» իրենց ժամանումի օրէն, հետամուտ կ'ըլլան նորարարութեանց ու կենցաղափոխութեան:

Արեւմտականացած երկիրներու մէջ բարբերու փոփոխութիւնը ակներեւ է մեր ամէն քայլափոխին: Կը նահանջենք կամովին ու ազգովին՝ առանց դժուարութեան ու այլեւայլի: Կ'այլասերինք աներկբայօրէն եւ կ'արտորանք գրկաբաց ընդունիլ նորը՝ առանց հարցութեան, տատամսումի ու տարակուսանքի: Փոխենք ինքնաբերական մէջ անընդունելի, ապարդիւյսականացած ու բորբոսած հոգեբանութիւնը, մզկոտած մտայնութիւնը եւ բրածոյ դարձած ժառանգագիծերը: Այլ խօսքով, պէտք ունինք՝ բօթափելու «գոեհիկ ասիականութիւնը եւ ազատագրուելու յետամնացութենէն»: Կովկասի ու Միջին Արեւելեան երկիրներու կոշտ, հնացած ու մաշած, բիրտ ու անտաշ հոգեբանութենէն հարկ է ձեռքազատուիլ ազգովին: Վերանորոգուինք ու հանդերձաւորուինք պատշաճագոյն ձեւով եւ ինչպէս որ վայել է որեւէ քաղաքակիրթ ազգի: Յիշել է պէտք, որ Հայաստանը կոչուած է քաղաքակրթութեան օրրան, եւ մենք արտասահմանի մէջ կը ներկայացնենք մեր Հայոց Աշխարհէն պատկեր մը՝ մեր ներկայութեամբ, մտածումով, խօսքով ու արարքով: Վաղարշակ Նորէնց իր «Յուշեր եւ Արձագանքներ» գրքին մէջ կը նշէ, որ Յովհաննէս Թումանեան ըսած է հետեւեալը. «Այն ժամանակ կը լինի մեր ազատութիւնը, երբ օտարների մեզ տուած վատ յատկութիւններն ու սովորութիւնները կը մեղցնենք մեր սրտում»: Ուստի, փարսախներով հեռու մնանք հայախորթ բարբերէ եւ ապրինք ազգային բարոյական զարթօնք:

Բարոյական արժեքներու պահպանումը կենսական է հայութեան համար, եթէ կը փափաքի չխաբարել իր հարազատ ինքնութիւնը: Նոր բարքերու որոշ տարրեր միշտ խորթ պիտի մնան

հայութեան, հետեւաբար եւ՝ անընդունելի: Մեր առհաւական բարքերը, փառքը եւ պատիւը, պահպանենք իբրեւ զբիր ական:

ԶԵՆՈՐ Ա. ՔՀՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

ՕՏԱՐ ԱՍՏՈՒԱԾՆԵՐ

Երբ Հայաստան անկախութիւն հռչակեց, աշխարհի չորս կողմերէն հազարաւոր աղանդաւորներ մեր երկիրը խուժեցին: Այնքան որ թէ՛ կառավարական եւ թէ՛ եկեղեցական իշխանութիւններ սկսան մտահոգուիլ: Եւ ուզեցին աղանդաւորներու առաջք առնել: Հոս Ամերիկայի մէջ մեր Առաջնորդարանը ՀԱԻԱՏ անուն ֆարոգչական խումբ մը կազմակերպեց որպէս զի թէ՛ եկեղեցական եւ թէ՛ աշխարհական անձինք Հայաստան երթան եւ ֆարոգչութիւն ընեն ընդդէմ աղանդաւորներուն: Այսօր տարիներ ետք տակաւին այլազան աղանդաւորներ կը գործեն Հայաստանի մէջ եւ տակաւին անոնց գոյութիւնը կը մտահոգէ բոլորս:

Ի՞նչ է սակայն իրավիճակը Ամերիկահայոց: Մենք Հայերս հոս Ամերիկայի մէջ օտար աստուածներ կը պաշտե՞նք: Իմ յիսուն տարիներու ֆահանայական պաշտօնավարութեանս շրջանին ես հանդիպած եմ ֆանի ֆանի հայերու որոնք աղանդներու կը հետեւին: Ստորեւ պիտի պատմեմ մի ֆանի դրուագներ որոնք իրականութիւն են եւ ցոյց կու տան թէ ինչպէս ամերիկահայեր եւս աղանդաւոր եղած են:

Օր մը ծխականի մը տունը գացի տնօրինէ՛ք կատարելու համար: Տանտիրոջմէն խնդրեցի որ ինծի բերէ աղ, ջուր եւ պուլղուր: Մոմ մը վառեցի եւ խունկ ծխեցի: Շարականս երգեցի եւ

տունը օրհնեցի երեք անգամ: Տեսայ որ տանտիկինը ինծի հետ կ'երգէր եւ խաչ կը հանէր: Նոյնիսկ եկաւ եւ ձեռքիս խաչը համրուեց: Իմ ծխականս ճշմարիտ Լուսաւորչական մըն էր: Յանկարծ սակայն այս բարեպաշտօն Հայ տիկինը ինծի մօտեցաւ եւ ըսաւ. «Տէր Հայր, դուն գիտե՞ս թէ ես մեծ Մահարանային հետեւորդ մըն եմ: Ես միշտ կ'երթամ եւ իր ֆարոգները մտիկ կ'ընեմ: Մահարանան սփանչելի ֆարոգիչ մըն է:» Եւ սկսաւ ինծի ցոյց տալ Մահարանային գիրքերը եւ նկարները: Ափ ի բերան մնացի: Ահա ամերիկահայ լուսաւորչական մը որ միաժամանակ ճշմարիտ աղանդաւոր մըն էր:

Կիրակի օր մը ֆարոգի պահուն նոր անձ մը տեսայ եկեղեցիին մէջ: Այս անձը տեսայ յաջորդ կիրակի օրերուն եւս: Կիրակի մը պաշտամունքի աւարտին փոքր գացի եւ սկսանք խօսիլ: Միայնակ մէկն էր: Այլոց հետ յարաբերութիւն չէր ընէր: Ըսաւ թէ ինք կը պատկանի խումբի մը որ ատեն ատեն կը հաւաքուի եւ մեռելներու հետ կը խօսակցի: Իմ կարծիքովս մեռել վերակոչելը ոչ գիտութիւն է եւ ոչ ալ կրօն: Մեռել կանչելը աղանդ մըն է: Սուրբ Գիրքը հակառակ է այս աղանդին: Ս. Գիրքը Վեռլի կ'անուանէ այն անհատը որ մեռելի հետ կը խօսի: Այս մարդը կիրակիէ կիրակի իմ ֆարոգներս «դէյր» ըրած էր եւ ինծի օրինակ մը տուաւ:

Բայց այդ «դէյրը» բնաւ չի գործածեցի: Ես մեռելի հետ խօսելու արհեստէն կը վախնամ:

Օրին մէկը արտասահմանէն եկած Հայու մը տունը նաշի գացինք: Երբ կը խօսակցէինք, մեր հիւրընկալը ըսաւ թէ ինք մէկ աստուծոյ չի հաւատար, այլ կը հաւատայ բազում աստուածներու: Կոհակցի թէ.- «Ես բազմաստուածեան եմ» ըսել կ'ուզէ: Ահաւասիկ ուրիշ աղանդաւոր մը: Ես այնպէս կը խորհէի որ ամէն արտասահմանէն եկած հայ անպայման զօրաւոր Լուսաւորչական կ'ըլլայ: Այս մարդը ուրտեղէ՞ն ուր բազմաստուածեան եղած էր: Մինչ տակաւին կը խօսէինք, այս նոյն մարդը ըսաւ.- «Ես հայութիւնը շատ կը սիրեմ, ես կը պաշտեմ հայկական պատարագը: Ես չեմ ուզեր որ որեւէ փոփոխութիւն մտցուի մեր աւանդութիւններուն մէջ:» Ի՞նչ զարմանալի հակասութիւններ:

Հիւանդի մը կանչուեցայ: Հիւանդը հոս Ամերիկա ծնած տարեց օրիորդ մըն էր: Երբ իր վրան կ'աղօթէի ինծի հետեւեալ խօսքը ըսաւ.- «Գիտե՞ս Տէր հայր, ես հոգիներու կը հաւատամ:» Խորհեցայ թէ «Սուրբ Հոգիին կը հաւատամ» ըսել կ'ուզէ: Եւ ես իրեն պատասխանեցի.- «մենք ալ Սուրբ Հոգիին կը հաւատանք»: Օրիորդը սկսաւ ինծի բացատրել թէ ինք «հոգեպաշտ» մըն է: Անշուշտ այս եւս աղանդ մըն է: Եւ մենք հայ քրիստոնեաներս այս աղանդը եւս կը մերժենք: Հոգեպաշտները այնպէս կը հաւատան թէ մարդս երբ կը մահանայ նորէն, կը ծնի: Բայց այս անգամ կը ծնի որպէս թոչուն կամ որպէս ձուկ: Ըսէք խնդրեմ,

ներկայ դարուս մէջ հայ օրիորդ մը ի՞նչպէս կրնայ հոգեպաշտութեան աղանդին փակիլ:

Թաղումի մը աւարտին հոգեհաշի համար ննջեցեալի դատեր տունը գացինք: Մինչդեռ տիկինները պատրաստութիւն կը տեսնէին, սկսայ հիւրասենեակին չորս պատերուն կախուած նկարները դիտել: Եւ ինչ զարմանք, ամէն անկիւն եւ ամէն պատ էլ վիս Բրէզլիի հսկայական նկարները կը տեսնուէին: Հոն էին նաեւ երգիչին նուագարանները, մոմեր, ծաղիկներ, զարդարուած կաշիներ եւ այլն: Պարապ տեղ չկար տունին մէջ: Ննջեցեալի դատեր հարցուցի.- «Ի՞նչ ես ասոնք», եւ սա պատասխանը ստացայ.- «Ես էլ վիս Բրէզլի»ն շատ կը սիրեմ, ես գինքը կը պաշտեմ:» Ականջներուս չհաւատացի: Զէի գիտեր որ հայ օրիորդ մը կրնար էլ վիսը աստուծոյ տեղ դնել:

Սուրբ Գրոց սերտողութիւն կը կատարէինք: Ներկաներէն մին յանկարծ հետեւեալը ըսաւ.- «Ես երբ մեռնիմ կ'ուզեմ որ գիս ովկիանոսին մէջ նետեն: Ես ջուրէն ծնած եմ եւ պէտք է ջուրը երթամ»: Այս տիկինը Տարուի-նական աղանդի՞ն կը պատկանէր միթէ:

Վստահ եմ թէ վերոյիշեալ պատմութիւններուն վերջը չկայ: Ուրիշ քահանաներ կրնան ուրիշ հայ աղանդաւորներու պատմութիւնը ընել: Իմ կարծիքովս, մինչ Հայաստանի հայերով կը մտահոգուինք, պէտք է մտահոգուինք նաեւ Ամերիկայի հայերով որոնք աղանդաւոր եղած են: Սուրբ Գիրքը կը պատուիրէ.- «Ես եմ բոլ Տէր Աստուածդ: Օտար աստուածներ մի պաշտեր»:

ԿԱՐԷՆ Ա. ՔԷՆՅ. ԿՏԱՆԵԱՆ

ՍՊԱՍՈՒԱԾ ԱՅՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Վաղուց, շատ վաղուց սպասուած երազանք էր, որ իրականանում էր: Բոլորս, ովքեր հաւաքուել էինք «Զուարթնոց» օդակայանում, ունէինք երազանքի եւ իրականութեան սահմանը խախտողների հոգու խռովքը: Ուխտաւորների մեր խումբը առաջնորդում էր Սուրբ Յովհաննէս եկեղեցու հոգեւոր հովիւ Տէր Տիրայր Սահրադեանը:

Գիշեր էր: Մեր ինքնաթիռը վայրէջք կատարեց լոյսերով ողողուած Թել Ավիվում: Հրեաների հետ ծանօթանում էինք օդակայանում: Գիտէի նրանց պատմութիւնը եւ փորձում էի այդ անդրադարձը գտնել եւ նրանց աչքերում: Այստեղ սպասում էին հայ հոգեւորականներ, ովքեր պիտի ուղեկցէին մեզ երուսաղէմ:

Հին, շատ հին պատմական վերուվարումներով քաղաք էր, որ մեզ դիմաւորում է գեղեցիկ արմաւենիներով: Այստեղ դարերը կարծես ապրում են կողք կողքի: Զարմանքով նկատում եմ, որ փողոցները խնդրում են պարիսպների լաբիրինթոսում, որոնք գնալով նեղ էին դառնում:

Առաւօտեան մեզ ընդունեց երուսաղէմի հայոց Պատրիարք Տէր Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեանը: Սրբազանը նստած էր իր գահին՝ զարմանալի անխռով ու գեղեցիկ ժպիտով: Ինձ թուաց, որ հենց սկզբից՝ աջահամբոյրի ընթացքում, նա շոյալօրէն մեզ սէր բաշխեց: Սէր, որ ուղեկցեց մեզ բոլոր եօթ օրերի ընթացքում եւ երբեւէ չէ մոռացուելու:

Պատրիարքարանում հիացմունք էին յարուցում արուեստի եւ մշակոյթի այն գեղեցիկ պոռթկումները, որոնք

դարձել են շոյալ գոյներով կտաւներ՝ աստուածաշնչեան պատումներով: Այստեղ ներկայացուող իւրաքանչիւր կտաւ արուեստի անգնահատելի արժէք է:

Մեզ ուղեկցող Հայր Թէոդորոսը միանգամից սիրելի դարձաւ բոլորիս: Նա շատ գեղեցիկ ներկայացնում էր Սր. Յակոբեանց մայր տաճարի ողջ պատմութիւնը: Լսում էինք հիացած, հասկանում, որ այստեղ երուսաղէմը հայկական է: Հայի արարող մատներն են նաեւ իմաստաւորել եւ գեղեցկացրել երուսաղէմը: Ներս ենք մտնում, եւ մոռանում, որ հայրենիքից այնքան հեռու ենք: Եւ վերստին ապրում ենք ազգային հպարտութեան այն զգացումը, որ մեր հաւատացեալ նախնիները եկեղեցիները կառուցել են լոյսի խորհրդին արժանի տաղանդով: Տաղանդ, որ իր հիմքում մաքնատիկական ճշգրտութիւն ունի, բայց այն խախտելուց է սկսում հայի հանճարը, որը արարել է այս տաճարը: Զգում ենք նաեւ, որ այստեղ հայ խորանները կարօտ են հայի տաք աչքերին, իսկ տաճարի դռները՝ հայի տաք մատներին:

Բայց սա դեռ սկիզբն էր:

Մեր սիրելի վարդապետը մեզ ուղեկցեց Սուրբ Յարութեան տաճար: Շատ էի կարդացել եւ այս տաճարի մասին: Բարձր, շատ բարձր են տաճարի դռները. կառուցուած խաչակրաց շրջանին: Մտնելիս այստեղի խորհուրդը չես կարող անմիջապէս ընկալել: Փորձում ես հասկանալ յետոյ, երբ ներսում ես: Որ այստեղ պիտի կառուցուէր աշխարհի ամենաբացառիկ նարտարա-

պետական լուծումներն ունեցող տանարը, դա հասկացել էին դեռ առաջին ֆրիստոնեաները: Հասկացել էին ու կեանքի կոչել 4րդ դարում: Երբ մտնում ես այս տանարը, հասկանում ես, որ այն ի սկզբանե եղել է երկնքում՝ մինչև երկիր մոլորակի արարումը: Եղել է այսպես գեղեցիկ, կատարեալ, բարձր: Նայում ես ու հասկանում, որ մարդ արարածը, որ կարող է Աստուած խաչել, նա չէր կարող յարութեան հրաշափառ տանար կերտել: Կառուցողի անաղարտ ուղեղում այն եղել է ի վերուստ: Նա ընդամենը զգուշօրեն փարզանգուածից պոկել հանել է աւելորդը, յետոյ յղկել ու դարձրել բազում լուսոյ խորաններ:

Տանարի կենտրոնում Տիրոջ գերեզմանն է: Նայում եմ ռոտունդային ու նորից ապրում ազգային հպարտութեան անբացատրելի զգացումը: Գերեզմանն ամփոփող ռոտունդան ունի զուարթնոցեան փառեղեն լուծումը: Փոքրիկ «Ջուարթնոց»: Նա այստեղ էլ կայ, ամենավերելում երկնքում սահող ամպերի մէջ: Այնքան մեծ է տանարի խորհուրդը, որ նրան աւել պահուստներ պէտք է: Այստեղ ամեն գիշեր հսկում կայ, ամեն գիշեր հնչում է հայ պատարագը, հնչում է հայերէն: Այդ պահին երկիրը երկնք է դառնում: Աչք ու միտք շոյում են ծաղկազարդ խաչքարերը: Երկար նայում ես նրանց: Յետոյ խաչքարը դադարում է խաչքար լինելուց: Մտապատկերիդ մէջ այն կամաց դառնում է մարդկային դէմք: Փորձում ես մտովի վերականգնել այն աչքերն ու մատները, որ արարել են ծաղկած խաչքարը: Այս տանարում նորից արժեւորում ես համաշխարհային մշակոյթի ընտանիքում հայոց տեղը:

Քայլում եմ խաչի ճանապարհով, անցնում նեղ փողոցներով: Փորձում

եմ մտովի պատկերացնել խաչալին ուղեկցողների աղմուկ-աղաղակը: Նորից նայում եմ երկնքին: Այստեղ երուսաղէմում, ամպերը շատ մօտ են սահում մարդկանց: Այսինքն, երկնքը այնքան մօտ է նրանց, քայց, թոււմ է հեռու է նրանցից ահաւոր ու մեծ խորհուրդը: Այդքան մօտ հոգեւոր երկնքին ու այդքան հեռու... Իմ լեռնաշխարհում բարձր, շատ բարձր են եւ երկնքը, եւ լեռները: Ահա թէ ինչու իմ լեռնաշխարհում առաջինը փարուեցին Քրիստոսին: Ուստի եւ իմ լեռնաշխարհի մարդիկ պիտի գային Երուսաղէմ, կառուցէին, կեանքի կոչէին Տիրոջ կամքը: Բեթղեհէմ...

Եկաւ եւ պիտի գար մեզ համար երկար սպասուած Բեթղեհէմի գիշերը՝ իր երկնային խորհրդով: Անցնում եմ երկու երկրները բաժանող բետոնէպատը: Զարմանալի բան. չնայած ռազմական դրութեանը Պաղեստինի սահմանապահները լայնօրէն բացում են իրենց երկրի դարպասները: Անցնում եմ սահմանային կէտը՝ առանց անձնագրերի ստուգման: Որքան մեծ է հայ եկեղեցու սպասաւորի հանդէպ տածած յարգանքը... Մտնում եմ բիրլիական Բեթղեհէմը: Այստեղ է ծնունդ Տէրը, այս երկնակամարում է վառուել աստղը: Հայ սկաւտների թմբուկների համաչափ զարկերն են հնչում, ծածանում են հայոց դրոշմները: Շուրջը խմբուած են նաեւ արաբախօս մարդիկ, որոնք գիտեն, որ հայերը տօնում են ամենամեծ տօնը՝ Սուրբ Ծնունդը: Հնչում է անմահ ու Սուրբ Պատարագը, հնչում է ամբողջ փառքում, օդը լցնելով մայրենի բարբառով ու մեղեդիներով: Եւ դրանից է, որ նորից շատ բան մի ակնբարթում հայերէն է դառնում: Ցածր դռնով մտնում եմ տանար: Նորից խորհուրդ՝ խոնարհութեան խուհուրդը: Քայլում

ենք սիւնաշարով, յայտնուում Հայկական խորանի առջեւ: Քիչ անց սկսւում է Պատարագը: Չկան երգեհոններ, չկան երաժիշտներ: Կան միայն հոգեւորականներ, որոնց ձայների ելեւէջումները հոգու աղերսներ են երկինք քարձրացնում: Թուաց խոր միջնադարում եմ. նրանք, ծնկների վրայ մի շրջան բոլորած, ինքնամոռաց Կոմիտաս են երգում: Երեւի ամենայն հայոց երգի վեհափառը՝ Կոմիտասը, փառաւորուեց երկնքում: Նա նորից ու նորից, ինչպէս իր ժամանակին Բեռլինում, յաղթութեան ձեռնոց նետեց Բեթհովենին ու Մոցարտին: Չեռնոց նետեց՝ առանց երգեհոնի, տաւիղների, ծնծղանների: Երգեհոն էին դարձել նրանք՝ սուրբ հայրերը, երկնային տաւիղ էր դարձել նրանցից իւրաքանչիւրը: Էլ ի՞նչ երկինք պիտի լինէր, որ փակուէր նրանց առաջ: Ինձ թւում էր, որ այդ պահին մեղեդին յաղթում էր խօսքին:

Վերադառնում ենք Երուսաղէմ: Իսկ հիմա ծրագրւում է յաջորդ անակնկալը՝ Գալիլիա, Յորդանան գետ՝ ծիծաղկոտ կանաչ-կանաչ ալիքներով: Ջարմանալի խաղաղութիւն է: Այստեղ Աստուած մի ասի մէջ է ամփոփել բնութեան սիրտը՝ Գալիլիայի ծովը, բնութեան միտքը՝ ծիածանակապ

երկինքը, նրանցով հիացող կիպարիսներն ու արմաւենիները:

Նորից Երուսաղէմ: Գիշեր է: Վերադառնում ենք Երեւան: Մենք այդպէս էլ չտեսանք Թել Ավիվը: Հայրենիքում ենք, ուրեմն՝ երանի մեր աչքերին: Ու այն հարցին, թէ ինչպէս տեսար Երուսաղէմը, մնում է միայն խորին համոզումով պատասխանել. «Եթէ հաւատում ես Փրկչի խաչելութեանն ու յարութեանը, ապա դու արդէն տեսել ես Երուսաղէմը: Երուսաղէմը կարելի է տեսնել եւ այստեղ՝ հոգու աչքերով, եւ դա ամենամեծ յայտնութիւնն է»:

Երանի նրան, ով չի տեսնի բայց կը հաւատայ: Եկանք այս հինաւուրց քաղաքից, բերեցինք հոգեշնորհ սուրբ հայրերի՝ Հայր Թէոդորոսի եւ Հայր Ղեւոնդի ջերմ ու շոյալ սէրը: Հայր Ղեւոնդը իր մեծ լուսութեան մէջ էր պատմում ամէն ինչ: Իսկ Տէր Տիրայրը մեզ առաջնորդեց դէպի խաչի նանապարհ, ներշնչեց մեզ գիտակցել ամենամեծ ու սրբազան Խորհուրդը...

Խորհուրդ խորին, անհաս, անսկիզբն...

Բաժանուեցինք այս քաղաքից, ինչպէս լուսաղէմին տեսած լաւ երազից են քաժանուում...

ՅՈՂԻԿ ԹԱՄՐԱԶԵԱՆ

ԱՐԲԱՀԱՄ ՏԵՐԵԱՆ

ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅ ՎԵՐԱՊՐՈՂՆԵՐԸ ԵՐՈՒՍԱՂԵՍՈՒՄ

Նախքան 19-րդ դարի երկրորդ կեսի հայ-թրքական խռովությունները, հայության գրեթե երեք քառորդը Օսմանեան հպատակներ էին: Բոլոր ոչ-մահմեդական հպատակներից, մասնաւոր յոյներից եւ մակեդոնացիներից աւելի, Բարձրագոյն Դուռը Հայերին համարում էր ամենահաւատարիմ հպատակները: Արդարեւ, Երուսաղէմի հայերը եւս մեծ նպաստ են ստացել Օսմանեան իշխանաւորների հայերի հանդէպ ունեցած այդ երկարատեւ բարեացականութիւնից, մասնաւորաբար, երբ հարցը վերաբերուել է Սուրբ Երկրի սրբատեղեաց վճէրին:

Բաւական մեծ թուով տեղացի հայեր կարելոր պաշտօններ են վրադնշել Երուսաղէմի կառավարչութիւնում: Հայերը այնքան յայտնի էին Թուրքերի հետ ունեցած իրենց լաւ յարաբերութիւններով, որ մի քանի տեղացի հայեր նոյնիսկ երոպական տէրութիւնների դեսպաններ են նշանակուել ոչ միայն Երուսաղէմում եւ Եաֆայում, այլ նաեւ Բէյրութում եւ Թրիպոլիում:

Պաղեստինի եւ Լիբանանի հայկական փոքրաթիւ համայնքները ապաւոտել են թրքական տեղահանման եւ կոտորածի քաղաքականութիւնից այն պարզ պատճառով, որ նրանք չէին վրադում յեղափոխական գործունէութեամբ: Բէյրութի տեղական կառավարութեան հայ պաշտօնէաները, ովքեր կասկածում էին յեղափոխական գործունէութեան մէջ, 1915-ին արքայութեան եւ մահապառօնի ենթարկուեցին Դամասկոսում: Սուրբ Նշանի վանքը եւ յարակից տարածքները ոչնչացուեցին եւ վերածուեցին աւերակի, իսկ հայ առեւտրականները պրկուեցին իրենց ունեցածքից:

Նախքան Ցեղասպանութեան հապարաոր վերապրողների Երուսաղէմ հասնելու մասին խօսելս, ուրում եմ հակիրճ կերպով խօսել Օսմանեան իշխանութեան կողմից 1890-ին Երուսաղէմ արքայութեան նշանաւոր մի հայի մասին: Այդ հայը Բառամբուլի գործունէայ Պատրիարք Մկրտիչ Խրիմեանն է, ով աւելի յայտնի է իր ժողովրդական Հայրիկ անուամբ, ով հետագայում ընտրուեց նաեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս (1893-1907): Դեռ 1869-ին նա մատնանշում էր քաղաքական եւ հասարակական բարեփոխումների պահանջը՝ մեղմելու համար հայության դժգոհութիւնն ու բողոքը, որոնք վերաբերում էին Օսմանեան տէրութեան նահանգներում ապրող հայերի պայմաններին: Բարեփոխումների այդ պահանջը յետոյ առացաւ «Հայկական Հարց» անուանումը: Սա պատճառ հանդիսացաւ, որ Սուլթան Աբդուլ Համիդ II-ը արքայեց Խրիմեան Հայրիկին:

Խրիմեան Հայրիկը, երբ դեռ աշխարհական անձ էր, 1850-ին ուխտի է գալիս Երուսաղէմ: Այդ ժամանակ նա 30 տարեկան էր եւ եկել էր կատարելու իր եղբորն իր առաջին գրքի՝ (Հրաւիրակ Արարատեան) հրատարակումից յետոյ: Երուսաղէմ գտնուած ժամանակ Երուսաղէմի Յովհաննէս Պատրիարքը նրան քաջալերում է, որ նմանօրինակ մի հրաւեր էլ ուղղի հայ ուխտաւորներին, հրաւիրելով նրանց ուխտի գալ Սուրբ Երկիր: Դրանից առաջնորդուած նա գրեց իր Հրաւիրակ Երկրին Աւետեաց գրքովը՝ պատմելով նոյն ոճով Բրիտանի կեանքին կապուած տարբեր սրբավայրերի մասին: Այն հրատարակուել է Բառամբուլում 1851-ին: Աւելին, Երուսաղէմի իր փորձառութիւնները ներշնչման աղբիւր են եղել իր հետագայ կեանքի եւ գործունէութեան համար: 1853-ին Վան վերադառնալով նա տեղեկանում է իր մօր եւ կնոջ մահուան մասին, որից յետոյ նա որոշում է ձեռնադրուել

կուսակրոն քահանայ 1854-ին Աղթամարում: 1866-ին նա երկրորդ անգամ է ուխտի գալիս Երուսաղեմ՝ առաջնորդելով ուխտավորների մի փոքրիկ խումբ եւ օգտագործելով իր գրքյկը իբրեւ ներշնչող առաջնորդ:

1890-ին երբ Խրիմեան Հայրիկը իր ծառայած քաղաքական գործունեայ աշխատանքի համար հեռացում է իր Պատրիարքական պաշտոնից եւ արքայություն Երուսաղեմ, նա այդ արքայը համարում է իր երրորդ ուխտագնացությունը: Յաջորդ երկու տարիների ընթացքում Երուսաղեմում նա գրում է իր ամենամեծ աշխատությունը՝ **Պապիկ եւ Թոռնիկ** գիրքը: Գրքում նա խրախուսում է կապը հողի հետ եւ յոյս յայտնում, որ գիրքը կարող է արգիլել հայ գիղացուն իր պատմական հողը լքելուց եւ Բառամբուլում բանտրական աշխատանք կատարելուց: Նա նաեւ վերանշակում է իր **Հրախրակ Երկրին Աւետեաց** գրքյկը եւ վերահրատարակում Երուսաղեմում 1892-ին՝ նախաքանում աւելացնելով հետեւեալ յաւելումը.

Իմ սիրելի հայ պաւակներ:

Աւելի քան քառասուն տարի առաջ եւ ձեզ հրաւերք ուղղեցի: Տերը, ով Կեանքի Աղբիւրն է եւ Կեանք Պարգեւողը, ինձ ողջ պահեց, որպէսզի այժմ, քառասուն տարի յետոյ, մէկ անգամ եւս ձեզ հրաւիրեմ Սուրբ Երկիր: Թող որ իմ ուժը վերանորոգուի ինչպէս երիտասարդ արծիւ, որպէսզի եւս շարունակեմ ձեզ հրաւիրել: Միոնի բարձրունքից կրկին ձեզ եմ ողարկում **Հրախրակ Երկրին Աւետեաց**-ը:

1893-ին, իր Երուսաղեմ գտնուած ժամանակ, Խրիմեան Հայրիկը ընտրում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս եւ Երուսաղեմից ճանապարհորդում է Էջմիածին:

Հարուստ հայերը շարունակում էին այցելել Երուսաղեմ, իսկ նրանցից ոմանք ամուսնանում էին տեղացի հայերի հետ եւ մնում Երուսաղեմում:

Երբ Կիլիկիայի կոտորածը սկսուեց 1909-ին, Հալէպ քաղաքը հայ գաղթականների համար վերածուեց ապահով մի ապաստարանի: 1915-ին, երբ Յեղասպանությունը հասաւ իր բարձրակէտին, Անատոլիայի եւ Կիլիկիայի բազմաթիւ հայեր կոտորուեցին, իսկ շատերին (հիմնականում ծերեր, կանայք եւ երեխաներ) ստիպեցին քարաւաններով քայլել դէպի Հալէպի, Համայի եւ Հոմսի շրջաններ, իսկ աւելի դժբախները նոյնիսկ հասան մինչեւ Դէր Էլ-Ջորի Միսրիական անապատ, որտեղ հազարաւոր գաղթականներ մահացան սովից կամ սպանուեցին: Միսրիական քաղաքներում իրավիճակը աւելի վատթարացաւ, երբ հիւսիսային Միսրիայում գտնուող Անտիոքի հայերը տեղահանուեցին դէպի Համա, իսկ Լաթակիայի եւ ուրիշ ծովափնեայ քաղաքների հայերը ողարկուեցին Հալէպ: Նրանք, ովքեր հասան Պաղեստին, ըստ էության, առաջին քարաւանների վերապրողներն էին, որ հասել էին սիրիական գաղթականների քաղաքներ: Նշենք, որ աւելի բախտաւոր էին Կիլիկիայի այն վերապրողները, ովքեր ապաստել էին նաւերով, օրինակ Մուսա Դադի 6000 վերապրողները, ովքեր նախ ֆրանսական նաւերով տարուեցին Պորտ Սայիդ նաւահանգիստը, իսկ ապա տեղաւորուեցին Կահիրէ եւ Ալեքսանդրիա:

Հայերը Առաջին Համաշխարհային պատերազմի աւարտին նաեւ փոքր մասշտաբով նապաստեցին Դաշնակից պետութիւններին Թուրքերի դէմ ուղղուած վիճակական արշաւանքներում: Մօտ 8000 հայ երիտասարդներ, ներառեալ Մուսա Դադի վրապրողներ, նոյնիսկ Միացեալ Նահանգներից եւ տարբեր տեղերից եկած կամաւորներ, կապմեցին «Հայկական Լեգեոնը», որը աչքի ընկաւ Պաղեստինի ռազմի դաշտում Բրիտանական

հրամանատարության ներքոյ, իսկ ուրիշ մի ջոկատ աչքի ընկաւ Միրեայի հիւսիս-արեւմուտքում՝ ֆրանսիական հրամանատարության ներքոյ: Երուսաղէմի հայերը հպարտ են այն կամարների համար, ովքեր կոռուցին եւ քաջաբար ընկան Նաբլուս քաղաքից հիւսիս ընկած Արարայի մարտում: Ճիշտ Միոնի Դարպասից դուրս, Դաթի աւանդական գերեզման տանող նեղ ճանապարհի երկայնքով գտնուում է հայկական Սուրբ Փրկչի Վանքը: Այս վանքում են գտնուում Պատրիարքական եւ Ապգային գերեզմանատները: Վերջինում է գտնուում նաեւ Արարայի Կոհերի յիշատակը յաւերժացնող մի յուշակոթող:

Հայ կամարները, ովքեր կռոււմ էին դաշնակից պետութիւնների կողքին, ոչ միայն մղուած էին իրենց դէմ կատարուած դաժանութիւնների վրէժը առնելուց, այլ նաեւ նրանց տուած խոստումից, մասնաւորաբար Ֆրանսիայի տուած խոստումից: Նրանք խոստացել էին Կիլիկիայում հիմնել անկախ Հայաստան: Տասնեակ հազարաւոր հայեր, հիւսիսային Միւրիայում տարած ֆրանսական սկսբնական յաղթանակներից քաջաւերուած վերադարձան հարաւային Կիլիկիայի իրենց բնակավայրերը: Սակայն 1921-ին նրանք կրկին լքեցին Կիլիկիան, երբ Ֆրանսիան դաւաճանեց իր դաշնակից հայերին, կնքելով դաշնագիր Բէմալ Աթաթուրքի հետ եւ թողեց հայերին թուրքերի գրաւթեանը: Մօտ 20,000 հայեր կոտորուեցին Մարաշում եւ 10,000 հայեր էլ Հաճնում: Այսպիսով սկիւբ առաւ հայ գաղթականութեան երկրորդ ալիք, ովքեր ուղղուեցին դէպի հարաւային Միւրիա, սակայն այստեղ քաղաքների գերժանրաբեռնուած լինելու պատճառով եւ ֆրանսիական քաջաւերութեամբ, գաղթ սկսուեց դէպի Լիբանան եւ Պաղեստին:

Այսպիսով, Երուսաղէմը դառնում է ցամաքային վերջին կայանը Անատոլիայից եւ Կիլիկիայից տեղահանուած եւ նաեւ պարպալէս թշնամուց փախած հազարաւոր գաղթականների համար: Նրանցից ոմանք հաստատուում են Հայֆա եւ Եաֆա քաղաքներում, որտեղ 1915-ից առաջ արդէն հայկական փոքրաթիւ համայքներ կային: Պաղեստին հասած Յեղասպանութեան հայ թաղթականների թիւը այդ ժամանակ թերեւս գերապանցել էր 10,000-ը, ովքեր ներկայացնում էին Հայաստանի ապագաբնակչութեան գրեթէ բոլոր հատուածները, սկսած Էրպրումի արեւելքից մինչեւ Կիլիկիա, սակայն յատկապէս Մարաշից, Հաճնից, Այնթափից եւ Ադանայից: Այնքան շատ Մարաշցի վերապրողներ կային, որ նրանք Երուսաղէմում նոյնիսկ հիմնեցին իրենց բացառիկ ակումբը, Դաթի Միջնաբերդի մօտ՝ ոսոիկանաւորան դիմացը (ներկայիս “Select Restaurant”):

Յեղասպանութեան վերապրողները խանդավառութեամբ չընդունուեցին բնիկ հայերի կողմից, ովքեր վարժուած էին տեսնել միայն հարուստ հայերի. մասնաւորաբար Իստամբուլի հայերը, ովքեր ի վիճակի էին ուխտի գալ Սուրբ Երկիր: Իրականում, բնիկ հայերի մեծ մասը այդ ուխտաւորների ժառանգներն էին, ովքեր ուխտի գալուց յետոյ մնացել էին Երուսաղէմ: Թուով քիչ ընտանիքներ են միայն հաստատում, որ նրանք Խաչակիրների ժամանակուայ հայերի ժառանգներն են: Բնիկ հայերից շատերը նոյնիսկ մեքժել են իրենց դուստրերին կնութեան տալ հայ գաղթական երիտասարդ վերապրողներին: (Իմ պապիկը նախընտրել է տեսնել իր երեք գեղեցիկ աղջիկներին չամուսնացած, քան թէ գաղթական վերապրողների հետ ամուսնացած, որոնց պայմանները, ընդհանուր առմամբ, բնիկների համեմատ աւելի վատ էին: Թշնամանքը արտայայտւելու միջոց էր իրար ծաղրելը: Բնիկ հայերը հայերէն վատ էին խօսում, այն էլ արաբերէնի առոգանութեամբ, մինչդեռ նորեկ հայերը խօսում էին վատ հայերէն թրքական առոգանութեամբ: Շատերը ընդհանրապէս հայերէն չեն իմացել:

Լաւ Հայերէն խօսելը հայարմանալու առիթ էր, ուստի լեզուն սովորելը քաջալերանք ստացաւ:

Այն ինչը փրկեց Երուսաղէմի Հայերի վիճակը, դա այդ ժամանակուայ Պատրիարքների ղեկավարութիւնն էր, մասնաւորաբար, Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքի ղեկավարութիւնը, ով յիշում է իբրեւ մեծ եկեղեցական, պատմաբան, մտաւորական եւ դաստիարակ: Իստամբուլի Մաղաքիա Պատրիարք Օրմանեանի հետ նա պաշտպանել է Հայ Եկեղեցում կրթում եւ բարնագիտակ հոգեւորականներ ունենալու գործը եւ օգնել է նրան, որ հիմնադրուի Իստամբուլից ոչ հեռու՝ Արմաշի Աստուածաբանական Ճեմարանը: Այս Ճեմարանում են կրթուել անցած սերունդի շատ ակնառու եկեղեցականներ: Երբ Ցեղասպանութեան ժամանակ Արմաշի Ճեմարանը փակուեց եւ հոգեւորականները հալածուեցին, Դուրեանը մի քանի ուրիշ հոգեւորականների հետ ապաստանեցին Երուսաղէմում: Առաջին Համաշխարհային Պատերազմից յետոյ Դուրեան Արքեպիսկոպոսը ընտրուում է Երուսաղէմի Պատրիարք եւ դառնում է կրթական եւ մտաւոր վերածնունդի վերակենսաւորող ոգին ոչ միայն վանքի այլեւ համայնքի համար: Իր պաշտօնավարութեան տարիներին կառուցուել են տեղական դպրոցը եւ գրադարանը (1929, վախճանած 1931-ին): Իր երկու յաջորդները նոյնպէս Արմաշի սաներից էին, Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեանը եւ Մեսրոպ Պատրիարք Նշանեանը, ովքեր նոյնպէս եղել են շնորհալի առաջնորդներ եւ անդամակցել էին Երուսաղէմի Միաբանութեանը: Նրանց թում էր նաեւ Բաբկէն Արքեպիսկոպոս Կիլեւերեանը, Անթիլիասի Կիլիկեան Կաթողիկոսութեան Աթոռակից Կաթողիկոսը:

Երուսաղէմ էին հասնում անհամար որբերի խմբեր նաեւ հեռաւոր վանից, որն էլ անհրաժեշտութիւն առաջացրեց Արարատ Որբանոցի հիմնադրումը: Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանը ըստ աւանդութեան իր սաներին հաւաքագրում է հայկական միւս գաղթածախներից եւ ոչ թէ Պաղեստինից, ովքեր այնուհետեւ իրենց ընդհանուր եւ հոգեւոր կրթութիւնը առանում են Սուրբ Յակոբում: Որբերից շատերը պատրաստի թեկնածուներ էին ժառանգաւորաց Վարժարանի համար: Նրանցից ոմանք կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուեցին: Սա իր հերթին մի մեծ օրինութիւն էր Հայաստանեայց Եկեղեցու համար, քանի որ այդ նոյն ժամանակ Հայաստանը անդամակցեց Սովետական Միութեան երկրներին եւ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը կորցրեց իր ապրեցութիւնը Սփիւքքի հայերի վրայ: Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը պահպանեց Հայաստանեայց Եկեղեցին Սփիւքքում: Իրականում, Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը շատ է նպաստել Կիլիկիայի Կաթողիկոսութեան վերածնունդին Լիբանանում: Անթիլիասի իր նոր ապաստարանում: Պատրիարքարանը Անթիլիասին փոխեց ոչ միայն իր եկեղեցական իրաւասութիւնը Սիրիայում, Լիբանանում եւ Կիպրոսում, այլեւ Երուսաղէմի մի քանի հոգեւորականներ երկար տարիներ դասաւանդեցին Անթիլիասի նորաբաց Ճեմարանում:

Այսպիսով, երբ Կիլիկիայում Եկեղեցու բոլոր վանական եւ կրթական հաստատութիւնները ոչնչացուեցին եւ արգելուեց դրանց բարգաւաճումը՝ Հայաստանում, Երուսաղէմը, որը ապաստուել էր այդ աղէտից, դարձաւ մի փրկարար գործօն՝ Հայ Եկեղեցու կեանքում: Երուսաղէմում, պատերազմական տարիներից յետոյ, եկեղեցականների մի նոր սերունդ է կրթում եւ առաքում Ֆրանսիա, Մեծ Բրիտանիա, Հիւսիսային Ամերիկա, իսկ հետագայում նաեւ Հարաւային Ամերիկա եւ Աւստրալիա:

Մի ժամանակ, միայն վանքի տարածքում Ցեղասպանութեան աւելի քան 5000 վերապրողներ են եղել: Սա, անկասկած, իր ապրեցութիւնն է թողել տեղի վանական բնոյթի վրայ: Երկու «սկումբներ» են հիմնուել

վանքում, որոնք պատկանում են հայ քաղաքական երկու կուսակցություններին, որպեսզի ապահովեն յարատև աճող համայնքի հասարակական և մշակութային կարիքները: Մա նաեւ դրդել է բնիկ հայերին, որպեսզի նրանք եւս հիմնեն իրենց «ակումբը» Հայկական Թաղամասում, որի նպատակն էր նաեւ նպաստել կարիքաւոր ընտանիքներին: Շուտով հայ գաղթականները դառնում են քաղաքի համբաւաւոր արհեստաւորները, ովքեր նոյնիսկ որոշ առեւտրի տեսակներում վայելում են մոնոպոլիա: Նոր սերունդը կրթւում է տեղական դպրոցներում և ցանկալի պաշտօնեաներ են դառնում Բրիտանական Մանդատի իշխանութեան ընթացքում: Անգլերէնի և ֆրանսերէնի նրանց իմացութիւնը նրանց առջեւ ճանապարհ է բացում դէպի արեւելեան երկրներ և արագացնում շատերի մեկնումը Երուսաղէմից: Միւսները քաղաքից մեկնում են 1946-ին, երբ երկրորդ Համաշխարհային պատերազմից յետոյ, Խորհրդային իշխանութեան արտօնութեամբ Միջերկրական քաղաքներից հապարաւոր հայեր ներգաղթեցին Հայաստան: Իսկ նրանք, ովքեր լքեցին քաղաքը 1948-ի Իսրայէլի պետութեան հիմնադրումից յետոյ, արդէն ժամանակակից պատմութիւն է:

Այո, Անատոլիայի և Կիլիկիայի հայերը մեծ բազմութեամբ եկան Երուսաղէմ, և նրանցից շատեր լքեցին քաղաքը, սակայն ոչ այնպէս, ինչպէս Խրիմեան Հայրիկը կ'ուզէր տեսնել նրանց գալը և գնալը:

Անգլերէնից թարգմանեց՝
Կորին Արդ. Բաղդասարեան

ՀԱՅԵՐԷՆ ԳՐԱԲԱՐԻ ՎԵՐՋԻՆ ԱՊԱՍՏԱՆԸ՝ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ

Ուսանողութեանս միջոցին, հաւանաբար երուսաղէմ՝ ժառանգաւորաց Վարժարանը, լսած կամ կարդացած էի թէ Ֆ. Գոնիպէր Անգլիացի հայագէտը (նոյնազգի Հ. Լինչ զայն իր Արմենիա գրքին մէջ կը յիշէ որպէս «բարեկամ») 19րդ դարու վերջերը երբ մոտէ կը գործէ երուսաղէմի հայկական Ս. Յակոբայ վանքի բակը, հանդիպող առաջին միաբանին հայերէն բարեւ տալով, զայն կը զարմացնէ ուղղութիւն խնդրելու համար հայերէն գրաբար հարցում ընելով: Օտարականը հայերէն գրաբար խօսիլ կարենալու աստիճան լաւ սերտած էր Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ անմահ թարգմանիչներու մեզի հինգերորդ դարուն ժառանգ թողած լեզուական մեծ գանձը: Ֆ. Գոնիպէրի մակարդակով հայագէտներ՝ հմուտ հայերէն գրաբարի, կը գտնուին մինչեւ այսօր այլեւայլ ազգերու միջեւ, թեւ սակաւաթիւ:

Ֆ. Գոնիպէրի գործունէութեան շրջանին, հայերէն աշխարհաբարի գործածութիւնը որպէս գրական լեզու, հազիւ կէս դարու պատմութիւն ունէր հայութեան երկու մշակութային կեդրոններուն մէջ, Կ. Պոլիս՝ իր զարգացող արեւմտահայերէնով, եւ Կովկասի մէջ՝ Թիֆլիս, խաչատուր Արովեանի եւ Րաֆիի ձեւաւորած արեւելահայերէնով:

Հայուն հաւատքի բերդ հայ եկեղեցին, դարերով մատուցած իր օրհնութիւններու, աղօթքներու եւ պատգամներու լեզուն՝ հայերէն գրաբար, կը պահէր անփոփոխ: Առաջին Մեծ Պատերազմի օրերուն, Ամենայն Հայոց Տ. Գէորգ Ե. (Սուրենեան) Կաթողիկոսի

դիմումով, եգիպտոսի Թեմին Առաջնորդ Թորգոմ Եպս. Գուշակեան նուիրակի հանգամանքով այցելեց Հնդկաստանի եւ հեռաւոր Արեւելի կարգ մը հայկական համայնքներուն եւ եկեղեցիներուն 1916 Դեկտ. 4էն սկսեալ աւելի քան մէկ տարի տեւող ուղեւորութեամբ մը: Թորգոմ Եպս. Գուշակեանի այս արտասովոր գործունէութեան օրագրութիւնը եւ առընչուող իր խորհրդածութիւնները, յետ մահու լոյս տեսան 1941ին Հնդկահայ հատորով: Գրքին մէջ Սրբազանը տեղ տեղ կու տայ օրինակներ կարգ մը հնդկահայերու (մասնաւորաբար Նոր Զուղայէն գաղթած պարսկահայերու) հմտութեան, ի մասին հայերէն գրաբարի: Կալկաթայի Մարդասիրական հայ ձեմարանի նախկին Սանուց Միութեան խրախճանքի սեղանը, սարքուած Սրբոց Վարդանանց տօնի երեկոն՝ Փետր. 22, 1917, առիթ կ'ընծայէ համայնքի երեւելի դէմքերէն Պ. Մեսրոպ Սէթի, որ երեսն կոչնականներուն - բոլով մօտ ութսուն - կարդայ ընդարձակ եւ պատմական գրաբար ճառ մը, ճեմարանին հիմնադիրներուն յիշատակին ուղղուած: «... Յետոյ Պ. Մեսրոպ Սէթ դարձեալ գրաբար ճառով մը քաժակ առաջարկեց ճեմարանի ներկայ հոգաբարձուներու կենացը, որուն՝ գրաբար ճառով մը պատասխանեց Պ. Դ. Ա. Դաւթեան:»

Թորգոմ Գուշակեան Սրբազան, խորհրդածելով այս հանդէսին իր վրայ գործած տպաւորութեան մասին, կը գրէ. «Շատ սիրեցի մանաւանդ իրենց նիզը գրաբարէն չբաժնուելու, զայն

աշխարհաբարեն գերադաս համարելու: Ատիկա, այդ նիգր, թեև ըստ ինքեան ծիծաղելի լինելու չափ գուարնալի է այժմ, բայց կը յիշեցնէ միայն իրենց հայրենասիրութեան դասական ձեւը, որով չեն կրնար հաշտուիլ ներկային պահանջներուն հետ. իսկ եթէ չեն կրնար ըմբռնել արդի աշխարհաբարին գեղեցկութիւնը, ատոր պատճառը այն է որ անոր հետ շփման մէջ չեն»:(1)

Այդ հանդէսէն մէկ տարի ետք, փետր. 17, 1918ին Կալկաթայի մէջ Թորգոմ Եպս. Գուշակեանի դէպի Եգիպտոս վերադարձին առիթով սարքուած հաւաքոյթին, տեղւոյն հայ հասարակութեան նախագահ Յովհաննէս Գալստանեան կը կարդայ գրաբար ողջերթի ուղերձ մը, որու չորս պարբերութիւններուն վերջինն է հետեւեալը.- «Ապաքէն քան զբազում վերապատուեալ հարս ցարդ եկեալ յայց օտարաշխարհիկ որբերոյս հայոց առաւել պատկառելի եւ սիրալորոր հանդիսացեալ հայրդ արժանապէս վայելէ՛ի սէր եւ յաջակցութիւն որդւոցդ, թէեւ նոքին քաղմօք թերացեալ խոստովանին զանձինս: Յաւ է մեզ յիշատակել զանառողջութենէն որով տառապեցայք, այլ մեք մեծայոյս եմք զի վերադարձ Զեր անփոյթ լեալ՝ պարգեւեցէ՛ եւ զկատարեալ ապաքինումն եւ զկար առ ի յառաջադէմ ընծայել զայլեւս գործ մերոյ Ազգի:՝ Աղաչեմք, Սրբազան Հայր, ընկալչիք զմատանիս զայս զմրխտեայ, եւ կրեսչիք զնոյն ի դոյզն նշան ջերմին սիրոյ եւ երախտագիտութեան հայ հասարակութեան Կալկաթայի, գրեալ ի մեծագոյն պատիւ անձանց հայցեմք մատչիլ ի համրոյր սուրբ աջոյդ եւ զօրհնութիւնդ ընկալեալ մաղթել Զեզ ուղի բարի: «Երթայք ի խաղաղութիւն, առաջի Տեառն է նանապարհ Զեր գոր երթայք:» (2)

1930ին, երբ հայ Սփիւռքի գիտակցութեան մէջ թարմ էր յիշատակը եղեռնին զոհուած հարիւրաւոր արեւմտահայ հոգեւորականներու, համաբաւոր քանաստեղծ Վահան Թէքէեան ապահով վայրի մը մէջ - Փարիզ կամ Եգիպտոս - գրեց իր Տաղ Գրաբարին, որու մէջ գրաբարի «Փռայեղ կոչունք»ին ըմպելի եւ նաշակելիք հանդիսացող Խորենացին, եղիշէն, թարգմանիչ Պատմագիրները, եզնիկը, Նարեկացին եւ Շնորհալին գովերգելէ ետք, կ'եզրակացնէ բերթուածին վերջին տողերով.- «Դո՛ւն, ո՛վ մըբերք երբեմնի մեր սրբութեան, գիտութեան, Դուն զըրաւած ես ահա՛ եկեղեցւոյ մեր սեղանն, Ու քե՛զ հոնկէ մեզի միշտ կը քաշի՛ հայ քահանան»:

Թէքէեան այդ օրերուն գիտէր թէ ի սպառ փակուած էին Պոլսոյ մերձակայ Արմաշի եւ Կիլիկեան բերդափառք Սիսի հայ քահանայ պատրաստող դպրեվանքները: Մայր Աթոռի հոգեւոր ճեմարանը եւս անպտուղ դարձած կը հեծէր համայնավար վարչաձեւի կաշկանդումներուն տակ: Կիլիկիոյ աստանդական կաթողիկոսութիւնը տակաւին զուրկ էր ընծայարանէ: Երուսաղէմի հայ Պատրիարքութիւնը կը մնար միակ կեդրոնը յոյսի, հայ եկեղեցականներ պատրաստելու: Եւ այդ յոյսը կ'արդարացնէին մեծանուն եղիշէ Պատրիարք Դուրեան հանճարեղ ուսուցիչ հայերէն գրաբարի - հեղինակ դասագիրքերու շարքի - եւ անոր յԱրմաշ ուսանած եւ շրջանաւարտ աւագ աշակերտ Բարգէն Եպս. Կիլէսէրեան: Այս պատկառելի ուսուցիչներէն ներշնչուած երիտասարդ հոգեւորականները՝ 1928ին ձեռնադրուած փոքր խումբ մը, եւ 1930ին ձեռնադրուած աւելի մեծ խումբ մը վեդարաւորներ հայ ազգին տուին կրթական մշակներ

որոնք ծառայեցին ոչ միայն երուսաղեմի ժառանգաւորաց Վարժարանին եւ Ընծայարանին մէջ, այլ նաեւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի, Կիլիկիոյ Աթոռի վերածնած դպրեվանքին մէջ ի Լիբանան, եւ ստանձնեցին, նշանակովի կամ ընտրութեամբ թեմական առաջնորդի պաշտօն: Այս խումբերէն նախ Սիոն Վրդ. Մանուկեան եւ ապա Տիրան Վրդ. Ներսիսեան եղան դասընկերներուս եւ իմ հայերէն գրաբարի ուսուցիչները մի քանի տարի, նախքան երկու վարդապետներուն հետանալը երուսաղեմի վանքէն, ԱՄՆի եւ Եւրոպայի մէջ հովուական պաշտօն ստանձնելու համար: Իր յանկարծական վախճանումէն (Փետր. 1939) ութ ամիս առաջ երջանկայիշատակ Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան 32-Ամեայ Սիոն Վրդ. Մանուկեանին յանձնեց հայերէն գրաբար գրած իր կոնդակ-վկայականը, Սիոն Վրդ. ի կենսագրական եւ անոր ուղղուած յորդորական, ի քաջալերութիւն անփորձ վարդապետին որ վանքէն կը մեկնէր անգլիախօս երկիր մը, հայկական մեծկակ հօտ մը հովուելու Փրովիտէնսի մէջ: (3)

Իր ուսուցիչ եղիշէ Սրբազան Դուրեանի նման տիրապետած հայերէն աշխարհաբարին՝ գեղեցիկ խօսք եւ գրականութիւն ստեղծելու աստիճան, Թորգոմ Սրբազան Գուշակեան ցմահ մնաց հայերէն գրաբարի ճարտար դարբին մը: ՄԻՈՆ ամսագիրին (պաշտօնական հրատարակութիւն երուսաղեմի հայ պատրիարքութեան) մէջ 1933 Մարտին կողմ կողմի կ'երեւին երկու նամակներ՝ գրաբար, առաջինը ի շնորհաւորութիւն գրուած Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքէն առ Ն.Ս.Օծուքիւն Տ. Խորէն նորընտիր Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց՝ Նոյ. 21, 1932 թուակիր, իսկ երկրորդը՝ ի պատասխան գրուած

հայրապետին կողմէ Յունուար 28, 1933ին:

ՄԻՈՆ յարգանքով տեղ տուաւ Տ. Խորէն Ա. Կաթողիկոսի անդրանիկ (4) եւ յաջորդ կոնդակներուն՝ գրուած գրաբար: Ասոնց շարքին քացառիկ է Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան 1500 ամեակին առիթով, 1934-1935, Սրբոց Թարգմանչաց տօնաշրջանը յորելինական տարի յայտարարել, եւ այդ առիթով հայ Սփիւռքի մէջ տեղի ունենալիք հանդէսներու առանձին Յանձնաժողովի նախագահ նշանակել երուսաղեմի հայ Պատրիարք Թորգոմ Արք. Գուշակեանը: Ակնարկելով Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան, Տ. Խորէն Կաթողիկոս իր այս կոնդակի առաջին պարբերութիւնը կը վերջացնէ հետեւեալ հաստատումով. - «Որպէս առաջին երախայրիք Դիւտի Դրոց եւ Ճգանց Ս. ՍԱՀԱԿԱՅ ՊԱՐԹԵՒԻ եւ ՄԵՍՐՈՊԱՅ ՄԱՇՏՈՑԻ եւ երանելի աշակերտաց նոցա՝ եղեւ նա կոթող յաւիտեանական փառաց եւ պարծանք Ազգի մերում յաչս քաղաքակրթ ազգաց եւ քանսէր գիտնոց, յորոց եւ Թագուհի Թարգմանութեանց կոչեցաւ»: (5)

Ափսոս որ այս գոյգ լուսամիտ հոգեւոր պետերը հայ եկեղեցւոյ՝ նախ Խորէն Կաթողիկոս եւ քիչ ետք Թորգոմ Պատրիարք 1938-1939 տարեշրջանին կանխահաս կերպով վախճանեցան, կատարուելիք շատ մը գործերու լրումը չտեսած: Եւ այդ ժամանակաշրջանէն ասդին հայերէն գրաբարի կենսունակութիւնը հետգհետէ նահանջեց: Մեր ժամանակակից Կաթողիկոսները այլեւս գրաբար չեն շարադրեր իրենց կոնդակները: Ասկէ քառորդ դար առաջ, իմաստակ հայ քանաստեղծ մը, առանց ամչնալու հանգուցեալ Վահան Թէֆէեանէն, հրապարակային ելոյթի

մը ընթացքին սփեմաւոր գրողի մը գործերը նսեմացնել կը փորձէր, յայտարարելով թէ անոնք «գրաբար կը հոտին»։ Այս օրերուն թերեւս Հայաստանի գիտութեանց Ակադեմիայի մէջ հայերէն գրաբարով գրադող չկայ, քանի գրաբարը «անօթի փորը չի կշտացներ»։

Սակայն հայերէն գրաբարը կը տեւէ հայ եկեղեցւոյ պաշտօնեղծութեանց եւ ծիսակատարութեանց մէջ, ինչպէս տեւած է ցարդ հարիւրաւոր տարիներ, նոր յօրինումներու ընդհատումէն ի վեր։ Կարելորը գիտակցութիւնն է հայ հոգեւորականին, որու պարտականութեանց մաս կը կազմէ իմանալ իմաստը իր գրաբար երգածին կամ կարդացածին։ Եթէ չիմանայ ի՞նչպէս ինքզինք պիտի համարէ հարազատ շառաւիղ մեր ազգի սուրբ թարգմանիչներուն։

Անհրաժեշտ է ուրեմն որ հայ եկեղեցւոյ ընծայարաններուն մէջ, Հայաստանի մէջ եւ այլուր, ուսանողներէն պահանջուի լրջօրէն եւ մանրակրկիտ սերտումով մօտենալ Պատարագամատոյց, Ճաշոց, Ժամագիրք, Շաբակնոց մատեաններուն, եւ սորվիլ օգտագործումը զանոնք իրարու կապող

Տօնացոյց մատեանին։ Ասոնց ծանօթացումը պիտի նուազեցնէ պարագաներ երբ հայ եկեղեցականներ կը սպրդեցնեն սխալներ։ Զոր օրինակ՝ «Պահպանիչ» մը արտասանելու միջոցին անտեղի «զ» մը կը փակցնեն խօսքին լրացուցիչ գոյականին կամ դերանունին սկիզբը։ Անուշադիր ճաշասեղան օրհնողներ նոյնպիսի սխալ կ'ընեն երբ «օրհնեսցի» կրաւորական բայով սկսուած աղօթքին մէջ ըզսեղանս կամ զհոգեճաշս հայցական հոլովով կը շարունակեն գայթիլ եւ գայթակեցնել։

Գրաբար բարձրաձայն կարդացող կամ արտասանող հայ հոգեւորականը, եթէ իրազեկ է իր շրթներէն ելած բաներու իմաստին, շունչ առնել կարենալու համար պիտի գիտնայ թէ ե՞րբ է ընթերցումը ընդհատելու պահը։ Մտածելով, ոչ թէ թութակաբար բարբառելով, պիտի գիտնայ ըսել «ընդ Որդւոյ» երբ արտասանուող աղօթքը, ուղղուած է Հօր Աստուծոյ։ Երբ աղօթքը կը սկսի ուղղուելով Քրիստոսի Աստուծոյ Որդիին, այլեւս չըսել նոյն հետայն «ընդ Որդւոյ»։

ԱՐՏԷՆ Ա. ՔՀՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

- 1.- Հնդկահայ, էջ 156-157
- 2.- Հնդկահայ, էջ 374-375
- 3.- Հայ երուսաղէմ. Սիոն Եպս. Մանուկեան, 1948 Պոստոն, էջ 7-11
- 4.- ՍԻՈՆ, 1933 Հոկտ. էջ 293
- 5.- ՍԻՈՆ, 1934, Դեկտ. էջ 361-364

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ, Ի ԼԻԶՊՈՆ

Ս. Աթոռոյս Լուսարարայետ, Գերշ. Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան, հրաւերովը Կիւլպէնկեան հաստատութեան Հայկական բաժնին, 17 Յուլիս երկուշաբթի առաւօտեան մեկնեցաւ Լիզպոն, մասնակցելու հաստատութեան յոբելինական Յիսնամեայ տօնակատարութեանց, որոնք տեղի ունեցան ընթացիկ տարւոյս Յուլիս 18-21ին: Լիզպոն հասնելուն, օդակայանին մէջ Լուսարարայետ Սրբազանը դիմաւորուած է Կարգադրիչ Յանձնախումբի անդամներուն կողմէ, որոնք յատուկ ինքնաշարժերով հիւրերը կը փոխադրէին *Ritz Four Seasons* շքեղ պանդոկը:

Երեքշաբթի, Յուլիս 18ի առաւօտեան, ժամը 10:00ին, սկսան պաշտօնական հանդիսութիւնները, հաստատութեան գլխաւոր սրահին մէջ, հովանաւորութեամբ Փորթուկալի նախագահ՝ Տոմֆ. Անիբալ Քալաֆօ Սիլվայի: Օրուան առաջին գլխաւոր խօսք առնողն էր Կիւլպէնկեան հաստատութեան նախագահ՝ Տիար Էմիլիօ Ռուի Վիլա, որ համառօտ պատմականն ու դրուատականը ըրաւ մեծ Բարեբարին, Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեանի, ապա Տիար Ազեմետօ Փէրտիկաուին, որ գաղափարը յղացած էր հիմնելու Ֆոնտն ու ապա Կիւլպէնկեան Թանգարանը: Երկրորդ խօսողն էր Փրոֆէսոր Պարեթոն, որ խօսեցաւ Կիւլպէնկեան հաստատութեան խաղցած կարեւոր դերի մասին, Փորթուկալի ընկերային կեանքին մէջ: Իսկ երրորդ եւ վերջին խօսք առնողը

եղաւ Փորթուկալեան պետութեան Նախագահը, Վսեմաշում Տոմֆ. Անիբալ Քալաֆօ Սիլվան:

Ասկէ ետք ներկաները հրաւիրուեցան այցելելու Թանգարանը, հաղորդ դառնալու Տիար Կիւլպէնկեանի բարձր եւ նուրբ ճաշակին, որ միշտ ձգտած էր ձեռք բերելու միայն ու միայն որակաւորն ու լաւագոյնը: Հոս հրաւիրեալներուն նուիրուեցան *The Collector and his Taste* եւ *From Paris to Tokyo* գոյգ հատորները: Առաջինը՝ ճաշակ մը կուտար Տիար Կիւլպէնկեանի արուեստի քանկարժէք հաւաքածոյէն, մինչ երկրորդով՝ հրաւիրեալները հասու կ'ըլլային մեծ Հայուն նուրբ ճաշակին նոյնիսկ գիրքերու իր բացառիկ հաւաքածոյին մէջէն: Թանգարան այցին կը յաջորդէր ճաշկերոյթը, դարձեալ հաստատութեան ճաշարանին մէջ: Երեկոյեան, փոքրիկ հիւրասիրութենէ մը ետք, հաստատութեան մեծ սրահին մէջ տեղի կ'ունենար Կիւլպէնկեան երգչախումբի եւ նուագախումբի «Կալա» բացառիկ նուագահանդէսը:

Երկրորդ օրուայ ծրագրին մաս կը կազմէր հաստատութեան բոլոր պաշտօնեաներու մասնակցութեամբ ծաղկեպսակներու գետեղման արարողութիւնը, Տիար Կիւլպէնկեանի արձանին, որուն կը յաջորդէր պաշտօնեաներուն յատուկ ճաշկերոյթ մը, մինչ հիւրերը յատուկ փոխադրականքերով կը մեկնէին Սինթրալի շրջանի բարձրագոյն կէտին վրայ գտնուող 19րդ դարու արքայական դղեակը, որմէ ետք հաստատութեան նախագահը

մասնաւոր նաշկերոյթով կը պատուէր հիւրերը ուրիշ հին պալատի մը մէջ: Երեկոյեան Փորթուկալի Արտաֆին Գործոց նախարարութեան կողմէ կը տրուէր պաշտօնական հիւրասիրութիւն մը, նախարարութեան շէնքին մէջ:

Այս երկու օրերու ընթացքին Լուսարարապետ Արքագանը առիթը ստեղծած էր ծանօթանալու Տիար Միֆայէլ Եսայեանի, որ անդամներէն է Կիւլպէնկեան գերդաստանին, եւ որ նախկին Տնօրէնն էր Հայկական բաժանմունքին, իսկ հիմա հանգստեան կոչուելով պաշտօնը փոխանցած էր զաւկին՝ Տիար Մարթին Եսայեանի: Լուսարարապետ Արքագանը օգտուելով առիթէն հրաւիրած է պարոնայք Մարթին

Եսայանն ու Փոլ Կիւլպէնկեանը այցելելու Սուրբ Քաղաքն ու Հայոց Պատրիարքարանը, ապա անոնց հետ խօսած է Սուրբ Աթոռի անմիջական կարիքներու մասին, որոնց համար քաջալերող հաւաստիացումներ տուած են երկուքն ալ: Յուլիս 20ը ըլլալով պաշտօնական ծրագիրներու վերջին օրը, հիւրերէն ոմանք վերադարձան:

Լուսարարապետ Արքագանը վերադարձաւ Ս. Աթոռ Յուլիս 22ի առաւօտեան, տպաւորուած ու գերազանցօրէն հպարտ, Հայու մը թողած արքայական աւանդով, հոգ չէ թէ օտար երկրի մը, ուր առնուազն... թողօնը ծառայած է նպատակին:

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ՏԵՂԵԿԱՆՔ Տ. ԿՈՐԻԻՆ ԱԲՂ. ԲԱՂԴԱՍՍՐԵԱՆԻ

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՍԱՆՉԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՍԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶԻ ՀԱՆԴԷՍ

Շաբաթ, Մայիսի 27-ին, Ժառանգաորաց Վարժարանի սրահում տեղի ունեցավ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի Մանկապարտեզի ամսավերջի հանդեսը:

Մանկապարտեզի Ծիլ, Կոկոն եւ Ծաղիկ բաժնի փոքրիկները սահուն արտասանությամբ եւ մանկական երգերի գեղեցիկ կատարմամբ անմոռանալի պահեր պարգևեցին իրենց ծնողներին եւ բոլոր ներկաներին: Հանդիսականները հիացմունք ապրեցին նաեւ փոքրիկների ներկայացրած թատերական կարճատեւ բեմականացումից:

Այս տարի Ծաղիկ բաժնից աւարտեցին վեց փոքրիկներ, ովքեր իրենց վկայականները ստացան Պատրիարք Սրբապանից: Յաջորդ ուսումնական տարում, նրանք կը համալրեն Վարժարանի Նախապատրաստական բաժնի Ա դասարանը:

Հանդեսի աւարտին խօսքով հանդես եկավ նախ Վարժարանի Տեսուչ Հոգ2. Թէոդորոս Վրդ. Զաքարեանը եւ ապա փակման խօսքով՝ Պատրիարք Սրբապան Հայրը: Նրանց խօսքում կար մի ընդհանուր մոտահոգություն, այն է՝ Վարժարանի աշակերտների թուի տարեց տարի կրճատուելը, ինչը պայմանաւորուած է նախ համայնքի բնական աճի նուազմամբ, ինչպէս նաեւ հայ աշակերտների օտար դպրոցներ յաճախելու փաստով: Իր խօսքում Պատրիարք Սրբապան Հայրը մէկ անգամ եւս շեշտեց հայեցի կրթութեան կարեւորութիւնը եւ յորդորեց հայ ծնողներին՝ իրենց զաւակների կրթութեան համար նախընտրել հայկական միակ Վարժարանը:

Հանդեսը աւարտուեց Սրբապան Հօր «Պահպանիչով» եւ «Հայր Մեր»-ի խմբային երգեցողությամբ:

ԺԱՌԱՆԳԱՒՈՐԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԱՍՏՎԵՐԶԻ ՀԱՆԴԷՍ

Կիրակի, Յունիսի 4-ին, Ժառանգաորաց Վարժարանի սրահում տեղի ունեցավ Ժառանգաորաց Վարժարանի ամսավերջի հանդեսը:

Հանդեսը բացուեց Հայաստանի Հանրապետութեան հիմնի եւ Ժառանգաորաց Վարժարանի քայլերգի կատարմամբ, որին յաջորդեց Վարժարանի Փոխ-Տեսուչ Հոգ2. Հայկապոն Արդ. Եղիայեանի բացման խօսքը:

Սաները, այնուհետեւ, տպաւորիչ կատարմամբ հանդես եկան ապգային եւ դասական երգերով, իսկ Սահակ Յովակիմեանը եւ Արմէն Պուլուպեանը գեղեցիկ կերպով դասական կտորներ կատարեցին դաշնամուրի վրայ: Ընծայարանի շրջանաւարտներից Բարշ. Աւետիք Սրկ. Ալեքեանը հանդես եկավ հայերէն ողերձով, իսկ Ժառանգաորաց Վարժարանի շրջանաւարտներից հայերէն, անգլերէն եւ եբրայերէն ողերձներով յաջորդաբար հանդես եկան Արտակ Վարդանեանը, Յովհաննէս Մարտիրոսեանը եւ Իվան Գեաղայեանը: Նրանք բոլորն իրենց խօսքում երախտագիտութիւն յայտնեցին Սուրբ Աթոռոյս Գահակալին եւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեանը ոչ միայն իրենց ստացած ընդհանուր ուսման եւ գիտելիքների համար այլ նաեւ իրենց տրուած հոգեւոր եւ բարոյական կրթութեան եւ դաստիարակութեան համար եւ իրենց պատրաստականութիւնը յայտնեցին շարունակելու իրենց ծառայութիւնը Առաքելական այս Սուրբ Աթոռին: Ապա տեղի ունեցավ մրցանակաբաշխութիւն: Մրցանակի եւ խրախուսման արժանացան իւրաքանչիւր դասարանի ուսման մէջ առաջին եւ երկրորդ հանդիսացած,

բարձրագույն միջին բերած, ինչպես նաև կարգապահության մեջ լաւագոյն ճանաչուած սաները:

Հանդէսի վերջին բաժնում տեղի ունեցաւ վկայականների յանձնումը: Ընծայարանի բաժնի շրջանաւարտներն էին Բարշ. Սարկաւագներ Աւետիք Ալեքեանը եւ Գրիգոր Աւագեանը, իսկ Ժառանգաւորաց Վարժարանի շրջանաւարտներն էին Արտակ Վարդանեանը, Արմէն Պոլյուպեանը, Հրայր Լալայեանը, Յովհաննէս Մարտիրոսեանը, Աթանաս Կիրակոսեանը եւ Իվան Գեաղայեանը: Ժառանգաւորաց Վարժարանի շրջանաւարտները յաջորդ ուսումնական տարում պիտի շարունակեն իրենց ուսումը Ընծայարանի առաջին դասարանում:

Վերջին տարիներում ձեւաւորուած աւանդութեանը հետեւելով շրջանաւարտները դրամական նուէրներ ստացան Երուսաղէմի Հայոց Բարեպետաց Միութեան կողմից: Նուէրները շրջանաւարտներին յանձնեցին Միութեան Փոխ-Ատենապետ Տիար Գէորգ Ալեքեանը եւ Տիար Արամ Խաչատրեանը: Շրջանաւարտները նուէրներ ստացան նաեւ Աւագեան քոյրերի կողմից:

Հանդէսի աւարտին, Պատրիարք Սրբապանը իր փականան խօսքում շնորհաւորելով շրջանաւարտներին մասնաւորապէս նշեց. «Էջմիածնի, Անթիլիասի, Կ. Պոլսի եւ Միացեալ Նահանգների Հայ Հոգեւոր Ճեմարաններից խրաքանչիւրը իր կարիքների համաձայն է ծրագրում հոգեւոր սպասաւորների պատրաստութիւնը: Երուսաղէմի Միաբանական կենցաղն եւ հոգեւոր պարտաւորութիւնները խրայատուկ պահանջներ ունեն: Մեզ համար ուրախակի է լսել ձեր իսկ վկայութեամբ, որ Ժառանգաւորաց Վարժարանում կարգ ու կանոնը խառապահանջ են, այդուհանդերձ՝ յաղթահարելի:

Հանդէսը աւարտուեց Սրբապան Հօր «Պահպանիչով» եւ «Հայր Սեր»-ի խմբային երգեցողութեամբ:

«ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀՆՉԻՒՆՆԵՐ» ՀԱՄԵՐԳԸ ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆԻ ԴԱՀԼԻՃՈՒՄ

Շաբաթ, Յուլիսի 24-ին, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի եւ Աւստրիական Հիւրատան համագործակցութեամբ, Պատրիարքարանի ընդունելութեան դահլիճում տեղի ունեցաւ «Երուսաղէմի Հնչիւններ» համերգը: Այն նուիրուած էր աւստրիացի աշխարհահռչակ երգահան եւ երաժշտագէտ Վուլֆգանգ Մոցարտի ծննդեան 250 ամեակին:

Համերգի առաջին բաժնում, Հոգշ. Իսահակ Աթղ. Մինասեանի բացատրական խօսքից յետոյ, «Լարային Կվինտէտ»-ը կատարեց Ֆրանց Շուբերտի չորս գործեր: Կվինտէտը կազմուել է 1998-ին եւ բաղկացած է երկու ջութակահարներից, մէկ ալտից եւ երկու թաւջութակահարներից: Կապնաւորումից ի վեր նրանք համերգներով հանդէս են եկել մի շարք երկրներում, ինչպէս, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներում, Մեքսիկայում, Եւրոպական երկրներում եւ այլուր:

Երկրորդ բաժնում «Կլարինէտ Կվինտէտ»-ը կատարեց Վուլֆգանգ Մոցարտի չորս գործեր: Կվինտէտը բաղկացած է չորս կլարինէտից, երկու ջութակահարներից, մէկ ալտից եւ մէկ թաւջութակահարից:

Այսպիսով, այդ երեկոյ նրանք ներկայացրեցին կամերայի պատմութեան մէջ երկու բացառիկ ներկայացուցիչների գործերը: Նրանց ստեղծագործութիւնները առանձնանում են իրենց յորինուածքով, որոնք դարձան իրենց դարաշրջանի ուղենիշը: Աւելի քան 200 տարի այս

գլուխգործոցների կատարումները մեծ խանդավառություն է հիացմունք են պատճառել տարբեր լսարանների:

Ի դեպ համերգին ներկայ էին Պատրիարք Սրբապան Հայրը, Իսրայելում Աւստրիայի Դեսպանը եւ մեծ թուով օտար եւ հայ համայնքից հրաիրեալներ:

Համերգի աւարտին, Գերշ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի գնահատանքի եւ շնորհակալութեան խօսքից յետոյ, Պատրիարք Սրբապան Հայրը նրանց նուիրեց հայկական յախճապակիէ ափսէ, որի վրայ պատկերուած էր Դաւիթ Մարգարէն իր տաւիղով:

ՍԱՐԿԱԿԱԳԻ ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷԶՍԻԱԾՆԻ ՍԱՏՈՒՌՈՒՄ

Ուրբաթ, Յուլիսի 28-ին, երեկոյեան ժամերգութեան աւարտին տեղի ունեցաւ ուրարակիր Արթուր Պաղոյեանի կիսասարկավազի աստիճանի տուչութեան արարողութիւնը: Արթուր Պաղոյեանը Գերշ. Լուսարարապետ Սրբապանի եւ Հոգշ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեանի ուղեկցութեամբ առաջնորդուեց Սուրբ Էջմիածնի Մատռան փոքր առեան, որտեղ համապատասխան ատետարանական ընթերցումքներից յետոյ Պատրիարք Սրբապան Հայրը կատարեց կիսասարկավազի աստիճանի տուչութեան արարողութիւնը:

Յաջորդ օրը, պատարագի ընթացքում կիսասարկավազ Արթուր Պաղոյեանը խարոտախլակ Հոգշ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեանի եւ առընթերակայ Հոգշ. Գուսան Վրդ. Ալմանեանի ուղեկցութեամբ առաջնորդուեց դէպի Սուրբ Էջմիածնի Մատռան աւագ խորան, որտեղ ձեռնադրեալը ի նշան աշխարհից հրաժարման շրջուեց դէպի ժողովուրդը՝ բապուկները վեր բռնած եւ ապա ատետարանական համապատասխան ընթերցումներից յետոյ Լուսարարապետ Սրբապան Հայրը կատարեց ասարկավազի ձեռնադրութիւնը:

Նոր ձեռնադրեալին տրուեց պատարագի ընթացքում Աւետարան ընթերցելու եւ վերաբերում կատարելու իրաւունք:

ՍՐԲՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆԶԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԱՄԱՎԵՐՁԻ ՀԱՆԴԷՍ

Շաբաթ, Յունիսի 3-ին, Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահում տեղի ունեցաւ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի ամալերջի հանդէսը:

Վարժարանի սաները նախ երգեցին Հայաստանի Հանրապետութեան հիմնը եւ ապա Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի օրինելոյ, որին յաջորդեց շրջանաւարտներից Արմէն Ալեւեանի բացման խօսքը: Այնուհետեւ ուսանողները փայլուն կերպով երգեցին «Մանկութիւնը Մեր» եւ «Ուսուցիչ Թանկագին» երգերը: Մի քանիսը հանդէս եկան գեղեցիկ արտասանութիւններով, իսկ աւարտական դասարանի շրջանաւարտներից Մարալ Շէմսէեանը հանդէս եկաւ արաբերէն խօսքով, Խորէն Սարիբեկեանը՝ Անգլերէն խօսքով, Զօհրապ Գրիգորեանը՝ Եբրայերէն խօսքով, իսկ Բրիտին Նաճարեանը՝ հայերէն ուղերձով: Իրենց խօսքում նրանք երախտագիտութիւն յայտնեցին Երուսաղէմի գահակալին, այն բանի համար, որ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի անհրաժեշտ կարիքներն ու ծախսերը հոգում է Պատրիարքարանը, որով եւ հնարաւորութիւն է տրուում Երուսաղէմի բոլոր հայ մանուկներին հայեցի կրթութիւնն առանալ հայրենիքից դուրս:

Ֆայտագրի երկրորդ մասում Հոգժ. Տ. Թեոդորոս Վրդ. Զաքարեանը ներկայացրեց տեսչության տարեկան տեղեկագիրը: Ըստ ներկայացրած տեղեկագրի 2005-2006 թթ. ուսումնական տարուայ կրթական ծրագիրը լուրջ փոփոխությունների է ենթարկուել: Երկրորդական բաժնի մեջ աւելացել է երրայերէն լեզուի դասերը, նաեւ G. C. E. Անգլիական քննութիւնների ծրագրի մեջ աւելացել են երկու նոր առարկաներ. Mathematics & Statistics Advance Level եւ Sociology Advance Level: Դասաւանդուել է նաեւ Հրէական Համալսարանի մուտքի քննութեան (Psychometric) յառուկ դասընթացքներ: Ապրիլ ամսին բոլոր շրջանաւարտները մասնակցել են (Psychometric) քննութեան:

Ապա տեղի ունեցաւ մրցանակների բաշխում: Մրցանակների արժանացան աւարտական դասարանի ուսման մեջ բարձրագոյն եւ երկրորդ հանդիսացած ուսանողները, վարքի եւ կարգապահութեան մեջ լաւագոյն ճանաչուած ուսանողը, օտար լեզուների մեջ բարձրագոյն նիշ ապահոված ուսանողը, ինչպէս նաեւ կրօնագիտական եւ ընդհանուր գիտութիւնների մեջ բարձրագոյն նիշին բերած ուսանողը:

Մրցանակաբաշխութեանը յաջորդեց վկայականների յանձնումը: Այս տարուայ շրջանաւարտները վեցն էին:

Հանդէսի աւարտին Պատրիարք Սրբապանը իր փական խօսքում շեշտեց սփիւռքում տրուած հայեցի կրթութեան կարեւորութիւնը, իսկ ուսանողներին ուղղած իր խօսքում ասաց. «Այժմ ուսման մի նոր անդաստան է բացուում ձեր առջեւ: Յուսանք, Վարժարանում ստացած ձեր գիտելիքները պիտի օգնեն Ձեզ կրթական նոր հաստատութիւններում ձեր ուսումնառութեանը: Այս համոզմամբ պիտի շարունակենք Վարժարանի նոր տարեշրջանը՝ ջանքելով հայ նոր սերունդին հայեցի կրթութիւն»:

Հանդէսը աւարտուեց Պատրիարք Սրբապանի «Պահպանիչով» եւ «Հայր Մեր»-ի խմբական երգեցողութեամբ:

ԿՈՐԻԻՆ ԱԲՂ. ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆ

Կարապետ Յակոբեան

1927 - 2006

ՀԱՆԳԻՍՏ ՏԻԱՐ ԿԱՐԱՊԵՏ ՅԱԿՈԲԵԱՆԻ

Երեքշաբթի, Մարտի 21-ին, յետ կարճատև հիւանդության, 79-ամեայ հասակում իր մահկանացուն կնքեց Հայոց Պատրիարքարանի երկարատև պաշտօնեայ եւ թաղապետ Տիար Կարապետ Յակոբեանը:

Հանգուցեալ Կարապետ Յակոբեանի թաղման տոնուր արարողութիւնը տեղի ունեցաւ չորեքշաբթի, Մարտի 22-ին Սուրբ Հրեշտակապետաց Եկեղեցում, հանդիսապետութեամբ Պատրիարք Սրբապան Հօր եւ մասնակցութեամբ Միաբանութեան բոլոր իղգեւոր հայրերի: Մարմինը ամփոփուեց Սուրբ Փրկչի Ազգային Գերեզմանատանը:

Ստորեւ ներկայացնում ենք Տիար Կարապետ Յակոբեանի ամփոփ կենսագրութիւնը:

* * * * *

Տիար Կարապետ Յակոբեանը ծնուել է Երուսաղէմում, 1927-ին: Նախնական կրթութիւնը ստացել է տեղի Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանում: Աւելի քան 60 տարի նա պաշտօնավարել է Հայոց Պատրիարքարանում. սկսելով իբրեւ քարտուղար, իսկ ապա իբրեւ առաջ քարտուղար: Նա պաշտօնավարել է հինգ Պատրիարքների գահակալութեան ժամանակաշրջանում: Տիար Կարապետ քաջատեղակ էր Հայոց Պատրիարքարանի եւ Միաբանութեան պատմութեանը, ինչպէս նաեւ Սուրբ Տեղեաց իրաւունքներին եւ դրանցում գործող Status Quo-ի օրէնքներին:

Վերջին գրեթէ քսան տարիներին նա պատեցրել է Մուխթարի (Թաղապետի) պաշտօնը, վայելելով ոչ միայն հայ համայնքի սէրն ու յարգանքը, այլեւ միւս համայնքների թաղապետների եւ իշխանութիւնների սէրն ու համակրանքը:

Դեռ մանկուց նա եղել է Երուսաղէմի Հայոց Բարեւիրաց Միութեան նուիրեալ անդամ: Երկար տարիներ կատարել է Միութեան Վարչութեան Ատենադպրի պաշտօնը, իսկ 2000-2005 թթ-ին վարել է Վարչութեան Ատենապետի պաշտօնը:

Մանուկ հասակից Տիար Կարապետը եղել է եկեղեցաւէր եւ բարեպաշտ հայորդի: Երիտասարդ հասակում ձեռնադրուել է Սարկաւագ եւ իր մասնակցութիւնն է բերել հայկական բոլոր Եկեղեցիներում: Դեռ մինչեւ վերջերս կարելի էր լսել նրա քաղցրալուր ձայնը Սրբոց Յակոբեանց, Սուրբ Հրեշտակապետաց եւ Սուրբ Յարութեան Տաճարների կամարների ներքոյ:

Տիար Կարապետ Յակոբեանը բոլորի յիշողութեան մէջ կը մնայ իբրեւ առատաձեռն եւ հիւրասէր, եկեղեցաւէր եւ նախաձեռնողի անձնատրութիւն: Աղօթում ենք, որ Աստուած Տիար Կարապետին Իր լոյսերի մէջ հանգեցնի եւ արժանացնի Երկնքի Արքայութեանը, ամէն:

Երանի որ ունիցի յիշատակ ի Սիոն:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ-ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Շր. 17 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Հայկազուն Արդ. եղիայեան:

Կիր. 18 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

-Նախատօնակին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան:

Բշ. 19 Յունիս.- Ս. Կուսանացն Հռիփսիմեանց: Առաւօտեան ժամերգութիւնը կատարուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ եկեղեցւոյ աւանդատան Ս. Հռիփսիմէի մատրան մէջ: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աթաջանեան:

Ուր. 23 Յունիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Շր. 24 Յունիս.- Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին ելն ի Վերապէն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տանարի աւանդատան Ս. Լուսաւորիչ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Իսահակ Արդ. Մինասեան:

- Կէսօրէ ետք, «Տօն Կաթողիկէ եկեղեցւոյ Սրբոյ Էջմիածնի» նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը - ապա ծնրաղիր «Տէր Ողորմեա» երգուեցաւ ըստ սովորութեան:

Կիր. 25 Յունիս.- Տօն Կաթողիկէ եկեղեցւոյ Սրբոյ Էջմիածնի: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին կատարուեցաւ «Անդաստան» հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տանարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան: «Հայր Մեր»էն առաջ քարոզեց Լուսարարապետ Սրբազանը: Ապա կատարուեցաւ «Հայրապետական Մաղթանք» վասն Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Շր. 1 Յուլիս.- Արքան՝ Մեծին Ներսիս Հայրապետին Մերոյ եւ Խաղայ եպիսկոպոսին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Խաղ Արդ. Ճունտուրեան:

Կիր. 2 Յուլիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Սրբա-

զանը: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան:

Ուր. 7 Յուլիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Շր. 8 Յուլիս.- Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին (Գիւտ Նշխարաց): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տանարի Ս. Մակարայ մատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Կիր. 9 Յուլիս.- Երէկուան Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Տօնին առթիւ, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Երուսաղէմի Հրէական րաժնին մէջ գտնուող եւ մեծ Սուրբին անունը կրող եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Աւետիս Վրդ. Իփրանեան:

Դշ. 12 Յուլիս.- Նախատօնակին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Եշ. 13 Յուլիս.- Ս. Թարգմանչաց Վարդապետացն մերոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Նորայր Արդ. Գազազեան:

Շր. 15 Յուլիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Վրդ. Զաւարեան: Նախատօնակին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Կիր. 16 Յուլիս.- Գիւտ Տփոյ Ս. Աստուածածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Տիրամօր Ս. Դերեգմանին վրայ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Սրբազանը: Ժամարարն էր Տ. Նորայր Արդ. Գազազեան:

Ուր. 21 Յուլիս.- Նախատօնակը պաշտուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան:

Շր. 22 Յուլիս.- Երկուտասան Առաքելոցն Քրիստոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Հայկազուն Արդ. եղիայեան:

Կիր. 23 Յուլիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Ուր. 28 Յուլիս.- Նախատօնակը պաշտուեցաւ Մայր Տանարին կից Ս. Էջմիածնի մատրան մէջ: Նախագահութեամբ Պատրիարք

Սրբազան Հօր:

Շր. 29 Յուլիս.- Յիշատակ Տապանակին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Էջմիածին: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրնէճեան: Ս. Պատարագի ընթացին Տրց. Արքիւր Պալոյեան Լուսարարայեւտ Սրբազան Հօր ձեռամբ ձեռնադրուեցաւ Սարկաւազ:

- Կէսօրէ ետք Սյակերպութեան մեծահանգէս նախատօնակին եւ Տեառնեղբայր Յակոբոս Առաքելի յիշատակի հանգէսին նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Ապա «Օրհնեցէ՛ գՏէր» շարականի երգեցողութեամբ միաբանութիւնը բարձրացաւ Պատրիարքարան: Գիշերասկիզբին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «եկեցէ՛»ի եւ «Հսկման» կարգերուն: Հանդիսապետեց Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան:

Կիր. 30 Յուլիս.- Վարդապետ (Տօն Սյակերպութեան Տեառն): Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին կատարուեցաւ «Անդաստան» հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատուցեց եւ քարոզեց Լուսարարայեւտ Սրբազանը:

Բշ. 31 Յուլիս.- Յիշատակ Մեռելոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աթաշեանեան:

Ուր. 4 Օգոստ.- Նախատօնակին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան:

Շր. 5 Օգոստ.- Թաղէութի Առաքելոյն եւ Անդգիտոյ Կուսին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան:

Կիր. 6 Օգոստ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Տ. Իսահակ Արդ. Մինասեան:

Շր. 12 Օգոստ.- Արքեպիսկոպոս եւ Թեառնեղ Պրքոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ՝ Արքիստակիսի, Վրթանիսի, Յուսկանն, Գրիգորիսի եւ Դանիէլի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան:

Կիր. 13 Օգոստ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան կատարեց «Խաղողօրհնէ՛»ի արարողութիւնը: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Բշ. 14 Օգոստ.- Այսօր սկսաւ Ս. Կոյսի

Վերափոխման Տօնը կանխող հանդիսաւոր Ս. Պատարագներու մատուցումը Գեքսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ:

Շր. 19 Օգոստ.- Եփեսոսի Ս. Ժողովոյն (431): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Աստուածամայր: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աթաշեանեան:

Կիր. 20 Օգոստ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան եպս. Ղարիպեան: Ժամարարն էր Տ. հայկազուն Արդ. Եղիայեան:

Ուր. 25 Օգոստ.- Նախատօնակին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց Տ. Սեւան եպս. Ղարիպեան:

Շր. 26 Օգոստ.- Տօն Շողակաքի Ս. Էջմիածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Աստուածամայր: Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Վրդ. Զաւարեան:

- Կէսօրէ ետք, Լուսարարայեւտ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեքսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. աստուածածնայ Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

- Գիշերասկիզբին, նոյն վայրին մէջ, պաշտուեցաւ «եկեցէ՛»ի եւ «Հսկման» եւ գիշերային ժամերգութիւնները: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան:

Կիր. 27 Օգոստ.- Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Լուսարարայեւտ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեքսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցեց եւ քարոզեց Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան: Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսապետեց Պատարագիչ Սրբազանը:

Բշ. 28 Օգոստ.- Յիշատակ Մեռելոց: Ս. պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Հայկազուն Արդ. Եղիայեան:

Շր. 2 Սեպտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ժախակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Աստուածածնայ խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրնէճեան:

Կիր. 3 Սեպտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, ըստ սովորութեան պատարագեց տաճարին տեսուչը Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան: Ս. Երաշխաւորաց խորանին վրայ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան:

Բշ. 4 Սեպտ.- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Գշ. 5 Սեպտ.- Ս. Յովակիմայ եւ Աննայի: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Գեքսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարի Հայր Յովսէփի գերեզմանին վրայ: Ժամարարն էր տաճարին Տեսուչը Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեան: Հանդիսապետն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Շր. 9 Սեպտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աթաշանեան:

- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազանը:

Կիր. 10 Սեպտ.- Գիւտ Գօտույ Ս. Աստուածածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Տիրամօր Գերեզմանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 16 Սեպտ.- Նիկիոյ Ս. Ժողովոյն երեք Հարիւր Ութստան Հայրապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Կորիւն Արդ. Բաղդասարեան:

Կիր. 17 Սեպտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Գշ. 20 Սեպտ.- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Եշ. 21 Սեպտ.- Մնունդ Ա. Աստուածածնի ի յԱննայէ: Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեքսեմանիի ձորը, «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար:

Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Կատարուեցաւ Գոհարանական Մաղթանք, Հայաստանի Հանրապետութեան 15 տարեդարձին առիւ: Հանդիսապետեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 23 Սեպտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Հայկազուն Արդ. Եղիայեան:

- Խաչվերացի մեծահանգէս նախատեսակին նախագահեց Պատրիարք Սրբազանը: Ապա Լուսարարապետ Սրբազանը կենաց Փայտի մասունքը Ս. Գլխադրի մատուռէն թափօրով փոխադրեց Աւագ Սեղան:

- Գիշերասկիզբին Մայր Տաճարին մէջ

պաշտուած «Եկեցե՛ք»ի եւ «Հսկման» կարգերուն հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Կիր. 24 Սեպտ.- Տօն Վերացման Ս. Խաչին: Ժամերգութեան աւարտին կատարուեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսապետեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Կէսօրէ ետք «Խաչվերաց»ի մեծահանգէս «Անդաստան»ին հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Բշ. 25 Սեպտ.- Յիշատակ Մեռելոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Համարձու Վրդ. Քէշիշեան: Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ հոգեհանգիստ վասն հոգւոցն Մելգոնեան հարազատաց Կարապետի եւ Գրիգորի, քարեկարաց ազգիս եւ Ս. Արթուրոյ: Հանդիսապետեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 30 Սեպտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Նշան: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրնէ՛հեան:

Կիր. 1 Հոկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աթաշանեան:

Ուր. 6 Հոկտ.- Նախատեսակը պաշտուեցաւ Ղպտոց Ս. Դէորգ Եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Շր. 7 Հոկտ.- Ս. Դէորգայ Զօրավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ղպտոց Ս. Դէորգ Եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Կորիւն Արդ. Բաղդասարեան:

- Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր մեր վերնամատրան մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութիւնն ու նախատեսակը: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Թէոդորոս Վրդ. Զափարեան:

Կիր. 8 Հոկտ.- Տօն Վարագայ Ա. Խաչին (660): Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Լուսարարապետ Սրբազան Հօր երկրորդ պաշտօնական մուտէն ետք, օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Շր. 14 Հոկտ.- Արքոց Եօթանասուն եւ երկու Աշակերտացն Քրիստոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին գաւթին մէջ գտնուող Ս. Գէորգայ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէրենան:

Կիր. 15 Հոկտ.- Այսօր կատարուեցաւ Ռամլէի Ս. Գէորգայ վանքի տարեկան ուխտագնացութիւնը, ի ներկայութեան եաֆայէն, Հայֆայէն եւ Երուսաղէմէն մասնակցող հաւատացեալներու: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան, որ «Հայր Մեր»էն առաջ ֆարոգեց: Ժամարարն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Ուր. 20 Հոկտ.- Արքոց Թարգմանչաց նախատօնակին նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Շր. 21 Հոկտ.- Ա. Թարգմանչաց Վարդապետացն Մերոց: Տօն Ագգապին եւ Եկեղեցական: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց Թարգմանչաց Վարժարանի Տեսուչ Տ. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան: «Հայր Մեր»էն առաջ ֆարոգեց Տ. Թէոդորոս Վրդ. Զաւարեան: Ս. Պատարագէն ետք, կատարուեցաւ մասնաւոր հոգեհանգստեան պաշտօն մեծանուն քարերարներ, Գալուստի, Նուարդի Սարգսի եւ Տիրուհիի եւ համայն Կիւլպէնկեան գերդաստանի ննջեցեալներուն հոգիին ի հանգիստ, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Կիր. 22 Հոկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Սրբազանը: Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Վրդ. Զաւարեան:

Շր. 28 Հոկտ.- Արքոց Զորից Աւետարանչացն: Ս. Պատարագը կը մատուցուի Ս. Յարութեան Տաճարի շրջափակի Ս. Յովհաննու մատուռին մէջ: Այսօր օդը անձրեւոտ ըլլալուն Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ մեր վերնամատրան մէջ ի Ս. Յարութիւն: Հանդիսապետն էր Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան: Ժամարարն էր Տ. Նորայր Արդ. Գազազեան:

Կիր. 29 Հոկտ. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի

խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Բշ. 30 Հոկտ.- Ս. Յովսէփայ Աստուածածին: Ըստ սովորութեան, Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տեսուչը՝ Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեան պատարագեց նոյն տաճարին մէջ գտնուող Հայր Յովսէփի գերեզմանի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Շր. 4 Նոյ.- Արքոց Երկուտասան Վարդապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիտարի: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աթաշանեան:

- Կէսօրէ ետք Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի եւ Խաչգիտի ուխտերէն ետք, վերջնոյս կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աթաշանեան:

Կիր. 5 Նոյ.- Գիւտ Խաչի (326): Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան: Լուսարարապետ Սրբազան Հօր երկրորդ մուտքէն ետք, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ: Ժամարարը եւ ֆարոգիչն էր Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրնէքեան: Ս. Պատարագէն ետք, կազմուեցաւ մեծահանդէս թափօր իջնելով նախ Գիւտ Խաչի այլը եւ քարձրանալով Ս. Գերեզմանին շրջափակը, երիցս դառնալով անոր շուրջը եւ մէկ անգամ Պատանաւորելոյն: Թափօրը կը գլխաւորէր Լուսարարապետ Սրբազանը, ամպիովանիի տակ եւ կենաց Փայտի մասունքն ի ձեռին: Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին առջեւ «Խաչի Քո Քրիստոս» շարականի երգեցողութենէն եւ խնկարկութենէն ետք, արարողութիւնները վերջացան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Բշ. 19 Յունիս 2006.- Մեծն Բրիտանիոյ Թագուհի Էլիզապէթ Բ.-ի ծննդեան յօրեկանին առթիւ, Երուսաղէմի Անգլիական հիւպատոսի հրաւերով կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցան Արիս Եպս. Շիրվանեան եւ Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Բշ. 3 Յուլիս.- Միացեալ Նահանգներու Անկախութեան 230րդ տարեդարձին առթիւ, Միացեալ Նահանգաց Ընդհանուր Հիւպատոսի հրաւերով իրենց կեդրոնին մէջ կազմակերպուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան, Պարէտ Ծ. Վրդ. Երեցեան եւ Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Դշ. 12 Յուլիս.- Ընդառաջելով Ֆրանսական Ընդհանուր Հիւպատոսի հրաւերին, Ֆրանսայի Ազգային Օրուան առիթով, հիւպատոսարանի շէնքին մէջ կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցան Արիս Եպս. Շիրվանեան, Գուսան Վրդ. Ալեանեան եւ Իսահակ Արդ. Մինասեան:

Շր. 21 Սեպտ.- Հայաստանի Անկախութեան 15րդ տարեդարձի առթիւ, Երուսաղէմի մէջ ՀՀ Պատույ Հիւպատոս Յուլակ Մումեանի հրաւերով, Նօթր Ժամի բացօթեայ հաւաքավայրին մէջ կազմակերպուած հիւրասիրութեան, ներկայ գտնուեցաւ Սեւան Եպս. Ղարիպեան, ընկերակցութեամբ Միաբան Հայրերու:

Բշ. 9 Հոկտ.- Երուսաղէմի քաղաքացիութեան Նախագահի կողմէ բոլոր կրօնապետներուն ուղղուած, Տաղաւարահարաց-Սուֆօ տօնին առթիւ եղած հրաւերին ընդառաջելով, քաղաքացիութեան մէջ տեղի ունեցած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցան Արիս Եպս. Շիրվանեան եւ Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Եշ. 12 Հոկտ.- Սպանիոյ Ազգային Օրուան տօնակատարութեան առթիւ, Երուսաղէմի մէջ նոր նշանակուած Ընդհանուր Հիւպատոսին հրաւերով, իրենց յարկին տակ կազմակերպուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Արիս Եպս. Շիրվանեան եւ Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

ՆՈՐ ՊԱՇՏՈՆՆԵՐՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒՄ

Եշ. 3 Օգոստոս.- Տնօրէն Ժողովոյ որոշմամբ, Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի Տեսուչ Հոգշ. Տ. Թէոդորոս Վրդ. Զաքարեան, նշանակուեցաւ Տեսուչ Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի:

Հոգշ. Տ. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան նշանակուեցաւ Տեսուչ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի եւ Սրբոց Հրեշտակապետաց Վանուց:

ԿԻՒՐԵՂԵԱՆ ՔՈՅՐԵՐՈՒ ԿՏԱԿԸ ՍԻՏՆԻԷՆ

Տնօրեն ժողովի 15 Յունիս 2006 նիստին մէջ, Պատրիարք Սրբազանը հաղորդեց.-

«Յունիս 2, 2006ին, Սիտնիէն (Աւստրալիա) Պր. Գէորգ Պօղոսեան, իբրեւ կտակակատարը Սուլթան եւ Կատարինէ Քօրէյա (Կիւրեղեան) Բոյրերու, անձնապէս երուսաղէմ գալով, Պատրիարքարանի Հաշուապահութեան յանձնեց դրամատան փոխգիր մը \$528,678.39/100 (Հինգ Հարիւր Քսանութը Հազար, Վեց Հարիւր Եօթանասուն Ութը եւ 39/100 Ամերիկեան Տոլար) գումարով, որ գինն է անոնց ըստ կտակին ծախուած տունին:

Սոյն գումարը արձանագրուած է իբր Կիւրեղեան Հիմնադրամ, գործածուելու համար Պարտիզաթաղի շէնքին մէջ կառուցուելիք յաւելեալ բնակարաններու համար»:

Տնօրեն ժողովը գնահատանքով ընդունեց նուիրատուութիւնը, եւ որոշեց տարին մէկ անգամ Հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել Մեծ Պահոց Գ. Կիրակիին նախորդող Շաբաթ օրը, Սրբոյն Կիւրղի երուսաղիմայ Հայրապետի տօնին, Կիւրեղեան գերդաստանի ննջեցեալներու հոգիներուն համար:

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Եւ ստորագրեալս, Գէորգ Պօղոսեան իբրեւ կտակակատարը Սուլթան (Սուգի) եւ Կատարինէ (Գաթրին) Կիւրեղեան Բոյրերու, որոնք Սիտնի Աւստրալիոյ իրենց բնակարան կալուածը կտակեցին երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Պատրիարքութեան, կը գրեմ կենսագրական այս տեղեկութիւնները, խնդրանքին համաձայն երուսաղէմի

Ամեն. Պատրիարք Թորգոմ Արք. Մանուկեանի:

Եւ երուսաղէմէն Սիտնի փոխադրուած եմ 1969ին եւ գործօն աշխատանքներս տարած եկեղեցւոյ կեանքին մէջ:

1978ին ծանօթացած եմ Սուգի եւ Գաթրին Բոյրերուն: Վերջինս չէր մկրտուած: Իրենց ծնողները Կարապետ Կիւրեղեան (Կեսարացի), իսկ մայրերնին Մարի Գալէմգէրեան (Այնթապցի) ուխտ ըրած են մկրտել երուսաղէմ: Դժբախտաբար քաղաքական եւ այլ պատճառներով, առիթ չեն ունեցած երուսաղէմ երթալու:

Այդ օրերուն երուսաղէմի Միաբան Հոգ. Տ. Աղան Մ. Վրդ. Պալիօգեան եւ ես խօսեցանք, եւ Գաթրինը համոզուեցաւ մկրտուելու, եւ ես եղայ կնիքահայր:

Սուգին ծնած է 20 Նոյեմբեր 1926ին Հալէպ: Իսկ Գաթրինը 1 Մարտ 1928ին նոյնպէս Հալէպ: Իրենց մանկութեան տարիներուն ծնողքը կը փոխադրուին Եգիպտոս: Կարապետ Կիւրեղեան եղած է վարպետ կղպանագործ:

Զաւակները, Սուգին եւ Գաթրինը կը յանախեն եւ իրենց ուսումը կը ստանան ֆրանսական կրթութեամբ: Իրենց երիտասարդ տարիքին, 1953ին, կը կորսնցնեն իրենց հայրը: Իսկ չորս տարի ետք կը կորսնցնեն իրենց մայրը:

Եղած են բարեպաշտ եւ հաւատացեալ ընտանիք մը, մինչեւ իրենց կեանքին վերջը պահելով ծնողաց յիշատակները եւ աւանդութիւնները:

Եգիպտոսի յեղափոխութեան շրջանին իրենք իրենց անապահով

զգալով կ'որոշեն եւ կը մեկնին Պարսկաստան:

Սուզին կ'աշխատի որպէս մարդատար ինֆնաթիոյ սպասարկուհի (*Hostess*) Պարսկաստան-Լոնտոն: Իսկ Գաթրինը կ'աշխատի հաշուապահութեամբ: Տիրապետած էին Ֆրանսերէն, Անգլերէն, Արաբերէն, Հայերէն եւ Պարսկերէն լեզուներու:

1973ին կը փոխադրուին Սիտնի Աւստրալիա եւ կը տեղաւորուին *North Sydney* շրջանին մէջ:

Առանց մէկու մը օգնութեան, տարիներու ընթացքին կ'աշխատին, եւ 1980ական թուականներուն կ'ապահովեն իրենց սեփական բնակարանը Սիտնի *Northbridge* շրջանին, միշտ յանախելով եկեղեցիի արարողութեանց, ինչպէս նաեւ եկեղեցւոյ աղօթասաց ֆոյրերու հաւաքոյթներուն եւ աշխատանքներուն:

11 Օգոստոս 2003ին, Գաթրինը հեռախօսեց խորհուրդ առնելու իրենց կտակի կապակցութեամբ:

Որպէս երկար տարիներ Սիտնիի եկեղեցւոյ վարչական անդամ, ես իմ խորհուրդս առաջարկեցի: Առանց տատամսելու մերժեց: Նոյնպէս երկրորդ խորհուրդս:

Մտահոգուեցայ տեղեակ ըլլալով օտար կազմակերպութիւններուն իրենց կողմէ կատարուած նուիրատուութիւններուն:

Յիշելով որ ինք ուզած էր երուսաղէմ մկրտուիլ, թելադրեցի երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան անունին արձանագրել:

15 Օգոստոս 2003ին յայտնեցին

իրենց որոշումը երուսաղէմի Պատրիարքութեան անունին կտակելու: Իրենց գիտակցութեամբ երուսաղէմ գտնուող իմ եղբօրս, Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանի միջոցաւ, լուրը հաղորդեցինք Պատրիարք Սրբազան Հօր, եւ Կիրեղեան ֆոյրերու բնակարանէն անոնք անձնապէս հեռախօսեցին եւ յայտնեցին իրենց որոշումը: Պատրիարք Սրբազանը իր օրհնութիւնները տալով, թելադրեց գործողութիւնները կատարել փաստաբանի միջոցաւ օրինաւոր կերպով եւ Պետական օրէնքի պայմաններուն համաձայն:

18 Օգոստոս 2003ին, Կիրեղեան ֆոյրերը առանձնապէս տեսակցութիւն ունեցան փաստաբանին հետ, եւ իրենց կամով հաստատեցին իրենց կտակը, ինծի ալ կտակակատար (*Executor*) նշանակելով:

Փաստաբանը ինծի յայտնեց առնուած որոշումը, նոյն ատեն յիշեցնելով թէ կտակակատարները օրէնքին համաձայն որեւէ ատեն կրնան փոխել իրենց կտակը: Հետեւաբար կը յանձնարարուի չը հրապարակել:

Երկու ֆոյրերուն առողջական վիճակը խնամքի կարօտ էր: Սուզին գրեթէ երկու ամիսներ վերջ իր մահկանացուն կնքեց 20 Հոկտեմբեր 2003ին: Իսկ Գաթրինի վիճակը հետզհետէ վատթարացաւ 2005 Փետրուար ամիսէն սկսեալ, մինչեւ իր մահկանացուն կնքեց 21 Սեպտեմբեր 2005ին: Խունկ եւ աղօթք իրենց ամբողջ յիշատակին:

ԳԵՈՐԳ ՊՕՂՈՍԵԱՆ
ՍԻՏՆԻ

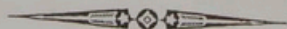

(Զախեն Աջ) Սուլթան եւ Կարինէ
Կիրեղեան քոյրեր.

Յիշեա՛ Տէր, ողորմութեամբ քով զհոգիս
Հանգուցեալ Կարապետ, Մարի, Սուլթան եւ
Կարինէ Կիրեղեան ծառայից քոց եւ համայն
ննջեցելոցն Կիրեղեան Տոհմին, եւ հանգո՛ւ ի
լոյս երեսաց Աստուածութեան քոյ միջնոր-
դութեամբ կենարար մարմնոյ եւ արեան
Միածնի քոյ, Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստո-
սի:

Մշտ նջենաւոր յիշատակարանս եղաւ ի Ս. Յակովբ յաւուրս
Պատրիարքութեան Տ. Տ. Թորգոմ Ս. Արք. Եպիսկոպոսի Մանուկ-
եան, ի 23 Սեպտեմբերի 2006 ամի:

Հիշարելի պաշտօն ի պատրաստ միանձնամ ի դարաւոր.
Յաւուր Եպիսկոպոս Արքեպիսկոպոս Սրբապետ իմայ Հայրապետի:

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

- Օրհնեալ է Ան որ Կուգայ
Տիրոջ Անունով
 - Տօն Երեւման Ս« Խաչի
 - Ինչո՞ւ Կ'ապրիմ
 - Ո՞վ է Աստուած
 - Եկեցէ Արքայութիւն Քո
 - Հոգիին Պտուղները
 - Առական ու Անառակը
 - Սրտով Մաքուր Եղէ՛ք
 - Ս. Գէորգ Զօրավար
- Նուրհան Արք.
 - Մանուկեան 249-251
 - Շահէ. Քհնյ.
 - Ալթունեան 251-253
 - Ալպէն
 - Նորատունկեան 253- 257
 - Վարդան Ա. Քհնյ.
 - Տիւլկէրեան 257-260
 - Դոկտ. Տ. Զաւէն
 - Արզումանեան 260-264
 - Կարէն Ա. Քհնյ.
 - Կտանեան 264-265
 - Զենոբ Ա. Քհնյ.
 - Նալպանտեան 266-268
 - Վեր. Ա. Ա.
 - Պետիկեան 269
 - Կորիւն Արդ.
 - Բաղդասարեան 270

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

- Հազարամեակ
 - Լեռներուն Խորհուրդը
- Ն.Ա.Մ. 271-272
 - Անել 273-274

ԳՐԱԿԱՆ

- Ինտրայի «Նոնաստան»
 - Սոնետաշարը
 - «Լուռ ծաւեր»
 - Հոգեւոր Զրհեղեղ
 - Երկու Պատկեր
- Մարիամ
 - Շուրիքեան 275-280
 - Նահապետ
 - Մելիքեան 281-285

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

- «Ազգապատում» Շարունա-
կութեան Պատրաստութիւնը
- Դոկտ. Տ. Զաւէն
 - Արզումանեան 286-292

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

- Եւս Մի Անգամ Ստեփանոս
Սիւնեցու Անճի Հարցի Շուրջ
- Ա. Արեւշատեան 293-301

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

- Յովհաննէս Օճեցի
Կաթողիկոսը
- Է. Ա. Կոստանդեան 302-306

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

- Նոր Բարձր
 - Ջենոբ Ա. Քհնյ.
 - Նալպանտեան 307-314
 - Օտար Աստուածներ
 - Կարէն Ա. Քհնյ.
 - Կտանեան 314-315
 - Սպասուած Այց Երուսաղէմ
 - Յողիկ Թամրազեան 316-318
 - Յեղասպանութեան Հայ
 - Անգլերէնէն Քարգմանեց
 - Կորիւն Արդ.
 - Բաղդասարեան 319-323
 - Հայերէն Գրաբարի վերջին
 - Արտէն Ա. Քհնյ.
 - Աշնեան 324-327
 - Յիսնամայ Յորելիական
 - Կիւլպէնկեան Հաստատութեան
 - Տեղեկատու 328-329
- ՏԵՂԵԿԱՆՔ ԿՈՐԻՒՆ ԱԲՂ. ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆԻ
- Թարգմանչաց Վարժարանի Մանկապարտէզի Հանդէս 330
 - Ժառ. Վարժարանի Ամսվերջի Հանդէս 330-331
 - «Երուսաղէմի Հնչիւններ» Համերգը
 - Պատրիարքարանի Դահլիճում 331-332
 - Սարկաւազի Ձեռնադրութիւն 332
 - Թարգմանչաց Վարժարանի Ամսվերջի Հանդէս 332-333
 - Հանգիստ Կարապետ Յակոբեանի 334
- Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ 335-339
- ԿԻՒՐԵՂԵԱՆ ՔՈՅՐԵՐՈՒ
ԿՏԱԿԸ ՍԻՏՆԻԷՆ 340-342
- Բովանդակութիւն 343-344

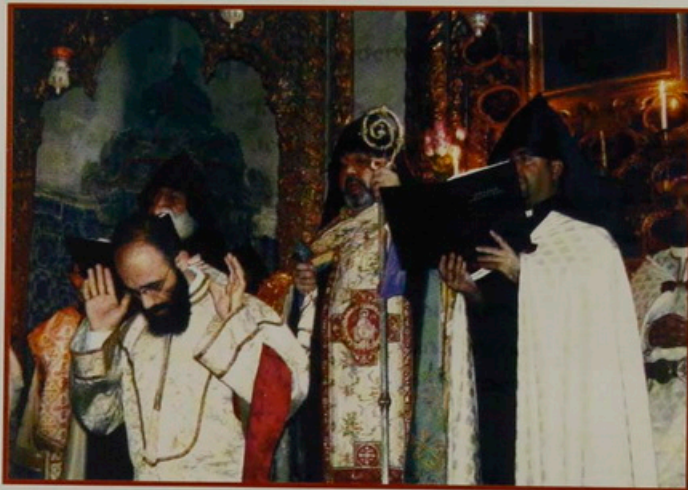
Շարքը Յունիս 2006.- Սրբոց թարգմանչաց երկրորդական վարժարանի ուսուցչական կազմը և շրջանաւարտներ:-
 Ա. Կարգ (Չախէն Աշ)- Ամբաստան Գարակէօզեան, Ազնի Պաղտասարեան, Կէպի Տապալեան, Անուշ Նազգաշեան, Արփիկէ Նազգաշեան, Եղիա Տիգրանեան, Թորգոմ Պատրիարք, Տեսուչ՝ Թէոդորոս Վրդ. Զաւարեան, Գեղան Նաւարեան, Նորա Նազգաշեան, Յակոբ Մնացականեան, Արփիկէ Անդրէանեան, Սոսի Մելիտոսեան, Բ. Կարգ (Չախէն Աշ)- Անահիտ Օհաննէսեան, Խորէն Սարիբէկեան, Զօհրապ Գրիգորեան, Մարալ Շէմէտեան, Արմէն Ալեմեան, Քրիստին Նաւարեան, Աւօ Գօրուշեան, Ֆրանսուիկ Աւագեան, Յովհաննէս Կարապետեան:

Կիրակի, 4 Յունիս 2006, Ընծայարանի եւ ժառանգաւորաց վարժարանի
 շրջանաւարտներ (Ձախէն Աջ) Յովհաննէս Մարտիրոսեան, Արտակ Վարդանեան,
 Իվան Գեաղայեան, Աւետիք Սրկ. Ալէէեան, Գրիգոր Սրկ. Աւագեան, Արմէն
 Պուլուզեան, Հրայր Լալայեան, Աբանաս Կիրակոսեան:

Շաբաթ, 27 Յունիս 2006, Վուլֆգանգ Մոցարտի 250 ամեակի
վիեննայէն Հնգեակ նուագախումբը, Պատրիարքարանի դահլիճ

Շաբաթ, 29 Յուլիս 2006, ձեռնադրութիւն Արթուր Սրկ. Պալոյեանի, Էջմիածին մատուռի Աւագ Խորանին վրայ: Ձեռնադրող՝ Լուսարարապետ Նուրիան Արք. Մանուկեան, առընթերակայութեամբ Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեանի եւ Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեանի:

Կիրակի, 27 Օգոստ 2006.- Վերափոխման տօնին, «Հրաշափառով» մուտք
Աստուածամօր Ս. Տանար, հանդիսապետութեամբ Լուսարարապետ
Նուրիհան Արք. Մանուկեանի:

Կիրակի 24 Սեպտ. 2006.- Սուրբ Խաչի Վերացման տօնին առիթով Սրբոց
Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ առաւօտուն Պատարագիչ Լուսարարայես
Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան:

Կիրակի 24 Մեպտ. 2006.- Կէսօրէ յետոյ, Սուրբ Խաչի վերացման տօնին

«Սիոն» Ամսագրի բաժանորդագրութիւն

- Սիոն ամսագրի խմբագրութիւնը կը փորձէ սրբագրել եւ ամբողջացնել ցամկը իր բաժանորդներուն:
- Եթէ կը ցամկաք որ ձեր անունը ունեմամբ ցամկիմ մէջ մեր բաժանորդներուն, համեցեք մերցնել կտրոմը յստակ եւ զխազիր տառերով ամբողջացնել եւ փութով մեր մօր հասցէիմ ղրկել: P.O.Box 14235 Jerusalem, Old City, Isr.
- Նախորդ տարիներուն Սիոն ամսագիրը ձրի ղրկուած է հարիւրներով հասցէներուն: Նկատի առած մամաւամդ գումաւոր էջերու տպագրութեամ սղութիւնը պարտաւոր եմք ձեզմէ բաժանորդագիմ խմղրել:

Խմբագրութիւն

ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԻՈՆ

Անուն.- -----

Տիտղոս.- -----

Կազմակերպութիւն.- -----

Հասցէ.- -----

Համեցեք մերփակ գտմել մեր փոխգիրը-----

Իբր բաժանորդագիմ ՍԻՈՆի -----

ՊԱՐՁ կամ ՕԴԱՅԻՆ ԹՂԹԱՏԱՐՈՎ ՂՐԿԵԼՈՒ -----

Ստորագրութիւն

Բաժմեցիմ.-

Պարզ Թղթատարով

US\$108*

US\$200

Մէկ տարի

Երկու տարի

Օգայիմ Թղթատարով

US\$ 128

US\$ 240

*Կամ՝ ձեր երկրիմ համապատասխամ գումարով:

NOTICE TO SUBSCRIBERS

The Armenian Patriarchate of Jerusalem is drawing up a new updated list of subscribers to its official gazette, SION.

In order to ensure that your name is on the list, you are kindly requested to fill in the form below and send it back to us, with your remittance, as soon as possible.

Please write to our new address: POB 14235, Jerusalem, Israel.

We would like to point out that while in previous years it has been the custom to distribute the gazette virtually free of charge to hundreds of subscribers, escalating costs and, particularly, the introduction of colour printing, has imposed upon us the obligation of trying to recover part of these costs.

The Editor

"SION" SUBSCRIPTION RENEWAL FORM

Name:	Address:
Title:	
Organisation:	

Please enter my/our subscription for "SION," for a period of _____ year(s).
My/our check for _____ covering the cost of subscription and
Surface/Airmail charges, made out to the Patriarchate, is enclosed.

Signature:

Official seal:

RATES: Surface Mail

Air Mail

1 year: US\$108*

2 years: US\$200

1 year: US\$ 128

2 years: US\$ 240

*Or equivalent in your local currency.